

ข้าพเจ้าเป็นลูกครึ่ง

ณพส โพธิ์จิตสกุล

ข้าพเจ้าเป็นลูกครึ่งของคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย

ธรรมศาสตร์ นั้นแปลว่าข้าพเจ้าเป็นนักศึกษาคณะสังคมวิทยา 2 ปี และคณะสังคมสงเคราะห์ 2 ปี ข้าพเจ้าสอบเอนทรานซ์มาเรียนในคณะสังคมสงเคราะห์ พอเรียนไปได้ 2 ปี ข้าพเจ้าก็ได้ทำเรื่องขอย้ายมาเรียนที่คณะสังคมวิทยา ซึ่งตั้งอยู่ข้างๆ คณะเดิม เรียนอยู่ 2 ปี ก็ได้วุฒิสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาบัณฑิต โดยมีวิชาสังคมสงเคราะห์เป็นเสมือนวิชาโท ข้าพเจ้าคิดว่าในตอนนั้นหรือก่อนหน้านั้น ไม่น่าจะมีนักศึกษาคนอื่น ๆ ขอย้ายมาเรียนคณะนี้ เนื่องจากในสมัยนั้นคณะสังคมวิทยา ระดับปริญญาตรีมีนักศึกษาที่ตั้งใจสอบมาเรียนในคณะน้อยมาก

ข้าพเจ้าไม่เคยทราบมาก่อนว่าข้าพเจ้ามีอายุเท่ากับคณะ ทราบเพียงว่าเมื่อมาเข้ามามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น มหาวิทยาลัยมีอายุกึ่งศตวรรษแล้ว มาบัดนี้คณะที่ข้าพเจ้าศึกษาจนจบมานั้นก็มีอายุกึ่งศตวรรษเช่นกัน จึงเป็นโอกาสอันดีที่ควรจะได้บันทึกเรื่องราวของคณะไว้ในยามที่ยังมีความทรงจำอยู่

เมื่อวันที่ข้าพเจ้าขอย้ายออกจากคณะเดิมมาคณะใหม่นั้น จำไม่ได้ว่าใช้เวลาดำเนินการนานเท่าใดและมีกระบวนการใดบ้าง ข้าพเจ้าทำเพียงเขียนบันทึกขอย้ายและเหตุผลขอย้าย และคณะคงดูคะแนนตอนเอนทรานซ์ว่าคะแนนถึงที่จะเรียนในคณะนี้หรือไม่ ข้าพเจ้าไม่ทราบอะไรมากนัก รู้เพียงว่าเมื่อเปิดเทอมปี 3 ก็มีเลขทะเบียนเป็นของคณะนี้แล้ว แต่นั้นก็ทำให้ข้าพเจ้าต้องเริ่มเรียนวิชาพื้นฐานของคณะพร้อมกับน้องๆ ปี 1 ปี 2 แต่อย่างไรก็ตามทันจนเรียนจบในเวลาที่กำหนด

ความทรงจำแบบกระท่อนกระท่อนนั้นบอกได้ว่า สมัยก่อน วิชาที่เรียนในคณะไม่ได้มีชื่อวิชาแบบสมัยนี้ ข้าพเจ้าเคยเรียนวิชาสังคมวิทยาชนบท สังคมวิทยาครอบครัว สังคมวิทยาวัฒนธรรม ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับชาติพันธุ์ โบราณคดี วัฒนธรรมญี่ปุ่น (หากเป็นสมัยนี้อาจเป็นวิชาวัฒนธรรมเกาหลี) วิชาสถิติ ทฤษฎีสังคมวิทยา ทฤษฎีมานุษยวิทยา การวิจัย ส่วนวิชาเลือกอื่นๆ นั้นก็ดูจะลืมนไปแล้ว ข้าพเจ้าเรียนหนังสือด้วยความสุขและสบาย เนื่องด้วยสังคมศาสตร์เป็นวิชาที่ชื่นชอบ แม้ว่าครั้งแรกที่สอบเก็บคะแนนวิชาทฤษฎีสังคมวิทยา จะได้คะแนน 5 จาก 20 หรือ 30 คะแนน ซึ่งน่าเกลียดเป็นอย่างยิ่งสำหรับข้าพเจ้า จนทำให้ต้องขอ drop แต่เมื่อกลับมาเรียนใหม่ภายหลังก็ทำคะแนนได้ถึง B+ และชอบวิชาทฤษฎีต่างๆ เป็นอย่างยิ่งนับแต่นั้นมา เนื่องจากเมื่อแม่ในทฤษฎีแล้ว การนำไปปรับใช้อธิบายสิ่งต่างๆ ก็ดูจะง่ายไปทั้งหมด ความทรงจำเกี่ยวกับ ดร.ไชยันต์ รัชชกุล อาจารย์ผู้สอนนั้นมีมากมาย แต่คำหนึ่งที่ได้แม่นยำในชั้นเรียนคือ อาจารย์บอกว่า สิ่งต่างๆ ที่เราเรียนไปนี้ เราเรียนไปเพื่อใช้ทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น ในชั้นเรียนวิชาสังคมวิทยาครอบครัว ข้าพเจ้าจำได้ว่า อาจารย์กมลลา แสงสีทอง บอกนักศึกษาในชั้นเรียนว่า อย่าเขียนรายงานส่งมาด้วยดินสอ เพราะอาจารย์มองไม่เห็นโดยเฉพาะเวลาที่อ่านตอนกลางคืน ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าสงสัยว่าทำไมจึงมีผู้เขียนรายงานด้วยดินสอ ซึ่งยังนึกคำตอบไม่ได้ว่าทำไมจนถึงบัดนี้ เมื่อข้าพเจ้าเรียนจบยังมีได้รับปริญญา ข้าพเจ้าก็ได้รับความกรุณาจากอาจารย์ยุพา คลังสุวรรณ หางานให้ทำและได้ทำงานกับท่านอยู่นานพอสมควร จนเมื่อออกจากงานนั้นแล้วข้าพเจ้าก็ไม่เคยได้พบอาจารย์อีก จึงขอถือโอกาสขอบพระคุณท่านไว้ ณ ที่นี้ รวมถึงอาจารย์บุญมา นครอินทร์ ซึ่งเป็นอาจารย์ผู้เซ็นคำประกันการทำงานให้ข้าพเจ้าในเวลาต่อมา ซึ่งต้องกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้เช่นกัน

เรื่องราวนี้ดูราวกับบันทึกส่วนตัว ข้าพเจ้าเพียงประสงค์ให้ทราบวิชาความรู้ที่สอนในอดีต เรื่องราวของอาจารย์ซึ่งอยู่ในความทรงจำของลูกศิษย์เสมอ แม้ข้าพเจ้าจะจำรายละเอียดของวิชาการที่ศึกษาเล่าเรียนไม่ได้แล้ว แต่เมื่อย้อนคิดคราวใด ข้าพเจ้าก็มีความสุขเสมอที่ได้เรียนในคณะนี้ และไม่เคยเสียใจที่เลือกเรียนที่คณะนี้ แม้ในเวลานั้นพวกเรานักศึกษาจะไม่รู้ว่าเมื่อเรียนจบสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาแล้วจะไปประกอบอาชีพอะไร ทุกวันนี้เมื่อเห็นเรื่องราวของชาวเขา คนชายขอบ วัฒนธรรมโบราณ ศิลปะ โบราณวัตถุ ผู้คนหลากหลายประเทศ เชื้อชาติ และวัฒนธรรม ข้าพเจ้าก็ยังคงตาลุกวาว ตื่นเต้นดีใจที่จะได้อ่าน ได้ชม ได้คิด

ครั้งหนึ่งมารดาของญาติผู้น้องที่สอบเอ็นทรานซ์ได้คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ได้สอบถามข้าพเจ้าว่าขณะนี้เรียนอะไรบ้าง ข้าพเจ้าก็ตอบได้แบบคลุมเครือเต็มทีว่า เรียนเรื่องสังคม วัฒนธรรม ผู้คน ต้องอ่านหนังสือเยอะ รักการอ่าน ส่วนจบไปแล้วจะทำอะไรนั้นก็ไม่ได้ชัดเจนนัก หากชอบด้านนี้ก็ลองมาเรียน หลังจากนั้น ข้าพเจ้าก็ทราบข่าวว่าญาติผู้น้องนั้นได้ไปเรียนบริหารธุรกิจในมหาวิทยาลัยเอกชน ซึ่งไม่ทราบว่าเป็นเพราะเหตุใดข้าพเจ้าจึงได้ยินดียิ่งนัก อาจเป็นเพราะข้าพเจ้าคิดว่าวิชาที่เรียนไปแล้วหางานยาก ไม่ทำเงิน บอกไปก็ไม่ค่อยมีใครรู้จัก วิชาแบบนี้ควรต้องการเฉพาะคนที่รักมันจริงเท่านั้น หากไม่รักกันจริงก็ไปเรียนสาขาอื่นๆเถิด

แม้จะเป็นเพียงคณะเล็กๆ แต่กลับให้โอกาสอันยิ่งใหญ่

การเรียนการสอนของคุณะ ส่วนใหญ่เป็นการบรรยายในห้องเรียนเป็นหลัก เนื้อหาวิชาก็ไม่มื่อะไรน่าสนใจเป็นพิเศษ เพราะเป็นการเรียนพื้นฐานให้นักศึกษาเข้าใจ “เบื้องต้น” แต่นักศึกษาขณะนั้นหลายคนมักจะภาควิชาของวิชาของตัวเองว่าไม่เหมือนใคร ทำให้เข้าใจชีวิตและโลกมากขึ้น

ผมชอบบรรยายภาคการเรียนการสอนของคุณะอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิชาส่วนใหญ่ไม่ได้ “เช็กชื่อ” หรือ ตรวจสอบว่านักศึกษาคนไหนขาดเรียนบ้าง ยกเว้น วิชานั้นมีคณเรียนน้อย ก็จะเป็นที่สังเกตของอาจารย์ได้ง่าย

ที่ชอบเพราะไม่ต้องเข้าเรียน แทบนับครั้งได้ในการเข้าเรียน ยกเว้นวิชาที่ให้ความสนใจจริงๆ ทั้งเนื้อหาของวิชาและอาจารย์ผู้สอน

สิ่งที่ “ชอบมาก” อีกอย่าง คือเราสามารถเลือกลงวิชาเรียนข้ามคณะในวิชาที่สนใจ แม้แต่วิชาในระดับปริญญาโทก็ขออาจารย์เข้าไปนั่งฟังได้อีกด้วย

ในช่วงนั้น ผมชื่อชอบการเรียนการสอนของอาจารย์ 2 ท่านเป็นพิเศษ เคยตั้งใจไว้ว่าหากได้มีโอกาสเป็นอาจารย์จะยึดสไตล์การเรียนการสอนเอาไว้เป็นแบบอย่าง

อาจารย์ยศ สันตสมบัติ และ อาจารย์ชัยวัฒน์ สถาอานันท์

อาจารย์ยศ ในขณะนั้นเป็นผู้อำนวยการโครงการปริญญาโท อยู่บนชั้น 2 ของ อาคารโรงอาหารเดิม ซึ่งขณะนี้ทุบทิ้งไปแล้วและสร้างอาคารใหม่ขึ้นมาแทน นักศึกษาคณะสังคมฯ มักจะพูดถึงว่าเป็นอาจารย์สอนแต่วิชา “ยากๆ” เรียนแล้วได้ “เกรด” ไม่ค่อยดี

ผมฟังแล้วก็เฉยๆ เพราะด้วยพื้นฐานความรู้ทางมานุษยวิทยาที่มีมาก่อนหน้านี้ รวมทั้งบรรดาวิชาทางปรัชญาการเมืองและเศรษฐศาสตร์การเมือง จึงไม่ได้หว่นวิตกเรื่อง “เกรด” เพราะมีความเชื่อมาโดยตลอดว่าวิชาทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สิ่งสำคัญอันดับแรกคือ “ใจ” สิ่งต่อมาคือ “เวลา”

หากมี “ใจ” ก็จะพบแต่ความหรรษา และเมื่อมี “เวลา” ก็จะพบแต่ความอึดเอมใจ

ผมลงเรียนกับอาจารย์ยศทุกวิชาที่เปิดสอน มานุษยวิทยาการเมือง มานุษยวิทยาว่าด้วยเพศ และสัมมนาทางมานุษยวิทยา ซึ่งได้ข้อคิดจากการได้รู้จักกับอาจารย์มาหลายปีว่าอาจารย์เป็น “ครู” อย่างแท้จริง ไม่เคยหยุดการสอนเลยสักครั้งเดียว หรือกรณีสอนไม่ได้จริงๆ ก็จะเลื่อนไปเวลาอื่น อีกทั้งอาจารย์เป็นคนที่สอนเต็มเวลาอย่างยิ่ง บางครั้งก็เกินเวลาด้วยซ้ำไป

รูปแบบการเรียนการสอนยิ่งน่าประทับใจยิ่งกว่า เพราะอาจารย์จะไม่บรรยายก่อน แต่จะให้งานนักศึกษาไปอ่านก่อนเข้าห้องเรียน จากนั้นจะให้มานำเสนอและถกเถียงกัน จบท้ายด้วยการบรรยายเชิงทฤษฎี

ปัญหาของนักศึกษาจะเหมือนกันหมดหรือไม่นั้น ไม่อาจทราบได้ แต่ที่เจอก็คือในตอนแรกก็อ่านกันมา แต่นานๆ ไปก็ไม่ค่อยจะอ่านมาก่อนเรียน นอกจากมานั่งฟังอาจารย์ ซึ่งบางครั้งเห็นอาจารย์นั่งทำหน้าตา “เบื่อหน่าย”

แต่สำหรับผมแล้วไม่มีปัญหา เพราะอ่านมาทุกครั้ง พอานานๆ ไป อาจารย์ก็มอบหมายให้เป็นคนนำเสนอ จากนั้นก็เปิดประเด็นถกเถียงกัน ซึ่งก็ทำให้บรรยากาศการเรียนการสอนในลักษณะนี้เดินหน้าไปอย่างราบรื่น ไม่มีปัญหาเรื่อง “เด็กไม่ทำการบ้าน”

ในระหว่างที่เรียนกับอาจารย์ยศ มีวันหนึ่งอาจารย์ถามว่า “ไปเรียนกับชัยวัฒน์ หรือยัง” เพราะอาจารย์ยศบอกว่าท่านเป็นอาจารย์ด้านรัฐศาสตร์ที่หาตัวจับได้ยากในเมืองไทย

“อยากอ่านหนังสืออะไรก็ไปหาชัยวัฒน์”

จากนั้นผมก็ไปลงเรียนกับอาจารย์ชัยวัฒน์ จำได้ว่าเป็นวิชาแนวคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลี จึงได้รู้ว่าอาจารย์เป็นผู้เชี่ยวชาญมาคิอาเวลลีคนหนึ่งของเมืองไทย แต่ผมเคยประทับใจงานของอาจารย์มาก่อนหน้านั้นแล้ว ในหนังสือรวมบทความชื่อ *การเมืองมนุษย์: รัฐศาสตร์ทวนกระแส*

จากนั้นก็ลงเรียนกับอาจารย์อีกริชา คือ การเมืองว่าด้วยความไม่รุนแรง (Non-Violence)

ผมรู้สึกชอบสไตล์การสอนของอาจารย์ชัยวัฒน์ขึ้นมาทันทีในชั่วโมงแรก อาจารย์ชัยวัฒน์ไม่ได้หยิบหนังสือหรือเปเปอร์มาใช้สอน แต่จะถือการ์ดขนาดเท่าฝ่ามือมาปึกหนึ่ง แต่การสอนจะคล้ายกับอาจารย์ศอย่างหนึ่งคือ จะตั้งคำถามให้นักศึกษาได้ถกเถียง

แต่เนื่องด้วยห้องเรียนในระดับปริญญาตรี มีนักศึกษามาก อาจารย์จึงใช้วิธีเดินผ่านช่องทางเดิน แล้วจี้ถามนักศึกษา ดังนั้นไม่ว่าใครจะนั่งอยู่ตรงไหน มุมห้องหรือหลังห้อง ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงพ้น ประหนึ่งว่าต้องการให้ทุกคนได้พูดและถกเถียง

ก่อนจบท้ายชั่วโมง จะเป็นการบรรยายที่เตรียมไว้ในการัดตนเอง ในช่วงนั้นไม่ว่านักศึกษาคนไหนพยายามถามนอกกลุ่มนอกทาง อาจารย์ก็พยายามตัดบท เพื่อบรรยายให้จบตามที่ได้เตรียมมา

เมื่อรู้ว่าผมเรียนกับอาจารย์ชัยวัฒน์ ในวิชาว่าด้วยการไม่ใช้ความรุนแรง วันหนึ่ง อาจารย์ยศบอกว่า “ฝากไปบอกชัยวัฒน์ด้วย มนุษย์เป็นสัตว์ที่ใช้ความรุนแรง” นัยตามความหมายก็คือการแสวงหา “ความไม่รุนแรง” นั่นเป็นเรื่องเปล่าประโยชน์ เพราะเป็นสันดานของมนุษย์อยู่แล้ว

เมื่อเอาคำถามไปบอกอาจารย์ชัยวัฒน์ ท่านหยุดนิ่งชั่วครู่ ก่อนบอกว่า “ไปบอกยศด้วยนะ มนุษย์ไม่ใช่มีแต่เรื่องเซ็กซ์” ในความหมายก็คือ อาจารย์ยศ ท่านเชี่ยวชาญด้านจิตวิเคราะห์ โดยเฉพาะสำนักชีกมันด์ ฟรอยด์ ที่มองว่าอารยธรรมของมนุษย์ถือกำเนิดมาจากแรงปรารถนาด้านเพศ

ในช่วงเวลาราว 2 ปี ที่ได้เรียนกับอาจารย์ทั้งสองท่าน ถือเป็นช่วงเวลาอันสำคัญยิ่ง ซึ่งไม่เพียงแต่ความรู้ที่ได้จากการเรียนการสอน แต่ยังมีมิติอื่นของชีวิตอีกด้วย ในขณะที่ช่วงนั้นกระแสแนวคิดหลังโครงสร้างนิยม (Post-structuralism) หรือหลังสมัยใหม่ (Post-modernism) เริ่มทะลักเข้ามาในแวดวงปัญญาชนและนักวิชาการ

อาจารย์ชัยวัฒน์บอก “มีแต่โครง” ซึ่งก็ไม่รู้แน่ชัดหมายถึงอะไร

ผมไม่รู้ว่ในช่วงที่เรียนกับอาจารย์ทั้งสองท่านนั้น ได้อ่านหนังสือมากน้อยแค่ไหน รู้แต่เพียงว่าไม่รู้จักเบื้อและเหน็ดเหนื่อย ไม่เพียงแต่หนังสือที่ “ลิสต์” มาให้เท่านั้น แต่อ่าน “มั่ว” ไปหมดเมื่อมีประเด็นและต้องการรู้

ความรู้ในช่วงเวลานั้น ยังเป็นพื้นฐานให้กับชีวิตทำงานจนถึงปัจจุบันในอาชีพสื่อมวลชน ทั้งการวิเคราะห์ประเด็นปัญหาและพิจารณาปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น

ช่วงเวลาอันสำคัญสำหรับคนคนหนึ่ง จะเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่มีช่วงเวลากับคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ความทรงจำที่ดีที่สุดช่วงหนึ่งในชีวิตของผม

ดร.จักรพันธ์ ชัดชุ่มแสง

หลังจากเรียนจบสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจากเชียงใหม่ ผมไปสอนหนังสือ

อยู่ที่ขอนแก่นได้หนึ่งปี ก่อนตัดสินใจเข้ากรุงเทพฯ เรียนปริญญาโท สาขาวิชามานุษยวิทยา ที่ท่าพระจันทร์เมื่อปีการศึกษา 2539 ณ ที่แห่งนี้ชีวิตของคนชายแดนและอาจารย์มหาวิทยาลัยต่างจังหวัดอย่างผมหวนวิตกอยู่ไม่น้อยที่ต้องมาเผชิญชีวิตในเมืองกรุงตามลำพัง แม้จะถูกมองว่าเรียนจบ “สายตรง” มาจากเชียงใหม่ เช่นเดียวกับเพื่อนร่วมรุ่นอีก 3 คนที่เป็นลูกหม้อของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สำนักท่าพระจันทร์ แต่ผมก็ไม่ได้ “รู้สึก” ว่าตัวเองได้เปรียบเพื่อนคนอื่น ๆ ที่ไม่ได้เรียนมาทางนี้เลย เพราะเพื่อนที่มาจากศาสตร์และอาชีพอื่น ต่างพกพาเอาความรู้และประสบการณ์ที่รำเรียนและฝึกฝนทั้งจากธรรมชาติเองและสถาบันอื่น ๆ มาด้วย ผมได้แลกเปลี่ยนและเรียนรู้หลายอย่างกับเพื่อนร่วมรุ่นทั้งเรื่องวิชาการและการใช้ชีวิตในสังคมเมือง ทำให้การเรียนเต็มไปด้วยสีสัน ความกังวลที่ต้องใช้ชีวิตในเมืองหลวงเริ่มหายไปทีละน้อย เริ่มสนุกที่จะเข้าไปค้นคว้าในห้องสมุดของธรรมศาสตร์พอๆ กับการสำรวจร้านอาหารเจ้าอร่อยแถวท่าพระจันทร์ จนกลายเป็นความทรงจำที่ดีที่สุดช่วงหนึ่งในชีวิตของผม

ผม “รู้สึก” ว่าตัวเองโชคดีมากที่ได้เรียนและพบปะพูดคุยกับอาจารย์หลายท่านที่เคยได้ยินชื่อและเคยอ่านผลงานของท่านตั้งแต่สมัยเรียนอยู่ที่เชียงใหม่และทำงานอยู่ที่ขอนแก่น ไม่ว่าจะเป็นอาจารย์สุมิตร อาจารย์ฉวีวรรณ อาจารย์ปรีดา อาจารย์ธีรยุทธ อาจารย์สมจินตนา อาจารย์พรชัย อาจารย์ปฐมฤกษ์ รวมทั้งอาจารย์เสมอชัย ซึ่งท่านหลังสุดนี้ต่อมาได้เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ของผมและได้ให้ความเมตตากับผม

มาโดยตลอด แม้กระทั่งตอนที่ผมเรียนปริญญาเอกที่แคนาดาท่านก็ยังให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเขียนวิทยานิพนธ์ นอกจากนี้ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาของธรรมศาสตร์ยังทำให้ผมได้รู้จักกับเพื่อนรุ่นพี่และรุ่นน้องอีกหลายคนที่มาจากหลากหลายสาขาอาชีพและที่ได้กลายเป็นร่วมวิชาชีพในเวลาต่อมา

สิ่งหนึ่งที่ผม “รู้สึก” ได้เมื่อมาเรียนที่นี่คือการไม่เน้นสอนว่าจะทำวิจัยทางมานุษยวิทยาอย่างไรหรือจะลงไปเก็บข้อมูลในพื้นที่อย่างไร แต่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้โน้ตส์หรือทฤษฎีต่างๆ ผมยังจำได้ดีเมื่อคราวที่เรียนกับอาจารย์ธีรยุทธท่านบรรยายเกี่ยวกับสัตววิทยาและสัตวศาสตร์ รวมทั้งมโนทัศน์ของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ หรือ มิเชล ฟูกูเกต์ ที่ยังไม่แพร่หลายมากนักในเมืองไทยในยุคนั้น หรือแม้แต่ทฤษฎีมานุษยวิทยาคลาสสิกอย่างโครงสร้างนิยมของ โคลด เลวี สโตรสส์ ที่อาจารย์ปรีดาเป็นผู้สอน มีเพียงวิชาเดียวที่ทำให้ผม “รู้สึก” ว่าได้มีโอกาสไปลง “สนาม” ทางมานุษยวิทยาอย่างจริงจังแม้จะเป็นการเก็บข้อมูลในเมืองระยะเวลาสั้นๆ ก็ตาม คือวิชา “พิธีกรรมวิเคราะห์” ที่เรียนกับอาจารย์พรชัย พวกเราต้องไปเฝ้าสังเกตดูความเป็นไปของพิธีกรรมและสัมพันธภาพที่วัดเล่งเน่ยยี่ ส่วนเนื้อหาที่ “รู้สึก” ว่ายากที่สุดสำหรับตัวเองคือมานุษยวิทยากายภาพที่สอนโดยอาจารย์เสมอชัย ที่ว่ายากเพราะมีศัพท์เทคนิคมากและต้องมีการคำนวณด้วย ดังนั้นคะแนนในส่วนนี้เลยออกมาไม่ค่อยดีนักวิชาที่ต้องอ่านบทความภาษาอังกฤษบ่อยที่สุดและมีวิทยากรมาบรรยายคือวิชาของอาจารย์ปรีดา ท่านเป็นคนละเอียดถี่ถ้วนไม่เพียงแต่เรื่องของวิชาการเท่านั้น แม้แต่ภาษาเขียนที่พวกเราใช้ในการเขียนรายงานหรือข้อสอบท่านก็ให้ความสำคัญด้วยอาจารย์ท่านที่ผมเรียนด้วยมากที่สุดคือ อาจารย์สมจินตนา เรียนกับท่านถึงสองวิชา คือ “มานุษยวิทยาจิตวิทยา” และ “วัฒนธรรมเมือง” ถึงแม้ว่าท่านจะไม่ได้อยู่ที่ธรรมศาสตร์จนถึงวันที่ผมเรียนจบและผมไม่มีโอกาสได้กล่าวคำขอบคุณกับท่าน ผมยังระลึกถึงท่านอยู่เสมอ

ตอนเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อทำวิจัยสำหรับวิทยานิพนธ์ ผมเลือกทำวิจัยที่ภูมิลำเนาของตัวเองคืออำเภอแม่สอด จังหวัดตาก และต้องเดินทางมาที่กรุงเทพฯ เพื่อรายงานความก้าวหน้ากับอาจารย์เสมอชัยเป็นระยะๆ ประโยคหนึ่งที่อาจารย์เสมอชัยมักพูดในตอนที่ผมไปเล่าเรื่องข้อมูลหรือข้อค้นพบจากการลงสนามหรือรายงานความก้าวหน้าของการเขียนวิทยานิพนธ์ให้ท่านฟัง คือ “ให้ข้อมูลเป็นตัวเล่าเรื่อง” คำสอนดังกล่าวทำให้ผมตระหนักว่านักวิจัยที่ดีไม่เพียงแต่มีทักษะในการเก็บรวบรวมข้อมูลให้ได้มากและครบถ้วนที่สุดเท่านั้น หากยังต้องมีความสามารถในการร้อยเรียงและ

นำเสนอข้อมูลให้น่าสนใจด้วย คำสอนของท่านติดตัวผมจนกระทั่งเรียนจบจากธรรมศาสตร์ สืบเนื่องไปจนถึงการเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น รวมทั้งได้นำคำสอนดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการสอนหนังสือหรือให้คำแนะนำนักศึกษาในฐานะอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ด้วย ผม “รู้สึก” ซาบซึ้งและขอบคุณอาจารย์เสมอชัยทุกครั้งที่มีนึกถึงเรื่องนี้

ผม “รู้สึก” เสียดยเป็นอย่างยิ่งที่ช่วงที่เรียนอยู่ผมไม่มีโอกาสได้เก็บข้อมูลภาคสนาม ร่วมเดินทาง หรือทำงานร่วมกับอาจารย์สมิตร นักวิชาการไทศึกษาแถวหน้าของเมืองไทย นับเป็นการพลาดโอกาสครั้งสำคัญต่างๆ ที่ตัวเองสนใจทางด้านชาติพันธุ์ศึกษาและในเวลาต่อมานักวิจัยในระดับปริญญาเอกของผมก็เกี่ยวข้อง กับกลุ่มคนไทที่จังหวัดเชียงราย อย่างไรก็ตาม งานวิจัยเกี่ยวกับคนไทใหญ่ของอาจารย์สมิตรที่ทำร่วมกับอาจารย์เสมอชัยให้โอกาสผมได้ศึกษาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทใหญ่ในรัฐฉาน และผมเองก็อาศัยข้อมูลเหล่านั้นเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจคนไทใหญ่ในจังหวัดเชียงรายในเวลาต่อมา

ผม “รู้สึก” ภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้เห็นแหล่งผลิตนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาชั้นนำของไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งนี้มีพัฒนาการต่อเนื่องยาวนานเป็นเวลาถึงห้าทศวรรษ ผมเชื่อว่าผมไม่ได้ “รู้สึก” ตามลำพังว่าจุดยืนทางวิชาการที่ชัดเจนตลอดจนการศึกษาและวิพากษ์สังคม-วัฒนธรรมที่เข้มข้นของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของสังคมศาสตร์ไทยและให้ “คำตอบ” ต่อคำถามที่เกิดขึ้นท่ามกลางพลวัตของสังคมและความหลากหลายของผู้คนในโลกปัจจุบันและอนาคต

บันทึกความทรงจำ อิทธิพลของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ที่มีต่อฉัน

ลลสา สุรารักษ์

นักศึกษารุ่นปี 2532

172

ตั้งแต่เพื่อนมาบอกว่าคณะจะทำหนังสือที่ระลึกครบรอบ 50 ปี และเชิญศิษย์เก่า ส่งงานเขียนเพื่อเข้าร่วมกิจกรรม มันเป็นเรื่องที่น่าสนใจมากแต่นึกว่าจะเขียนอะไรได้ เพราะในหัวตอนนี้มันเป็นความทรงจำรางๆ ที่ผ่านมานานกว่า 20 ปีแล้ว ไอ้เพื่อนก็บอกว่า “ลองเขียนดูนะ เราก็จะเขียน” มีกำลังใจขึ้นมาหน่อย เวลากำหนดส่งก็ใกล้เข้ามาเหลือแค่ 5 วันเอง ผ่านไปสองวันแล้วยังนึกไม่ออก ไอ้เพื่อนมันเขียนส่งไปครบ 5 หน้าแล้ว วันนั้นวันที่ 3 เหลืออีก 2 วัน คงต้องเริ่มแล้ว

การเขียนไม่ใช่งานอาชีพของฉัน เป็นเพียงงานอดิเรกและไม่เคยส่งงานเขียนเพื่อลงพิมพ์ที่ไหนมาก่อน ด้วยความอยากทำบางอย่างให้กับคณะบ้างจึงตัดสินใจเขียนส่งเข้าร่วมกิจกรรมนี้ ฉันจบการศึกษามานานกว่า 20 ปีแล้ว ไม่เคยกลับไปร่วมงานหรือกิจกรรมใดๆ ของคณะ ไม่เคยกลับไปแสดงความเคารพครูบาอาจารย์ที่ให้ความรู้มา ดังนั้น การเขียนครั้งนี้ถือเป็นการร่วมกิจกรรมครั้งแรกและเป็นการแสดงความเคารพและขอบพระคุณครูบาอาจารย์ที่คอยสั่งสอนและให้ความรู้มาเป็นเวลา 4 ปี ขอบคุณเจ้าหน้าที่ในคณะที่คอยอำนวยความสะดวกทุกคน ขอบใจเพื่อนๆ ทั้งหลายทั้งที่สนิทและไม่สนิทที่ยอมรับเราเป็นเพื่อน ขอบคุณพี่ๆ และน้องๆ คณะที่ยินดีจะรู้จักฉัน มันได้แสดงให้เห็นว่าฉันมีตัวตนและเป็นส่วนหนึ่งของคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ณ ขณะปัจจุบัน ธันวาคม พ.ศ. 2557 อิทธิพลของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาต่อความเป็นตัวตนนั่นมันอยู่ลึกๆ ภายในตัวฉัน ลึกมากจนต้องใช้เวลาราวสองวันในการไตร่ตรองค้นหา หากไม่ได้มีโอกาสที่จะเขียนก็คงไม่มีโอกาสได้ค้นพบ คล้ายกับเมล็ดพันธุ์ที่ฝังลงในดินและงอกราก งอกลำต้นโผล่พ้นดิน เติบโตขึ้น ค่อยๆ แตกกิ่งแตกยอด ที่ผ่านมารวมแล้วแต่่วนวายกับสังคมภายนอก กับการหาเลี้ยงชีวิตในแต่ละวัน ไม่มีโอกาสได้สำรวจว่ามีสิ่งใดอยู่ภายในและเติบโตขึ้นบ้าง การใช้ชีวิตในสภาพความเป็นจริงนั้นไม่เหมือนกับการศึกษาในมหาวิทยาลัย ความรู้ที่ได้จากการศึกษาเป็นเพียงส่วนหนึ่ง เป็นพื้นฐานในการเรียนรู้สิ่งอื่นที่จะพบเจอในอนาคตเพื่อดำเนินชีวิตในสังคมต่อไป จำได้ว่าเมื่อตอนจบการศึกษาใหม่ๆ เคยรู้สึกผิดหวังเมื่อเจอเหตุการณ์บีบคั้นในสังคมการทำงาน จึงคิดว่าสิ่งที่เรียนมาไม่เห็นจะช่วยให้ฉันได้มองสังคมอย่างถูกต้องหรือช่วยให้ฉันเอาตัวรอดในสังคมได้เลย เหตุใดจึงรู้สึกเช่นนั้น สังคมพลวัตคำนี้มันตรงจริงในจิตของนักศึกษาในคณะหลายคน สังคมมันมีชีวิตและสามารถเคลื่อนไหวไปไม่หยุดนิ่ง แต่ละสิ่งที่อยู่ภายใต้มันสามารถสร้างผลกระทบต่อกันและกัน มนุษย์เป็นตัวสำคัญที่ทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหว ดังนั้นการวิเคราะห์สถานการณ์ในสังคมให้แน่ชัดจึงเป็นเรื่องที่ยาก ไม่แปลกที่ทฤษฎีที่ร่ำเรียนมาอาจไม่ทันสมัยหรือเหมาะสมในการอธิบายสถานการณ์ต่างๆ ที่พบเจอ หรือไม่ก็เป็นเพราะฉันนั้นโง่เขลาเกินกว่าจะเข้าใจมันได้ แต่ความผิดหวังในครั้งนั้น ทำให้ฉันหยุดหาสิ่งที่เรียนมาวิเคราะห์อะไรๆ รอบตัว

การศึกษาในปัจจุบันคงเปลี่ยนไปเนื่องจากสังคมในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงรวดเร็วมาก ทฤษฎีใหม่ๆ คงเกิดขึ้นและอาจารย์คงถ่ายทอดให้นักศึกษาได้เรียนรู้และค้นคว้าเพิ่มเติมมากยิ่งขึ้น แม้จะไม่ได้มีโอกาสติดตามศึกษา แต่เชื่อว่าเมล็ดพันธุ์ที่ได้ถูกปลูกลงในตัวฉันขณะศึกษาอยู่ในธรรมศาสตร์ระหว่างปี พ.ศ. 2532-2536 มันก็เพียงพอแล้ว เพราะมันสามารถงอกและเติบโตขึ้นเองได้ และที่จำได้ไม่เคยลืมถึงการอุปถัมภ์ของมันเป็นอย่างไม่ว่าคิดภายใต้การดำเนินชีวิตประจำวันของตนเอง ระหว่างการทำงาน ได้มีโอกาสเข้ารับการฝึกอบรมเรื่องเหตุผลเชิงจริยธรรมซึ่งเป็นวิชาหนึ่งของหลักสูตรการปรับกระบวนการทัศนในการทำงาน ซึ่งมีแนวคิดที่ว่าพฤติกรรมที่ดีและพฤติกรรมที่ไม่ดีของมนุษย์ถูกกระทำขึ้นภายใต้เหตุผลของแต่ละคนซึ่งเป็นปัจเจกชน เป็นวิชาที่ค่อนข้างยากและเป็นนามธรรมเข้าใจยากมาก ผลลัพธ์ของการกระทำเดียวกันอาจมีเหตุผลที่เป็นแรงจูงใจให้กระทำต่างกัน เช่น คนขโมยเงินเพราะความโลภ หรือคนขโมยเงินเพราะจำเป็นต้องจ่ายค่ารักษาพยาบาลให้แม่ป่วยหนัก ทั้งสองคนเป็นคนชั่วหรือไม่

173

มีความผิดหรือไม่และหากตัดสินลงโทษรุนแรงเท่ากันหรือไม่ การอบรมในครั้งนี้อาจทำให้ตัวเองได้รู้ซึ่งขึ้นมาทันทีว่า ทำไม่จึงเข้าใจแนวคิดวิชาเหตุผลเชิงจริยธรรมได้ไม่ยาก นั่นคงเป็นเพราะพื้นฐานที่เราเคยได้เรียนจากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยานั้นเอง ได้ยินเสียงที่ก้องมาในหัวว่า เราไม่ควรตัดสินคนโดยสรุปเอาเองจากหลักฐานแวดล้อม ทั้งที่ยังไม่ได้พูดคุยสัมผัสกับคนคนนั้น เสียงนี้มาจากไหนไม่เคยได้ยินนานมาแล้ว อยู่ๆ ก็ผุดขึ้นมา นำประหลาดใจนัก

สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาสอนให้เราเป็นคนที่มีลักษณะไม่ชอบหยามหรือดูถูกคนอื่นที่มีชั้นหรือสถานะทางสังคมที่ต่ำต้อย คนทุกคนในโลกนั้นก็เป็นคนเหมือนกัน ไม่จำเป็นที่จะต้องปฏิเสธการมีปฏิสัมพันธ์กับคนที่ต่างชั้นต่างฐานะกับเรา ยกเว้นเขาจะไม่อยากมีปฏิสัมพันธ์กับเราหรือหวังร้ายกับเรา แม้ว่าในขณะที่เรียนตอนนั้น ฉันจะค่อนข้างกลัวไม่กล้าพูดคุยกับเพื่อนผู้ชายในคณะเท่าไร เคยรู้สึกหรือไม่ บางทีคนขับรถแท็กซี่อาจมีความเป็นมนุษย์สูงกว่ารัฐมนตรีผู้มีเกียรติในคณะรัฐบาลก็ได้ จากประสบการณ์การนั่งรถแท็กซี่จึงมีโอกาสพูดคุยกับคนขับรถแท็กซี่อยู่บ่อยๆ บางคนนั้นมีความคิดกว้างไกลมากกว่าเราซะอีก นำประหลาดใจมาก

วิชาโบราณคดีคงมีอิทธิพลกับฉันมาก เนื่องด้วยความชอบไปชมโบราณสถานในจังหวัดต่างๆ เช่น อโยธยา สุโขทัย นครราชสีมา ฯลฯ หรือแม้แต่ข้ามไปยังแหล่งในประเทศใกล้เคียง เช่นที่ นครวัด นครธม ฉันเพิ่งมาเข้าใจว่า ฉันแปลกไปจากคนอื่น ทำตัวคล้ายฝรั่งที่เข้ามาเที่ยวในไทย คือมักสนใจอ่านประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสถานที่ ศิลปะและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานนั้นๆ ไม่ใช่แค่เพียงชมและถ่ายรูปเฉยๆ อีกทั้งชอบฟังไกด์เล่ารายละเอียดความเป็นมาของแต่ละแห่ง นี่ก็คงไม่ค่อยเหมือนคนไทยธรรมดาทั่วไปอีก นอกจากนี้ ยังจำได้ถึงขณะที่นั่งเรียนวิชาโบราณคดี อาจารย์ได้สอนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของโครงกระดูกมนุษย์และกาลเวลา เหตุนี้กระมังที่ทำให้ฉันชอบดูละครโทรทัศน์เป็นตอนสั้นๆ ของต่างประเทศ เรื่อง Bones เกี่ยวกับนักมานุษยวิทยาผู้เชี่ยวชาญด้านโครงกระดูกซึ่งพยายามค้นหาฆาตกรที่ฆ่าคน โดยดูจากหลักฐานซากโครงกระดูกของเหยื่อผู้เคราะห์ร้าย มันช่างน่าสนใจจริงๆ

จนขณะนี้ ฉันก็ยังรู้สึกแปลกใจและสงสัยว่าสิ่งที่ได้เรียนมานานมาแล้วมีอิทธิพลต่อความคิดและความชอบของฉันจริงหรือ หรือเป็นแค่ความชอบที่บังเอิญดูจะเกี่ยวข้องกันเท่านั้น

ในสมัยเรียนมีบทกลอนที่สร้างความสนใจและปลุกความนึกคิดได้มาก ในขณะนั้น หลายคนคงจำได้

“ฉันเยาว์ ฉันเขลา ฉันทึ่ง ฉันจึง มาหา ความหมาย
ฉันหวัง เก็บอะไร ไปมากมาย สุดท้ายให้กระตาดฉันแผ่นดินเดียว”

ใช้แล้ว สุดท้ายฉันก็ไม่ได้อะไร ได้กระตาดมาเพียงแผ่นดินเดียว เป็นความรู้สึกของฉันขณะจบการศึกษา ยิ่งก่อนเข้ารับการศึกษายิ่งแล้วใหญ่ เมื่อได้รู้ว่าสอบติดมหาวิทยาลัย รู้สึกงงกับคณะนี้ว่าเรียนอะไรกัน จบไปแล้วจะไปหางานอะไรทำได้บ้าง ใครไม่สงสัยก็แปลก ขนาดดีของคณะก็เล็กไม่สามารถเทียบกับคณะใหญ่ๆ ได้ แถมยังมีความสับสนกับคณะสังคมสงเคราะห์ ที่อยู่ข้างๆ กันอีก คนในคณะก็มีความแปลกแตกต่าง มีทั้งคนปกติธรรมดา มีทั้งดารา (หน้อย บุษกร) ทั้งคุณหนูผู้ร่ำรวย ทั้งชายหนุ่มมาดเซอร์ หรือชายบ้าปากไม่ดี (กับสาวๆ ที่เดินผ่านอาศรม) เหมาะสมกับเป็นคณะสังคมจริงๆ มีตัวอย่างหลากหลายให้ศึกษา ทำให้ฉันเกิดความสงสัยว่าจะได้อะไรจากการเรียนคณะนี้บ้าง

มาบัดนี้ ความรู้สึกต่อสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาของฉันได้เปลี่ยนไป

เมล็ดพันธุ์ที่ฝังลงไปในตัวฉันในตอนนั้น มันได้โผล่ขึ้นมาในความนึกคิด ขณะปัจจุบัน ทำให้ได้รู้ว่าตอนนั้นฉันคิดผิด ในที่สุดแล้วฉันก็ได้อะไรมากกว่าเพียงปริญญาบัตรแผ่นดินเดียว ความสำเร็จของการศึกษาคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คงไม่ได้อยู่ที่ความสำเร็จของอาชีพ ความมั่งคั่งร่ำรวย แต่มันอยู่ที่การได้ทำให้คนคนหนึ่งมองโลกและสังคมกว้างขึ้น มองอย่างองค์รวมโดยมีเราเป็นจุดเล็กๆ ในนั้น ด้วยความหวังว่าการมองเช่นนี้จะทำให้เราเป็นคน เห็นแก่ประโยชน์สังคมส่วนรวมมากเท่ากับหรือมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว และมีความเป็นมนุษย์มากขึ้น

แม้ว่าฉันไม่ได้เป็นคนที่มีชื่อเสียง หรือมีหน้าที่การงานตำแหน่งใหญ่โต หรือร่ำรวยจากการประกอบธุรกิจใดๆ และไม่ว่าสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจะแสดงอิทธิพลต่อฉันรูปแบบใดก็ตาม ฉันมั่นใจว่าคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาได้ประสบความสำเร็จในการให้การศึกษาคณะคนคนหนึ่งเช่นฉันเรียบร้อยแล้ว

ขอบคุณคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาอย่างยิ่งจากใจ และขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ของฉันมา ณ ที่นี้

มานุษยวิทยาที่รู้สึก

ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ

ภาควิชาสื่อ ศิลปะและการออกแบบสื่อ

คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

1

ปลายปี 2549 ผมหนึ่งซิมอยู่คนเดียวริมแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณโรงอาหาร

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ท่าพระจันทร์) ตอนนั้น ผมควรจะอยู่ที่สนาม ควรออยู่ในชุมชน และเก็บข้อมูล มากกว่าจะมานั่งหมอดาลัยตายอยากที่นี่

ใช่...ผมหนีออกมาจากสนามหลังจากลงไปเก็บข้อมูลได้ไม่ถึงหนึ่งเดือน สนามของผมไหนหรือ? ที่นั่นคือ จังหวัดปัตตานี พื้นที่ซึ่งหลายคนในตอนนั้นพากันไปมีส่วนร่วมในการสร้างสันติสุขและแก้ไขความรุนแรง ทว่าบรรยากาศของปัตตานีตอนนั้นต่างออกไปมาก ไม่ค่อยมีนักวิชาการเข้าไปทำงานสนามกันอย่างจริงจัง พวกเขามักใช้โรงแรมเป็นพื้นที่นัดหมายและนัดสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูล มันก็จะมีแต่นักศึกษาป.โทไม่กี่คนที่เข้าไปอยู่ในสนามและเก็บข้อมูลกันอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ไม่ไกลจากชุมชนที่ผมเก็บข้อมูล มีร่า มานิคาม นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยเยล สหรัฐอเมริกา กำลังเก็บข้อมูลอยู่ ก่อนหน้าเธอเล็กน้อย ชุมชนแห่งนี้ก็เคยต้อนรับนักศึกษาจากสิงคโปร์คนหนึ่งนานแรมปี พุดง่าย ๆ คือ พวกเราเป็นนักศึกษาป.โท กลุ่มแรก ๆ ที่เข้าไปอยู่กับคนมุสลิมในสามจังหวัดอย่างจริงจัง โดยเฉพาะหลังจากปี 2547 เป็นต้นมา พิเศษมากขึ้นคือ หากไม่นับนักศึกษาคนอื่น ๆ ที่อาศัยเครือข่าย ศาสนา สายสัมพันธ์ทาง

ชาติพันธุ์ และความเป็นคนในพื้นที่ในการเข้าถึงข้อมูลแล้ว ก็มีเพียงผมกับมีร่าเท่านั้นที่ดูจะแปลกแยกไปกว่าคนอื่น ๆ มีร่าเป็นลูกครึ่งอเมริกาและอินเดีย เธอถูกมองว่าเป็นฝรั่งหรือออสเตรีย ในภาษามลายูถิ่น ส่วนผมถูกมองว่าเป็นพวกสีแหรหรือคนไทย ไม่ก็ออสเตรียหรือคนกรุงเทพฯ บางคนก็เรียกผมว่า สีแหร-จีนอ เนื่องจากเห็นผมมีเชื้อสายจีน

ผมกับมีร่านัดพุดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์กันอยู่เป็นระยะ ๆ พวกเรามีประสบการณ์แรกพบสนามคล้าย ๆ กัน เริ่มต้นจากการมองสนามแบบมีกลิ่นอายของความโรแมนติกผสมเอ็กซ์โซติก จากนั้นก็เริ่มงงงวยกับภาษามลายูและชีวิตในแต่ละวันของพวกเขา ต้องมูมานะอดทนต่อการเรียนภาษาและศาสนาอิสลาม การโดนคนในชุมชนมองเป็นคนประหลาดและแปลกแยก พวกเราโดนเรียกในชื่อ ออแซมแปและหรือพวกคนแปลกในภาษามลายูเหมือนกัน ผมเป็นคนไทยพุทธคนเดียวในชุมชน ส่วนกรณีของมีร่า เธอเป็นผู้หญิงเพียงคนเดียวที่เดินเข้า ๆ ออก ๆ ระหว่างพื้นที่ของความชายและหญิงซึ่งค่อนข้างแยกกันอย่างชัดเจนในชุมชน

การเริ่มต้นชีวิตในสนามเหมือนจะไปด้วยดีในระยะแรก หลายคนชมเชยพวกเราว่าปรับตัวเข้ากับชาวบ้านได้ดี กินง่ายอยู่ง่าย และพยายามทำความเข้าใจหรือมองโลกในแบบที่ชาวบ้านหรือคนในชุมชนมอง ทั้งหมดนี้ เป็นเพราะการถูกรอปรมาทางมานุษยวิทยาที่ค่อนข้างเข้มงวด ผมไม่ได้จะกลายเป็นคนพื้นถิ่นขนาดไหนกันหรอก ก็แค่คิดว่าวัฒนธรรมมันไม่ใช่ความน่าภาคภูมิใจหรือสิ่งที่มีคุณค่าอะไรมากมาย ในทางกลับกันมันสามารถกลายเป็นกรงขังให้กับชีวิตของเรา เป็นฐานอคติสำคัญในการมองโลกเสียอีก ดังนั้น การออกไปมองโลกผ่านดวงตาของคนอื่นบ้าง เรียนรู้วิถีที่ต่างออกไปบ้างก็นับว่าเป็นการปลี่ยนปลดพันธนาการทางวัฒนธรรมของตนเองไปในตัว

ทว่า โลกมันไม่ได้สวยอย่างที่ใจคิด ผมกับมีร่าต่างก็หนีกลับไปตั้งหลักกันพักหนึ่งในที่ ๆ คิดว่าสามารถสร้างความมั่นคงทางจิตใจได้ มีร่าหลบไปอยู่ในภูเขาสักแห่งแถวจังหวัดกระบี่ ส่วนผมเลือกที่จะมากรุงเทพฯ และมานั่งริมแม่น้ำเจ้าพระยา

พวกเรา พบกับเหตุการณ์ความสูญเสียโดยที่ได้แต่ยื่นมองและรับฟังเรื่องราวที่เกิดขึ้น...

ย้อนกลับไปก่อนหน้าเหตุการณ์นั้นราว 2 ชั่วโมงเศษ ผมกำลังว่ายน้ำในบริเวณชายหาด หน้ากำแพงซึ่งปกติมักจะเป็นที่รวมตัวของเด็กๆ ทว่ายามนี้กลับเงียบเหงาผิดปกติ มีเพียงคนหาปลากำลังซ่อมเรืออยู่เพียงลำพัง เมื่อว่ายไปได้สักพัก ผมรู้สึกถึงลมและคลื่นที่แรงกว่าทุกๆ วัน น้ำทะเลก็เริ่มปรากฏสีขุ่น มองขึ้นไปบนฟ้า ผมเห็นแต่สีแดงระเรื่อในฝั่งตรงข้ามกับดวงอาทิตย์ที่ใกล้ตกดินเต็มที ยิ่งผสมกับเสียงลมกรีดอากาศ และเสียงคลื่นกระทบฝั่งที่ออกทำนองโหยหวนด้วยแล้ว มันทำให้อดคิดถึงเรื่องชวนสลดอย่างเลี่ยงไม่ได้ ผมจึงรีบว่ายน้ำขึ้นฝั่งและพบว่าบริเวณชายหาดมีคนรอผมอยู่แล้ว สองคน หนึ่งในนั้นพูดแข่งกับเสียงลมที่เริ่มกรรโชก เขาให้ผมรีบกลับบ้านทันทีเพราะมรสุมกำลังจะเข้า จากนั้นพวกเขาก็รีบไปเตือนคนกลุ่มอื่นให้รีบขึ้นจากน้ำหรือไม่ให้ออกทะเลด้วยเรือเล็ก

ขณะที่ผมกำลังสาละวนกับการเก็บของที่ชายหาดและวิ่งฝ่าพายุฝนเข้าบ้านพัก มรสุมลูกนั้นได้พัดเข้ามาในบริเวณอ่าวซึ่งคนส่วนใหญ่ในชุมชนแห่งนี้กำลังออกเรือหาปลากันอยู่ ส่งผลให้คลื่นกลืนเรือลำหนึ่งม้วนหายไปต่อหน้าต่อตาชาวประมงทุกคนที่กลับคืนฝั่งทัน ทุกคนยืนยันว่าเห็นเจ้าของเรือลำนั้นกับลูกชายกำลังลอยคออยู่กลางทะเล และพยายามตะเกียกตะกายว่ายน้ำฝ่าคลื่นลมที่รุนแรงเพื่อรักษาชีวิต จึงช่วยกันโทรศัพท์ขอความช่วยเหลือจากตำรวจน้ำซึ่งมีเรือลำใหญ่สามารถต้านลูกคลื่นได้ แต่คู่สายปลายทางพยายามบ่ายเบี่ยงและปฏิเสธการมาช่วยเหลือ ชาวประมงที่เห็นเหตุการณ์พยายามติดต่อขอความช่วยเหลือจากทุกทางแต่ก็ได้รับคำตอบในแบบเดียวกัน กระทั่งการร้องขอเริ่มหมดหวัง ทุกคนเห็นชายเจ้าของเรือหมดแรงและถูกคลื่นกลืนหายไปต่อหน้าต่อตา ส่วนลูกชายที่ยังอยู่ในวัยหนุ่มสามารถว่ายน้ำกลับขึ้นฝั่งได้อย่างหวุดหวิด หลังจากทะเลสงบลง ศพของชายเจ้าของเรือถูกพบในบริเวณริมหาดปะปนไปกับกองหญ้าทะเลและเศษโคลน

“รู้ไหม ทำไมคนๆ นั้นต้องตาย... รู้ไหมคนนายต่างกับคนไทยอย่างไร...” ชายคนหนึ่งถามผม น้ำเสียงของเขาแฝงทั้งความเสียใจและคับข้องใจ

“ตอบไม่ได้หรอกแบ่ไม่รู้จริงๆ แล้วแบ่คิดยังไง” ผมถามกลับ เพราะจนมุมด้วยบรรยากาศที่อึมครึมภายในร้านน้ำชา ควันยาสูบไปจากลอยอ้อยอิงอยู่เหนือหัว

“คนนาย ไม่มีสิทธินะสิ ยิ่งคนนายจนๆ ยิ่งไม่มีสิทธิ รู้มั๊ยขนาดไฟไหม้หมู่บ้าน

คนไทยกับคนนายพร้อมกัน เขายังไปดับที่บ้านคนไทยก่อนเลยทั้งๆ ที่บ้านคนนายอยู่ใกล้กว่า อย่างเรื่องจมน้ำเมื่อกี้นี้ก็เหมือนกัน หากมีเรือใหญ่มาช่วย อย่างน้อยก็น่าจะรอดชีวิต แล้วตอนนี้ลูกกับเมียของเขาจะอยู่กันยังไง” ชายคนหนึ่งพูดขึ้นด้วยสีหน้ายากที่จะบรรยาย เขาเล่าต่อสั้นๆ ว่าที่เรือไม่ยอมออกมาเป็นเพราะความกลัวและหวาดระแวงว่าจะถูกหลอกมาฆ่า มากกว่าจะเห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่มีอีกหนึ่งชีวิตกำลังดิ้นรนเอาตัวรอดท่ามกลางพายุ บางคนเอ่ยขึ้นว่า หากตนเองเป็นตำรวจน้ำก็ตัดสินใจยากเหมือนกันเพราะการตัดสินใจออกมามันก็เหมือนกับเอาตัวเองไปเสี่ยง... เสี่ยงทั้งพายุ เสี่ยงทั้งโจรใต้ที่ตำรวจอาจเชื่อว่าโทรมาหลอกเพื่อให้ติดกับ

สักพักเสียงสนทนาภายในร้านก็ค่อยๆ แผ่วลงปล่อยให้ความเงียบและเสียงถอนหายใจเข้ามาแทนที่

เพียงชั่วควันยาสูบจางกลิ่น บางคนเริ่มระบายให้ผมฟังถึงความอึดอัดคับข้องใจหลายอย่างในชีวิตนอกเหนือไปจากความยากลำบากทางเศรษฐกิจ นับตั้งแต่การถูกจ้างมองจากคนไทยว่าพวกตนเป็น “พวกเคร่งศาสนา” เต็มไปด้วยข้อห้ามสารพัดอย่าง ตั้งแต่อาหารการกินจนไปถึงการแต่งกาย ทำให้ถูกเหม็นแหมมอยู่เสมอว่าเป็นพวกเรื่องมากและทำตัวไม่เหมือนคนอื่นๆ ทั้งที่ประเด็นทางศาสนานี้ ภายในชุมชนของพวกเขาเองยังคงถกเถียงกันไม่จบไม่สิ้นว่าใครเป็นอิสลามที่บริสุทธิ์กว่ากัน เนื่องจากในศาสนาอิสลามเองก็มีการตีความหลักศาสนาต่างกันออกไป คนบางกลุ่มซึ่งเรียนจบศาสนาขั้นสูงจากประเทศแถบตะวันออกกลางก็มองว่าบรรดาชาวบ้านในกำแพงเป็นพวกหละหลวมในวัตรปฏิบัติและมีความเข้าใจศาสนาที่คลาดเคลื่อน ขณะที่คนในกำแพงต่างยืนยันว่าศาสนาที่เขาและเธอปฏิบัติอยู่ก็ไม่ผิดอะไร และบ่อยครั้งที่การโต้เถียงนำไปสู่การวิวาทขัดแย้งภายในชุมชน

“คนนายยังคิดไม่เหมือนกันเลย เราจะไว้ใจใครได้หากไม่ใช่คนรู้จักกันจริงๆ นับประสาอะไรจะไปพึ่งพาเจ้าหน้าที่” ชายคนหนึ่งเอ่ยขึ้น ถ้อยคำบอกเล่ามิได้มีเพียงความอึดอัดคับข้องใจเท่านั้น หลายคนยังสับสนและวางตัวไม่ถูกในสถานการณ์ความรุนแรง “ผมจะทำยังไงดี คนนายเป็นทหาร ตำรวจก็เยอะ บางคนก็เป็นญาติกัน จะบอกไต่ยังไม่ว่าเขาไม่เห็นใจคนนายด้วยกัน เราพูดภาษาเดียวกัน กินเหนียว (มาแกบู่โละ) ด้วยกัน งานฮารีรายอเขาก็มาเที่ยวบ้าน แต่เขาเป็นตำรวจเป็นทหารที่จับคนนายซึ่งไม่รู้ว่าจะทำผิดจริงหรือเปล่า...” นอกจากนี้ บางคนยังแสดงความเห็นใจครูที่ดีและคอยช่วยเหลือกันมาตลอดแต่กลับถูกลอบยิงจากมือปืนที่เป็นคนมลายูซึ่งก็เชื่อว่าย่อมมีคนไม่ดีปะปนอยู่มาก

ยังมีต้องเอ่ยถึงความใฝ่ฝันในหลายด้านของพวกเขาและเธอที่ไม่ได้แตกต่างไปจาก “คนไทย” และคนอื่นๆ ทั่วโลก หลายครอบครัวปรารถนาให้ลูกเรียนหนังสือสูงๆ จะได้มีงานทำที่มั่นคงไม่ต้องออกทะเลให้ลำบาก บางครอบครัวปรารถนาให้ลูกรับราชการไม่ว่าจะเป็นครู ทหารหรือตำรวจ ด้วยเหตุผลที่ต่างกันไป พร้อมๆ กับต้องการที่จะเป็นมุสลิมที่ดี

3

มานุษยวิทยาไม่ได้สอนให้เราเรียนรู้ถึงการรับมือกับความตายเลย มานุษยวิทยาไม่มีโลกหลังความตายจึงไม่ได้มีสถานะของความรู้อย่างเป็นดั่งศาสนา เรามีแต่คำขวัญไม่กี่ถ้อยคำกินใจประเภท ไม่มีสังคมใดเหนือกว่าสังคมอื่น การเห็นคนเป็นคน วัฒนธรรมต่างๆ ล้วนมีคุณค่าในตัวของมันเอง และเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม เป็นต้น ทว่าเราไม่เรียนกันถึงการเข้าใจถ้อยความที่แลดูลึกซึ้งและยิ่งใหญ่เหล่านี้เลย ครูหลายคนเคยบอกกับผมว่าเรื่องเหล่านี้มันสอนกันไม่ได้ นักมานุษยวิทยาจะเรียนรู้เองและเข้าถึงมันเองขณะทำงานภาคสนาม มันเป็นเสมือนพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่เปลี่ยนนักศึกษาคนหนึ่งให้เป็นนักมานุษยวิทยา เป็นเสมือนการเกิดครั้งที่สองหลังจากครรภ์มารดา...เกิดในภาคสนาม

หากไม่เป็นเพราะการเกิดใหม่ของคนหนึ่งคนมันต้องแลกมาด้วยฉากและชีวิตที่สูญเสีย ผมคงเชื่อเช่นนั้นไปแล้วอย่างบริสุทธิ์ใจ

ประสบการณ์ในครั้งนั้น ส่งผลสะท้อนต่อการทำงานและความรู้สึกของผมมาก ความรุนแรงในสามจังหวัดภาคใต้ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะความรุนแรงทางตรงและเหตุการณ์ความสูญเสียในเชิงกายภาพ หากเป็นความรุนแรงในระดับความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับชีวิตประจำวัน ชายคนนั้นตายเพราะการจมน้ำท่ามกลางพายุ แต่เขาก็ตายเพราะการขาดความเชื่อมั่นต่อกันในฐานะเพื่อนมนุษย์เหมือนกัน ตายไปเพราะเขาเป็นคนนายในสถานการณ์ที่คนนายถูกมองโดยเหมารวมว่าเป็นสิ่งแปลกปลอมของความเป็นไทย และถูกปล่อยให้ตายไปท่ามกลางอคติและความเกลียดชังระหว่างกลุ่มและชาติพันธุ์ การตายจากความสัมพันธ์ทางสังคมนี้เองจึงเป็นเสมือนการตัดโอกาสและทางรอดที่เขาคนนั้นพึงจะมีแม้เพียงส่วนเสี้ยว ความตายที่เกิดจากการเพิกเฉยนี้เองอาจเป็นจุดต่ำสุดจุดหนึ่งท่ามกลางการโฆษณาปาวร้องว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผลและมีวัฒนธรรมที่ติงาม ทั้งนี้ ยังมีต้องเอ่ยถึงวัฒนธรรมไทยที่เราล้วนถูกสอนสั่งให้ภาคภูมิใจ

หลังจากเกิดเหตุการณ์ไม่นานนัก คนในกำแพงมองผมเปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัด คนที่เคยพูดคุยกันดีก็เริ่มลดคำพูดจาลง คนที่เคยยิ้มให้กันได้ พอค่อยกันได้ก็หลบหน้า ยังมีต้องเอ่ยถึงคนที่ห่างออกไป ผมแทบไม่มีโอกาสเข้าถึงชีวิตของพวกเขาเลย มีร่ำเหยียดปัญหาเดียวกับผม เธอดีกว่าผมหน่อยหนึ่ง เนื่องจากเธอเป็นฝรั่ง แต่ผม ผู้ซึ่งถูกเรียกว่า ออกแชนิสัยและซีแยจั้นนั้นต้องประสบกับแรงกดดันในฐานะที่เป็นตัวแทนของ “คนไทย” และ “ความเป็นไทย” ในพื้นที่ เพื่อนที่สนิทสนมกันในสนามเดินมาบอกกับผมตรงไปตรงมาว่า คนในชุมชนไม่ได้โกรธเกลียดอะไรผมเลย เพียงแต่เห็นผมแล้วมันอดนึกถึงความไม่เป็นธรรมในพื้นที่ไม่ได้

กล่าวตามตรง ผมไม่ค่อยเข้าใจชัดเจนนักกับสิ่งที่เกิดขึ้น เดิมทีคำว่า “ออแชนิสัย” ในภาษามลายูใช้เรียกในระดับชีวิตประจำวันซึ่งอาจความถึง “คนสยาม” หรือ คนไทยในระดับชีวิตประจำวัน มันเป็นคำที่ใช้เรียกความแตกต่างทางชาติพันธุ์ เจกเช่นเดียวกับคำว่าคนกรุงเทพฯ หรือออแชนิสัยเก่านั้นแหละ ทว่าเมื่ออัตลักษณ์แห่งชาติได้เข้าไปแทนที่ “ออแชนิสัย” แล้ว มันได้ทำให้ความสัมพันธ์ในระดับชีวิตประจำวันระหว่างกลุ่มได้หดหายไปและกลายเป็นภาพเหมารวม การดำรงอยู่ของผมในสนามจึงกลายเป็นภาพตัวแทนของความเป็นไทยไปโดยปริยาย ความเป็นไทยในความหมายของความไม่เป็นธรรม

ต่อให้รู้จักกันอย่างไรมันก็คงอดคิดไม่ได้...

พลังของความโกรธเกรี้ยวและคับข้องใจนั้นมีพลังมหาศาล มันสามารถแปรเปลี่ยนความสัมพันธ์ชุดต่างๆ ได้อย่างถอนรากถอนโคน พลังทางอารมณ์ดังกล่าวมันไม่ได้เกิดจากปัจจัยทางจิตวิทยาหรือเป็นปัญหาส่วนบุคคล ทว่ามันเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิและความเป็นธรรม เพื่อนที่รักยิ่งของผมคนหนึ่งมาในชุมชนเล่าให้ผมฟังว่า เขาเคยตื่นขึ้นมากลางดึกแล้วนั่งร้องไห้คนเดียวเนื่องจากความฝันเมื่อครู่ เขาฝันว่าเขาได้ฆ่าเด็กไทยพุทธคนหนึ่งตายด้วยมีด เขาจำไม่ได้ชัดเจนนึกถึงสาเหตุ แต่มันเป็นการฆ่าโดยเจตนาและล้างแค้นอะไรสักอย่างหนึ่ง ขณะที่เขาเล่าความฝันให้ผมฟัง เขายังคงน้ำตาซึม รู้สึกผิดมาก เขาเป็นคนรักเด็ก และเป็นครูสอนหนังสือ เขาเอาแต่โทษตัวเองที่ฝันแบบนั้น

ผมไม่รู้จะปลอบใจเขาอย่างไร เราได้แต่คุยกันว่า เขาคงไม่ต้องเผชิญกับความฝันที่โหดร้ายแบบนี้และผมเองคงไม่ต้องประสบกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปในชุมชน หากในสามจังหวัดภาคใต้มีความเป็นธรรม ชายเจ้าของเรือคงไม่ต้องจมน้ำตายหรืออย่างน้อยโอกาสรอดของเขาก็คงมากขึ้น หากความมั่นใจในเพื่อนมนุษย์

มีพื้นที่พอๆ กับความเกลียดชัง

ย้อนคิดไปไกลถึงเรื่องการทำเนตครั้งที่สองในทางมานุษยวิทยา มันช่างคล้ายกับการได้รับบรรจุดวงตาที่สามที่สามารถมองเห็นในสิ่งที่คนอื่นๆ มีอาจสัมผัสได้ เสียเหลือเกิน ปัญหาหัวใจก็คือ ด้วยดวงตาที่สามนั้น เขาและเธอเห็นใครบ้าง เห็นแต่ตนเอง เห็นคนอื่น และเห็นตนเองกับคนอื่นๆ เท่าเทียมกันหรือไม่

4

ปลายปี 2549 ผมนั่งชิมอยู่คนเดียวริมแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณโรงอาหาร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ท่าพระจันทร์) ตอนนั้น ผมควรจะอยู่ที่สนาม ควรออยู่ในชุมชนและเก็บข้อมูล มากกว่าจะมานั่งหมดอาลัยตายอยากที่นี่

เสียงคลื่นแม่น้ำเจ้าพระยากระทบกับโซตซีเมนต์ชวนให้นึกย้อนไปยังเหตุการณ์ชวนสลดนั้นตลอดเวลา ผมเลือกที่จะกลับมาที่ธรรมศาสตร์ แทนที่จะเป็นสถานที่อื่น มันอาจเป็นเพราะที่นี่เป็นเสมือนบ้านอีกหลังหนึ่งกระมัง ผมบอกเล่าเรื่องราวให้หลายๆ คนฟัง ทว่าเกือบทุกคนกลับลงความเห็นเป็นเสียงเดียวกันว่ามันเป็นเรื่องของกรรม และเคราะห์ดีที่ผมขึ้นจากน้ำทันจึงรอดชีวิตกลับมาได้ ต่อมาก็มีข่าวลือเล็กๆ ว่าผมทำให้ผู้เชี่ยวชาญในสนามเสียชีวิต...ซึ่งนั่นล้วนทำให้ผมรู้สึกโดดเดี่ยวมากขึ้น

กระนั้น ผมก็ยังเลือกกลับมาที่ธรรมศาสตร์...

มานุษยวิทยาที่ธรรมศาสตร์อาจไม่มีคำตอบสำเร็จรูปว่าด้วยการสร้างเปลี่ยนแปลงสังคม ทั้งยังอาจไม่มีคำตอบอะไรเลยเกี่ยวกับความตายหรือโศกนาฏกรรมต่างๆ ที่เคยเกิดขึ้นมา ทว่ากลับมอบช่วงเวลาสำคัญให้นักศึกษาคนหนึ่งได้ทดลองใช้มันด้วยความคิดและชีวิตที่มีอยู่อย่างเต็มความสามารถ มอบอิสรภาพที่จะตั้งคำถามและค้นหาคำตอบในวิถีทางต่างๆ เท่าที่โอกาสจะเอื้ออำนวย สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือการมอบพื้นที่ของความรู้สึกให้สามารถปรากฏได้ในงานเขียนทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ และการถกเถียงพูดคุย

แน่นอน ความรู้สึกและอารมณ์ของคนเราก็เป็นอาณาบริเวณสำคัญของการครอบงำทางความรู้ก็ตามที ทว่า การแสวงหาความรู้และเปิดขอบฟ้าใหม่แห่งประสบการณ์ก็ยังมีความจำเป็นที่ต้องใช้ความรู้สึกในฐานะที่เป็นวิธีวิทยา เนื่องจากมันจะนำเราไปสู่การเข้าใจตัวเองในฐานะที่ไม่ต่างจากคนอื่นๆ เราสามารถมองตาได้

เสมอกันกับคนอื่นๆ ไม่ว่าเขาและเธอเหล่านั้นจะเป็นชาวบ้าน พ่อค้า นักการเมือง ไพร่-ฟ้า-ข้า-เจ้า ฯลฯ พวกเราล้วนรู้สึกหวาดกลัว เจ็บปวด ปิติ และเปี่ยมหวังไม่ต่างกัน

ใช่...โศกนาฏกรรมที่ปัตตานี เกิดขึ้นมาจากการที่ผู้คนถูกทำให้ไม่เท่ากันด้วยมูลเหตุหลายประการ กระทั่งความตายยังกลายเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นและสามารถเพิกเฉยได้ หัวใจของการเกิดใหม่ครั้งที่สองแล้ว...มันจะมีอะไรสำคัญไปกว่าการเห็นคนเท่าเทียมกันและการพยายามทำให้คนเท่าเทียมกันผ่านงานเขียนและการค้นคว้าทางมานุษยวิทยาซึ่งเปิดโอกาสอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะในห้วงแห่งการทำงานภาคสนาม ผมกลับไปยังปัตตานีอีกครั้ง ความรู้สึกกลัวๆ กลัวๆ ยังคงอยู่แต่มันไม่สำคัญเท่ากับการพิสูจน์ความเชื่อของตนเองบางประการ...ผมอยากกลับไปเพื่ออธิบายว่า เหตุการณ์ดังกล่าวไม่ใช่เป็นเรื่องเคราะห์กรรมและไม่ใช่คัมภีร์ทศรุกร่างๆ ด้วยคำว่า "โศกนาฏกรรม"

หากทั้งหมดนี้คือพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน หัวใจของมันคงมิใช่สถานภาพนักมานุษยวิทยา อาจารย์มหาวิทยาลัย หรือนักคิดเรื่องนามใดๆ หากเป็นความรู้สึกของคนคนหนึ่งซึ่งเปลี่ยนไป และการเปลี่ยนผ่านในครั้งนั้นจะยังคงสถิตแน่นเพื่อรอคอยการทำหายเพื่อเปลี่ยนผ่านครั้งต่อไป

ด้วยมิตรภาพ

“ความโดดเดี่ยว (Loneliness) ท่ามกลางผู้คนนับพัน : สังคมวิทยาที่ทำให้เราเข้าใจและรู้สึก”

ดร.ปณิธิ (สุขสมบูรณ์) บรรณานุกรม

เมื่อต้องเขียนเกี่ยวกับ “สังคมวิทยาที่รู้สึก” เราขอตีความว่า “สังคมวิทยาทำให้เรารู้สึกอย่างไร สังคมวิทยาทำให้เรานึกถึงอะไร” ความรู้สึกที่เข้ามาในความคิด คำหนึ่งของเรา คงต้องย้อนไปถึงสองช่วงเวลาในอดีต เป็นสองช่วงเวลาที่แตกต่างกัน นานถึง 6 ปี แต่ไม่น่าเชื่อว่าแม้เวลาจะผ่านไปนาน ความคิดคำหนึ่ง ความรู้สึกนั้น ย้อนกลับเข้ามา แล้วทำให้เราได้รู้ว่า “อ้อ...เป็นความรู้สึกแบบนี้เอง”

เราเริ่มเข้ามาเรียนที่คณะสังคมวิทยาฯ ธรรมศาสตร์ ระดับปริญญาตรี ปี 2537 ตอนนั้นก็ยังสับสน งงๆ ว่า “สังคมวิทยาเรียนอะไร เรียนเหมือนจิตวิทยาไหม” พอได้ลงวิชาเรียนทั้งทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ก็รู้สึกว่ารักศาสตร์สาขานี้ จังเลย ทำให้เราได้ตั้งคำถามกับชีวิตรอบๆ ตัวเรา ทำให้เรามองเห็นสิ่งที่เราไม่เคยมองเห็นมาก่อนหรือเคยมองข้ามไปเลยด้วยซ้ำ จนกระทั่งปี 2539 เราเรียนอยู่ปี 3 ก็ได้ลงเรียนวิชาจิตวิทยาสังคม แนวสังคมวิทยา สอนโดย รศ.ดร.สถิตย์ นิยมญาติ ระหว่างที่เรียนอาจารย์สถิตย์ก็สอนมโนทัศน์ (concept) ต่างๆ ที่เกี่ยวกับจิตวิทยาสังคม มีมโนทัศน์หนึ่งที่เรียนแล้วเรารู้สึกสะอึกใจและความรู้สึก คือ มโนทัศน์ความโดดเดี่ยว (Loneliness) คงเป็นเพราะคำอธิบายของอาจารย์สถิตย์นั่นเอง อาจารย์ท่านบรรยายว่า “แม้เราจะถูกห้อมล้อมหรืออยู่กับผู้คนเป็นจำนวนมากๆ แต่ถ้าเราไม่รู้จักไม่คุ้นชินกับผู้คนเหล่านั้นเลย เราก็อาจจะรู้สึกโดดเดี่ยวได้ ในทางตรงกันข้าม แม้เราจะอยู่กับคนเพียง

“ผู้คนมากมายนับพัน แต่ทำไมเราถึงรู้สึกเหงา รู้สึกโดดเดี่ยวจนจับใจ คิดถึงบ้านมากๆ” พลันน้ำตาน้อยๆ ก็คลอในตาของเรา ในวูบนั้น อีกรู้สึกหนึ่งในฐานะนักสังคมวิทยาก็พูดขึ้นมา...”

ไม่กี่คน แต่คนเหล่านั้นเป็นคนที่สำคัญกับเรา เป็นคนที่เรารู้จักและผูกพันด้วย เราก็จะไม่รู้สึกโดดเดี่ยว ความรู้สึกโดดเดี่ยวจึงไม่สัมพันธ์กับจำนวนผู้คนที่รายล้อมเรา แต่สัมพันธ์กับความผูกพัน ห่วงใยต่อกันระหว่างเรากับผู้คนที่รายล้อมเรามากกว่า” ในขณะที่นั้นเราเข้าใจถึงมโนทัศน์ความโดดเดี่ยวที่อาจารย์ท่านอธิบาย แต่เราไม่รู้สึก

เวลาผ่านไปนานหลายปี เราเองก็เริ่มลืมนมโนทัศน์ความโดดเดี่ยวที่เคยเรียนเมื่อตอนปีสาม จนกระทั่งในปี 2545 เรามีโอกาสไปเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์ เราเดินทางไปถึงกลางเดือนสิงหาคม ซึ่งเป็นช่วงฤดูร้อน หลังจากไปถึงได้อาทิตย์กว่าๆ เรารู้จักเพื่อนนักเรียนไทยแค่ 2 คน ซึ่งก็เรียนอยู่คนละเมืองกับเรา ที่อัมสเตอร์ดัมก็มีนักเรียนไทยอีกคนหนึ่งเรียนอยู่เราติดต่อไป แต่ก็ไม่ได้รับการตอบกลับ เรายังไม่รู้จักเพื่อนนักเรียนต่างชาติ เพราะยังเป็นช่วงปิดเทอมภาคฤดูร้อน มีอยู่วันหนึ่ง อากาศดีมากๆ แสงแดดอุ่นๆ ท้องฟ้าโปร่ง เป็นสีฟ้าสดใส แต่เรากลับรู้สึกเบื่อมากๆ จึงเดินออกมาจากหอพัก และเดินเล่นต่อไปที่ Dam Square ซึ่งเป็นใจกลางเมืองของกรุงอัมสเตอร์ดัม ใครมาใหม่ ใครจะนัดเจอกับใคร มักมานัดเจอกันที่นี่ ในวันนั้น Dam Square คลาคล่ำไปด้วยนักท่องเที่ยวจากประเทศต่างๆ จากทั่วโลกนับพันคน เรามองไปรอบๆ ตัวเรา สังเกตเห็นว่านักท่องเที่ยวบางคนยืนถ่ายรูปตรงหน้าพระราชวัง (Royal Palace) ที่มีความสวยงามเป็นอย่างมาก บางคนก็ต่อคิวเพื่อเข้าชมพิพิธภัณฑ์ Madame Tussauds บางคนก็นั่งพักผ่อนหย่อนใจรอบๆ อนุสาวรีย์แห่งชาติ (National Monument) เพลิดเพลินกับแสงแดด ชมเมืองรถรางและจักรยานที่ผ่านไปมา บางคนก็นั่งดื่มเบียร์ที่คาเฟ่ใกล้ๆ โบสถ์ใหม่ (Nieuwe Kerk) เราเดินอยู่คนเดียว เดินไปช้าๆ รอบๆ Dam Square มองโน่น มองนี่ มองไปที่

ผู้คนนับพันที่รายรอบตัวเรา เราอยากจะคุยกับใครสักคน อยากจะบอกว่า Dam Square ยามต้องแสงแดดสวยงามเพียงใด แต่เราไม่รู้จักใครสักคนเลย แล้วก็ไม่มีใครสนใจเราด้วย ไม่มีใครเข้ามาทักทายหรือพูดคุยกับเราเลยสักคน ความรู้สึกหนึ่งในฐานะมนุษย์ที่มีชีวิตและจิตใจก็ผุดขึ้นมาในความคิดคำนึงของเรา เราพูดคุยในใจกับตัวเราว่า “ผู้คนมากมายนับพัน แต่ทำไมเราถึงรู้สึกเหงา รู้สึกโดดเดี่ยวจนจับใจ คิดถึงบ้านมากๆ” พลันน้ำตาน้อยๆ ก็คลอในตาของเรา ในววนั้น อีกรู้สึกหนึ่งในฐานะนักสังคมวิทยา ก็ผุดขึ้นมา

เราพูดคุยในใจกับตัวเราต่ออีกว่า “จริงสินะ เราเคยเรียนกับอาจารย์สถิตยนี้ ใช่มั้ย... อาจารย์เคยสอนว่า...แม้เราจะถูกรายล้อมด้วยผู้คนเป็นจำนวนมาก แต่ถ้าเราไม่รู้จักรู้สึกคนเหล่านั้นเลย และผู้คนเหล่านั้นก็ไม่สนใจ ไม่ห่วงใยหรือแม้กระทั่งจะพูดคุยกับเราสักนิด ก็ทำให้ความรู้สึกโดดเดี่ยวเกิดขึ้นได้ ความรู้สึกโดดเดี่ยวเป็นอย่างนั้นนี่เอง” เหตุการณ์ในวันนั้นและบรรยากาศเช่นนั้นที่เรายืนโดดเดี่ยวอยู่คนเดียวท่ามกลางผู้คนนับพันใจกลางกรุงอัมสเตอร์ดัม ช่วยทำให้เราเข้าใจมนต์เสน่ห์ความโดดเดี่ยวและเราก็ได้รู้สึกถึงความโดดเดี่ยวแล้ว

ในวันนี้หากมองย้อนกลับไปถึงเหตุการณ์ทั้ง 2 ในอดีต เราพูดคุยในใจกับตัวเราเองว่า “นี่เองสินะ...สังคมวิทยาที่ทำให้เราเข้าใจและรู้สึก”

“Home Bound”

อวดี อินทร์คง

นักศึกษาปริญญาเอก คณะมานุษยวิทยา

มหาวิทยาลัยคอร์เนล, สหรัฐอเมริกา

1

ต้นเดือนมีนาคม พ.ศ. 2557 ผู้เขียนเดินทางกลับไปเชียงใหม่ เมืองซึ่งเป็น “สนาม” ในการทำงานเมื่อครั้งที่ผู้เขียนยังเป็นนักศึกษาปริญญาโท สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เหมือนเช่นทุกครั้ง ผู้เขียนชอบแวะเวียนไปที่ “บ้าน” สองหลัง อันเป็นพื้นที่ซึ่งช่วยก่อร่างสร้างความคิดและความเข้าใจเกี่ยวกับเสียงกลองสะบัดชัย และวัฒนธรรมดนตรีของคนเมืองให้กับผู้เขียน หลังหนึ่งเป็นบ้านของพ่อครูมานพ ยาระณะ อีกหลังหนึ่งเป็นของพ่อครูคำ กาไวย์ ทั้งสองไม่ได้เป็นครูโดยอาชีพ หากแต่ใช้ทั้งชีวิตเป็นครู การสนทนากับท่านทั้งสองในยามที่ได้กลับไปเยี่ยมสนามทำให้ผู้เขียน “ใจร่ม” ทุกครั้ง

กลับไปคราวนี้ต่างจากครั้งก่อนๆ เพราะเจ้าของบ้านคนหนึ่งไม่อยู่เสียแล้ว การกลับไป “บ้าน” ของพ่อครูคำ เป็นการไปส่งพ่อครูซึ่งกำลังเดินทางไกลไปสู่อีกภพภูมิหนึ่ง บ้านหลังเดิมที่เคยเป็นทั้งโรงเรียน โรงฝึกมือทำกลอง โรงอาหารและที่พักพิงให้กับลูกศิษย์ลูกหาที่มาจากต่างถิ่น กลายเป็นเรือนพักกายครั้งสุดท้ายก่อนเดินทางไกล นอกไปจากเสียงพระสวด ทุกคำคือนลูกศิษย์จากทั่วสารทิศจะผลัดกันตีกลอง เพลงสะบัดชัย แม้เป็นเสียงที่คุ้นเคยเพราะได้ยินได้ฟังทุกครั้งที่มาบ้านหลังนี้ หากแต่

ความหมายของเสียงกลองในยามนี้ กลับเป็นได้ทั้งเสียงที่สร้างความ “ม่วนใจ” ให้พ่อครู และเสียงแห่งการรำลา เสียงร่ำกลองที่พ่อครูสร้างขึ้นดังกังวานต่อเนื่องจนกระทั่ง วาระสุดท้ายที่ร่างของพ่อครูมอดไหม้เหลือเพียงเก้าอี้ที่เชิงตะกอน

หลายปีก่อนเสียงกลองสะบัดชัยเป็นเสียงที่แปลกและแปร่งสำหรับผู้เขียน ทั้งสำเนียงและความหมายของตัวตนคนเมืองที่ซ่อนอยู่เบื้องหลัง การใช้เวลาใน “บ้าน” ของพ่อครูทั้งสองทำให้สำเนียงและความหมายของเสียงค่อยๆ ซึมซับสู่การรับรู้ของผู้เขียน เช่นเดียวกับการฝึกหัดตีกลองที่กล่อมเนื้อเรื้อนกายค่อยๆ จดจำภาษา และท่าทางโดยไม่รู้สึกรัดฝืนเหมือนเมื่อแรกเริ่ม ความไพเราะที่ครั้งหนึ่งรับรู้ได้ด้วย โสตสัมผัสกลายเป็นความไพเราะที่รับรู้ด้วยใจ ผ่านความเคารพศรัทธาตัวตนของผู้คนที่เรารู้จักและผูกสัมพันธ์มาหลายปี คงเป็นเช่นเดียวกับนักเรียนมานุษยวิทยาคนอื่นๆ สายสัมพันธ์ที่กินระยะเวลานานนับปี เปลี่ยนคนรู้จักให้กลายเป็นคนคุ้นเคย เปลี่ยนผู้ให้ ข้อมูลเป็นคู่สนทนา เป็นที่ปรึกษา เป็นญาติผู้ใหญ่ และเป็นกัลยาณมิตร สายสัมพันธ์ที่ ถักทอเช่นนี้ยังทำให้ “สนาม” กลายเป็น “บ้าน” อีกหลังของนักมานุษยวิทยาด้วย

2

กลางเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2557 ผู้เขียนเริ่มต้นการเดินทางครั้งใหม่สู่ห้องเรียนวิชา มานุษยวิทยาที่ห่างจาก “บ้าน” ไปไกลอีกซีกโลก เช่นเดียวกับการเดินทางไปอยู่ใน “สนาม” ครั้งแรก ทุกคนเป็นคนแปลกหน้าซึ่งกันและกัน ไม่มีสรรพเสียงใดเป็นความคุ้นเคย ไม่มีชั่วขณะใดเป็นภาพจดจำ ไม่มีหนังสือเล่มใดที่เคยรู้จัก แม้กระทั่งหนังสือที่เราเคยอ่านมาแล้วก็ตาม การพบเจอสิ่งใหม่ในต่างแดนเป็นทั้งความตื่นตาตื่นใจ และเสรำหมองในบางครั้งสำหรับผู้เขียน โดยเฉพาะในยามที่คิดถึง “บ้าน” ความระลึกถึงบ้านค่อยๆ คลี่คลายลงเมื่อผู้เขียนเริ่มมองเห็น “ห้องเรียน” ชัดขึ้นและเชื่อมโยง “บ้าน” ของตัวเองเข้าเป็นส่วนหนึ่งของห้องเรียนนั้น ด้วยวิธีนี้ช่วยให้รู้สึกได้ว่า “บ้าน” อยู่ไม่ไกลนัก

14 สัปดาห์ของการเรียนวิชามานุษยวิทยาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นักศึกษาทุกคนจะได้อ่านงานชาติพันธุ์นิพนธ์เกี่ยวกับประเทศต่างๆ ในอุษาคเนย์ เป็นเช่นที่อาจารย์เบเนดิกท์ แอนเดอร์สัน กล่าวไว้ว่า “บางครั้งการเดินทางไกลข้ามโลก ก็เพื่อกลับไปบ้าน” ห้องเรียนมานุษยวิทยาช่วยฉายภาพความเป็นไปภายใน “บ้าน” และ “เพื่อนบ้าน” อย่างหลากหลาย ชีวิตของผู้คนเหล่านั้นเดินทางมาสู่การรับรู้ของผู้เขียน และช่วยเปิดบางแง่มุมที่ผู้เขียนไม่เคยรู้ หรือช่วยเปลี่ยนความเข้าใจที่ผิดมาโดยตลอด

ไม่ว่าจะเป็น โลกของ Lesbi ในดินแดนที่เคร่งครัดเรื่องศาสนา อเมริกันดริมสำหรับฟิลิปปินโน ความทรงจำของชาวจีนหลังเหตุการณ์นองเลือดย่านไชน่าทาวน์เมืองจากราตาร์ ดนตรีแร็ปพม่า สงครามเวียดนามสำหรับคนเวียดนามคือสงครามอเมริกา หรือแม้กระทั่งผีแม่กากกับสมเด็จโดย ในการรับรู้ของชาวตะวันตก ประสบการณ์และความรับรู้จากเพื่อนร่วมชั้นที่เติบโตมาจากสังคมที่แตกต่างกัน ทั้งจากดินแดน ตะวันออกและตะวันตก กลับช่วยปะติดปะต่อความทรงจำร่วมที่แหงนวิวาชาๆ เกินๆ ของผู้เขียนเกี่ยวกับ “บ้าน” ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

อีกประสบการณ์หนึ่งที่เชื่อมโยงผู้เขียนกลับไปใกล้บ้าน คือการเรียนวิชาทฤษฎี มานุษยวิทยา ซึ่งเป็นวิชาที่นักเรียนมานุษยวิทยาแทบทุกคน (น่าจะ) มีประสบการณ์ รั้นทพร้อมกันไม่มากนักน้อย ความยากลำบากอย่างหนึ่งคือการอ่านตำราและบทความ จำนวนมหาศาล แต่เข้าใจมันเพียงน้อยนิด แม้จะเคยอ่าน เคยเรียนมาแล้วก็ตาม แต่ผู้เขียนกลับรู้สึกทราบดีกว่านี่คือครั้งแรกที่อ่าน วันหนึ่งอาจารย์ผู้สอนบอกกับผู้เขียนว่า “เป้าหมายหลักของการอ่านในวิชานี้ไม่ใช่เพื่อความเข้าใจ คุณรู้ไหมหนังสือบางเล่ม ฉันเองยังอ่านเป็นสิบบรอบ อันที่จริงยิ่งคุณอ่านมากคุณยิ่งน่าจะมีปัญหากับมัน สำหรับ เอมนี้ขอแค่ให้คุณฝึกระมัดระวังตัวหนังสือหรือข้อเขียนที่ทำให้คุณเพลิดเพลินจนลืม วิธีคิดที่แฝงเร้นอยู่เบื้องหลังก็พอ” ถ้อยความคิดนี้ดึงผู้เขียนกลับไปความทรงจำเมื่อแรกที่เริ่มเรียนวิชาทฤษฎีมานุษยวิทยาเมื่อครั้งปริญญาโท ในภาคเรียนหนึ่งอาจารย์ผู้สอนขอให้นักศึกษาอ่านตำราเพื่อตั้งคำถาม และนำคำถามนั้นมาจับฉลากเพื่อแลกเปลี่ยนตอบกับเพื่อนในชั้นเรียน เวลานั้นผู้เขียนคิดเพียงแต่ว่าขอให้อ่านเจอประเด็นที่จะตั้งคำถามได้ และจับฉลากได้คำถามของเพื่อนที่พอจะตอบได้ แม้ในความเป็นจริง จะลงเอยด้วยการตอบคำถามได้เพียง 1 ใน 4 ของคำถามทั้งหมดในภาคการศึกษานั้น แต่ผู้เขียนกลับพบว่าวิธีการเรียนการสอนเช่นนั้น ถือว่ามีคุณูปการสำหรับการเรียน วิชาทฤษฎีมานุษยวิทยาอย่างมาก โดยเฉพาะการฝึกอ่านเชิงวิพากษ์และตั้งคำถาม ซึ่งเป็น แนวทางการเรียนการสอนที่ผู้เขียนเผชิญอยู่ในขณะนี้ อีกทั้งยังทำให้เข้าใจว่า คำถาม และคำตอบล้วนเป็นเรื่องอัตวิสัย คำตอบที่แตกต่างจากใจเราก็คงไม่ใช่คำตอบผิด ถึงที่สุดแล้วทฤษฎีเหล่านี้ไม่ใช่กฎและกรอบอย่างที่คุณเคยเข้าใจ หากแต่เป็น หนทางหนึ่งที่นักเรียนมานุษยวิทยาจะได้ต่อเติมจินตนาการและสร้างบทสนทนาอัน ไม่รู้จบ (อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนยังคงไม่สามารถสร้างบทสนทนาที่ดีกับท่านนักคิด เหล่านั้นได้)

ปลายปี พ.ศ. 2557 ผู้เขียนเดินทางกลับมา “บ้าน” ที่กรุงเทพฯ หลังจากห่างไปเพียงแค่ 6 เดือน ก่อนกลับบ้านเพื่อนคนหนึ่งบอกกับผู้เขียนว่า “กลับบ้านแล้วจะคิดถึงบ้านมากขึ้น” ฟังแล้วออกจะประหลาดใจว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น จนกระทั่งกลับถึงบ้านความรู้สึกอย่างที่เพื่อนบอกกลับเกิดขึ้นจริงๆ บ้านที่เราคุ้นเคยกระทั่งหลับตาเดินได้ กลายเป็นพื้นที่แปลกใหม่อีกครั้ง การสำรวจบ้านอาจอยู่บนฐานของความคุ้นเคย บางสิ่งเพิ่มเติมมีใหม่ บางสิ่งหายไป “บ้าน” อีกครั้งที่ผู้เขียนตั้งใจกลับไปสำรวจให้หาคิดถึงคือที่ คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ที่ซึ่งใครหลายคนถือเป็น “บ้านเก่า” และยงวนเวียนผ่านไปมาอยู่เสมอ แม้ไม่ได้นัดหมายใครเป็นพิเศษ หากแวะไปเยี่ยมได้เจอเพื่อนเก่า

ความหมายของ “บ้าน” ไปไกลกว่าพื้นที่ทางกายภาพที่เราคุ้นเคย รู้สึกปลอดภัย หรือสบายใจ ในความเป็นจริงเราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ทุกบ้านล้วนเป็นสี่เหลี่ยม มีทั้งสิ่งที่กลมกลืนและสิ่งที่ตัดกันจนแสบตา แต่ “บ้าน” ก็เป็นอาณาบริเวณที่หล่อหลอมตัวตนของคนแต่ละคนขึ้นมา ความรู้สึก “คิดถึงบ้าน” ผูกพันอยู่กับการคิดถึง “ตัวตน” ที่เราถูกหล่อหลอมมา วิชามานุษยวิทยาที่หล่อหลอมให้นักมานุษยวิทยาเดินทางไกลเพื่อเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม ท้ายที่สุดก็อาจสายเส้นแบ่งพรมแดนนั้น แม้ว่านักมานุษยวิทยา ซึ่งเป็นคนนอกยากที่จะกลายเป็นคนในโดยสมบูรณ์ อย่างไรก็ตามนักมานุษยวิทยาไม่อาจหลบหนีจากการเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่พวกเขาศึกษาได้ หรือกระทั่งอาจกลายเป็นส่วนหนึ่งของบ้านหลังนั้นโดยไม่รู้ตัว มานุษยวิทยาที่ผู้เขียนรู้สึกจึงไม่ได้ผลักดันให้ผู้เรียนไปไกลบ้านแม้แต่หน่อย เพราะสุดท้ายการศึกษาคนอื่นและวัฒนธรรมอื่นไม่ต่างจากการกลับบ้านของตัวเอง

“เสียงที่อยากให้ได้ยิน”

พศ.ศุภลักษณ์ พรกุลวัฒน์

ที่จริงแล้ว การนั่งนิ่ง ๆ เพื่อย้อนคิดและถ่ายทอดความรู้สึกเกี่ยวกับ

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาคงไม่ใช่เรื่องง่ายนัก ด้วยสถานะที่หลากหลายของตัวเรานับแต่วันแรกที่ก้าวย่าง เข้ามาอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ กับความสัมพันธ์หลายรูปแบบที่ถูกสร้างขึ้นตลอดหลายปีที่ผ่านมา ในที่นี้ขออยากเล่าถึงเสียงหนึ่งของความทรงจำที่ยังคงประทับใจไม่รู้ลืม ผ่าน “เสียง” ที่ใครบางคนก็คงเคยได้ยิน

เสียงแรกเป็นเสียงจากอาจารย์ผู้ใหญ่ที่พวกเราเคารพคนหนึ่ง บอกเราว่า “คณะเรา อยู่ด้วยกันเหมือนพี่เหมือนน้อง มีอะไรก็ช่วยเหลือกันหรือพูดคุยกันได้” ไม่ว่าจะเสียงเสียงนี้จะเปล่งออกมาจากอาจารย์ท่านอื่นหรือไม่ แต่พวกเราสัมผัสได้ว่าความสัมพันธ์คล้าย “ครอบครัว” มันอบอุ่นอยู่ทุกขณะ หรือ “บ้านหลังที่สอง” ของพวกเราหลายคน

โดยส่วนตัวแล้ว ความรู้สึกผูกพันกับผู้คนที่เราเจอและกับชุมชนเล็ก ๆ แห่งนี้ได้ค่อย ๆ ก่อร่างขึ้นนับจากที่ได้มาเรียนที่นี่ ผ่านความสัมพันธ์กันระหว่างเพื่อนร่วมรุ่น รุ่นพี่รุ่นน้อง กับครูอาจารย์และเจ้าหน้าที่ที่เราเคยติดต่อในระหว่างเรียน ความรู้สึกเช่นนี้ยังคงดำเนินเรื่อยมา แม้เมื่อได้เข้ามาทำงานในคณะผ่านการถ่ายทอดความรู้สึกจากประสบการณ์ของอาจารย์ผู้ใหญ่ ที่เคยเรียนและไม่เคยเรียนด้วย กับการทำงานร่วมกันระหว่างเพื่อนอาจารย์ด้วยกัน และกับเจ้าหน้าที่คณะหลายฝ่าย แม้หลายครั้งที่เราอาจจะเหนื่อยกับการถกกันเพื่องานของคณะ แต่เมื่อเสร็จจากงานเราก็ล้อมวงกินข้าวกัน¹

เสียงที่สองเป็นเสียงที่เคยได้ยินจากนักศึกษาที่เรียนจบออกไปบอกเล่าให้ฟัง “ตอนเรียน หนู (นักศึกษา) ไม่รู้ว่าวิชาที่หนูเรียนๆ ไปจะเอาไปทำอะไรต่อไปดี แต่วันนี้เมื่อออกไปสู่โลกนอก มหาวิทยาลัยถึงได้รู้ว่าสามารถจะเอาสิ่งที่เรียนมาไปปรับใช้ได้ ทั้งในชีวิตประจำวันและในชีวิต การทำงาน”² หลายคนอาจจะเคยตั้งคำถามหรือโดนตั้งคำถามกับสิ่งที่เรียนในขณะนี้ แต่ในวันหนึ่งหลายคนก็อาจจะเคยตอบเหมือนที่นักศึกษาเหล่านี้ตอบ เชื่อได้ว่า “เสียง” ที่สะท้อน ออกมาเช่นนี้ คงได้สร้างความปลาบปล้ำให้กับอาจารย์ผู้สอนหลายคนที่จะตั้งใจกับการถ่ายทอด ความรู้ให้ลูกศิษย์อย่างเข้มข้น³ ทั้งภาคทฤษฎีในห้องเรียนและภาคปฏิบัติในการฝึกงานภาคสนาม

และเสียงสุดท้าย อาจจะดูเหมือนเป็นเสียงที่เบาและอยู่ห่างไกลออกไป ทว่าเป็นเสียงที่สำคัญที่จะขาดไม่ได้ใน “บ้าน” หลังนี้ นั่นก็คือ เสียงของเจ้าหน้าที่ทุกคนทุกฝ่ายที่อยู่เบื้องหลัง การขับเคลื่อนงานต่างๆ ของคณะและมีส่วนอย่างสำคัญในการประสานงานระหว่างอาจารย์และลูกศิษย์ เจ้าหน้าที่คณะหลายคนทำหน้าที่ที่ตัวเองรับผิดชอบได้เป็นอย่างดี หลายครั้งที่พวกเขา ต้องร่วมเดินทางไปดูแลนักศึกษาออกฝึกงานภาคสนามกับอาจารย์ในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ แม้ว่าค่าตอบแทนพิเศษที่เขาได้รับจะน้อยนิด แต่นักศึกษาและอาจารย์ก็ยังสามารถเห็นรอยยิ้มของพวกเขาและการสนับสนุนอยู่เบื้องหลังในหลายๆ เรื่อง ผู้เขียนขอคารวะแด่เจ้าหน้าที่ที่รักและปรารถนาดีต่อคณะ โดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน

“บ้าน” เล็กๆ หลังนี้ กำลังจะก้าวข้ามผ่านเวลากึ่งศตวรรษ และยังคงอยู่ในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่าน อะไรหลายๆ อย่างทั้งของสังคมไทยและของสังคมโลก เชื่อว่าอาจารย์ผู้ใหญ่และเพื่อนอาจารย์ หลายๆ คน นักศึกษาทั้งศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบัน รวมทั้งเจ้าหน้าที่คณะทุกๆ ฝ่าย จะร่วมช่วยกัน ทำให้คณะเติบโตไปอย่างมั่นคงด้วยความสัมพันธ์ในแบบที่เป็นธรรมชาติของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และตัวเองก็ขอเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมเดินทางครั้งนี้ด้วย

¹ คล้ายกับวัฒนธรรมท้องถิ่นตามหมู่บ้านต่างๆ ไป แต่คณะเราอาจจะมีเรื่องเคียงที่แตกต่างกันไป

² ประมวลจากเสียงสะท้อนของนักศึกษาหลายคนเอามารวมกันเพื่อใช้ในข้อเขียนชิ้นนี้ กรุณาอย่านำไปอ้างอิงอย่างเป็นทางการ

³ ภาษาชาวบ้านเรียกว่า “โหด” ในที่นี้ปรับการใช้ภาษาเพื่ออรรถรสในการอ่านที่ดูกึ่งทางการ

เรื่องเล่าจากความทรงจำที่ผิดพลาด

สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต

3708610195/4408030197

เท่าที่จำได้เรื่องเล่าเป็นส่วนหนึ่งของคติชนวิทยาซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด

กับมานุษยวิทยา เรื่องเล่าสะท้อนถึงจักรวาลวิทยาของผู้คนในชุมชน บอกถึงตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนในชุมชนนั้น มีผู้จัดให้เรื่องเล่าเป็นส่วนหนึ่งของ “อดีตที่ทอดเนื่องอยู่เบื้องหน้า”¹ เรื่องเล่าเป็นประวัติศาสตร์ส่วนที่อยู่ไกลโพ้นสุดของมนุษย์ แต่เหตุการณ์และผู้คนในอดีตของเรื่องเล่ายังคงส่งผลกระทบต่อปัจจุบันและอนาคตของชุมชน ถ้าเราหลงลืมเรื่องเล่าในอดีต เราจะไม่เข้าใจตำแหน่งแห่งที่ของเราในปัจจุบัน และมองไม่เห็นทางเดินต่อไปในอนาคต

ในวิชามานุษยวิทยาเองก็มีเรื่องเล่าอยู่มากมายที่ได้มาจากการทำวิจัยภาคสนามของนักมานุษยวิทยา มีเรื่องเล่าเรื่องหนึ่งที่มีผู้เขียนยังจำได้ราวๆ จะขอพลิกกลับมาเล่าใหม่อีกครั้งเนื่องในงานครบรอบกึ่งศตวรรษ (2508-2558) คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อให้เพื่อนพี่น้องร่วมคณะร่วมสาขาวิชาได้ย้อนรำลึกถึงความหลังครั้งก่อนร่วมกัน แล้วก็อยากชวนให้หวนกลับมามองปัจจุบันและจินตนาการถึงอนาคตของสังคมไทยที่เราจะก้าวเดินกันต่อไป ดังกล่าวแล้วว่าเรื่องเล่านี้ผู้เขียนจดจำได้เพียงราวๆ ดั่งนั้นเนื้อหาที่จะกล่าวถึงต่อไปในงานเขียนนี้จึงอาจเป็นข้อมูลที่ผิดพลาด และมีบางส่วนที่จิตใจเล่าใหม่ให้ไม่เหมือนเดิมเสียทีเดียว ดังนั้นความคิดสืบเนื่องจากเรื่องเล่านี้ จนถึงตอนจบก็อาจผิดพลาดคลาดเคลื่อนด้วยเช่นกัน ถึงกระนั้นผู้เขียนก็ปรารถนาให้งานเขียนชิ้นนี้เป็นอีกหนึ่งความทรงจำให้ผู้คนได้เล่าขานถึงเรื่องเล่าอันเกิดจาก “ความทรงจำที่ผิดพลาด” กันต่อไป

เรื่องเล่านี้เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับขบวนการหินของชาวยุโรป² สังคมชาวยุโรปเป็นสังคมขนาดเล็ก ผู้เขียนจำไม่ได้ว่าเป็นสังคมระดับกลุ่ม (band) หรือระดับเผ่า (tribe) แต่ใจความก็คือชาวยุโรปมีขบวนการหินอันเป็นเครื่องมือที่พวกเขาประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อการยังชีพในชีวิตประจำวัน เช่น ใช้ตัดไม้เพื่อนำมาสร้างบ้าน ตัดฟืนมาทำ

อาหาร เป็นต้น ผู้ชายเป็นเจ้าของขวานหิน ขณะที่ผู้หญิงและเด็กหากจะใช้ขวานหินก็ต้องขอหยิบยืมจากผู้ชาย แล้วสังคมชาวฮิวโรนก็ดำเนินไปเช่นนี้ภายใต้ความสัมพันธ์ทางสังคมอันเกี่ยวเนื่องกับขวานหิน ดูจะไม่มีการสงสัยตั้งคำถามต่อเรื่องความเท่าเทียมกันในอำนาจของการใช้ขวานหินมากนัก จนกระทั่งการปรากฏตัวของมิชชันนารีชาวตะวันตกในยุคจักรวรรดินิยม ทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับขวานต้องมีอันแปรเปลี่ยนจนถึงขาดสะบั้นลงไป

มิชชันนารีนำขวานเหล็กมามอบให้ชาวฮิวโรน ขวานเหล็กที่คมและแข็งแรงกว่าขวานหิน ไม่เพียงเท่านั้น ทุกคนต่างก็ได้รับขวานเหล็ก โดยเฉพาะพวกผู้หญิงที่ไปเข้าโบสถ์จะได้รับแจกขวานเหล็กกันถ้วนหน้า เมื่อผู้หญิงมีขวาน ก็ไม่จำเป็นต้องคอยขอยืมขวานจากผู้ชายอีกต่อไป ขวานหินตลอดจนสถานภาพและศักดิ์ศรีของผู้ชายจึงหมดความหมาย นำไปสู่ความล่มสลายของสายสัมพันธ์ทางเครือญาติที่เป็นสถาบันสำคัญขั้นพื้นฐานของสังคมชาวฮิวโรน เพียงเพราะมิชชันนารีตะวันตกคิดอย่างตื้นเขินว่าการที่ทุกคนมีขวานเหล็กเหมือนๆ กัน จะนำไปสู่ความเท่าเทียมกันอันจะนำการพัฒนาไปสู่สังคมชาวฮิวโรนได้ ทั้งที่ความเท่าเทียมกันเป็นสิ่งซับซ้อนเกินกว่าเพียงการทำให้เหมือนกัน นอกจากนี้ เราจะแน่ใจได้อย่างไรว่าสังคมชาวฮิวโรนไม่มีความเท่าเทียมกันอยู่แล้ว ดังนั้น แทนที่มิชชันนารีจะพัฒนา จึงกลับกลายเป็นการสร้างบาดแผลร้ายลึกให้แก่ความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวฮิวโรน ถึงกระนั้น เราจะโทษให้เป็นความผิดของมิชชันนารีตะวันตกอย่างเดียวคงไม่ได้ เพราะกระบวนการทัศน์ทางสังคมในเวลานั้นที่ครอบงำความคิดของมิชชันนารีเอาไว้ ทำให้พวกเขาคิดและเชื่อเช่นนั้น จากเรื่องเล่านี้เราอาจสรุปได้ว่า การถ่ายทอดถึงความสัมพันธ์ที่ล่มสลายในเรื่องเล่าขวานหินของชาวฮิวโรน อาจสะท้อนให้เห็นว่านักมานุษยวิทยามีได้เห็นด้วยกับวิธีการของมิชชันนารีตะวันตกแต่อย่างไร

เรื่องเล่าดังกล่าวทำให้ผู้เขียนนำมาคิดต่อไปว่าถ้าหากนักมานุษยวิทยาอยากจะให้สังคมชาวฮิวโรนพัฒนาและมีความเท่าเทียมกัน นักมานุษยวิทยาจะทำอย่างไรต่อปรากฏการณ์เช่นนี้ แนนอนว่านักมานุษยวิทยาแต่ละคนย่อมมีแว่นมองไม่เหมือนกัน หากยังจำกันได้ ในท่ามกลางแว่นมองต่างๆ เรามีแว่นมองที่เรียกว่าอีมีค (emic) และอีติค (etic) อยู่ด้วย ตามความหมายโดยสังเขป คำแรกคือการมองจากสายตาของคนใน คำหลังคือการมองจากสายตาของคนนอก เมื่อประยุกต์ใช้มันทัศนทั้งสองดังกล่าว อาจนำไปสู่การใคร่ครวญค้นหาว่าเมื่อมองด้วยความปรารถนาดีจากสายตาของคนนอก ชาวฮิวโรนอาจเป็นสังคมที่ยังไม่พัฒนา แม้แต่เครื่องมืออย่างขวานหิน

ก็ไม่มีทั้งปริมาณและประสิทธิภาพเพียงพอที่จะอำนวยความสะดวกให้ชีวิตของชาวฮิวโรนได้อย่างเต็มที่ แต่เราจะช่วยให้พวกเขาพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างไร เราจะสร้างการพัฒนาที่มาจากมุมมองทางภูมิปัญญาของชาวฮิวโรนเองได้อย่างไร ความไม่เท่าเทียมกันในสังคมชาวฮิวโรนอยู่ที่การไม่ได้ครอบครองทรัพยากรที่เหมือนกันหรือไม่ ความแตกต่างทางสภาพภาพและการจัดช่วงชั้นโดยตัวมันเองเป็นที่มาของความไม่เท่าเทียมกันหรือไม่

หากพิจารณาสังคมแม้ในสังคมขนาดเล็กอย่างกลุ่มและเผ่า จะพบว่าทุกสังคมต่างก็มีการจัดช่วงชั้นทางสังคมไม่มากก็น้อย เช่น สังคมชาวอินนูอิท (Inuit) มีชายผู้อาวุโสที่สุดของครอบครัวเป็นหัวหน้ากลุ่ม ผู้ชายคนอื่นๆ ตลอดจนผู้หญิงและเด็กจะคอยฟังความคิดเห็นของชายอาวุโสสูงสุดของครอบครัว สังคมชาวโฮปี (Hopi) หรือชาวยาโนมาโม (Yanomamo) ก็มีหัวหน้าเผ่า มีผู้อาวุโสของเผ่า และมีชาวบ้านอื่นๆ อยู่ในลำดับช่วงชั้นที่ลดหลั่นลงไป ผู้ที่อยู่ในช่วงชั้นสูงกว่าย่อมมีอำนาจและความมั่งคั่งมากกว่าคนอื่น แต่ก็ดูเหมือนว่าคนในสังคมเหล่านี้มิได้มีสำนึกว่าเป็นความไม่เท่าเทียมกัน สิ่งนี้ควรเรียกว่าเป็นจิตสำนึกที่ผิดพลาดเมื่อมองจากสายตาของคนนอกอย่างมิชชันนารีตะวันตก หรือว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ต้องการคำอธิบายอีกชุดหนึ่งที่มาจากสายตาของคนในสังคมนั้นเอง

ในสังคมระดับราชอาณาจักร (kingdom) อย่างสังคมจีนประเพณี ยังมีลำดับช่วงชั้นที่ชัดเจน คือ เมืองคังจักรพรรดิ ขุนนางข้าราชการ และราษฎร ลำดับช่วงชั้นจะซับซ้อนมากขึ้นเมื่อพิจารณาภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพของผู้คนและคุณธรรมตามสถานภาพ กล่าวคือ ผู้เป็นจักรพรรดิ ขุนนาง บิดา พี่ชาย สามี ซึ่งอาจเรียกรวมได้ว่ามีสถานภาพเป็นผู้ปกครอง จะต้องมีเมตตาธรรมเป็นคุณธรรมประจำใจ ในการปฏิบัติต่อผู้อยู่ใต้ปกครองคือ ราษฎร บุตร น้องชาย ภรรยา ในขณะเดียวกันราษฎรก็จะต้องมีความจงรักภักดีต่อองค์จักรพรรดิและให้ความเคารพต่อขุนนาง บุตรต้องมีความเคารพและกตัญญูต่อบิดา น้องชายต้องเคารพและเชื่อฟังพี่ชาย ภรรยาต้องเชื่อฟังและซื่อสัตย์ต่อสามี เหล่านี้คือคุณธรรมประจำสถานภาพของผู้คนในสังคมจีนประเพณี และในความเป็นจริงก็ยังมีคุณธรรมย่อยอื่นๆ อีกมากมาย เช่น ความอ่อนน้อมถ่อมตนด้วยความจริงใจมิใช่เสแสร้ง การทำในสิ่งที่พึงกระทำ การเอาใจเขามาใส่ใจเรา เป็นต้น ความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมจีนประเพณีจึงผูกพันอยู่กับคุณธรรมจำนวนหนึ่งดังกล่าว

ในสังคมชาวโฮปีและชาวอินนูอิทก็ให้คุณค่ากับความอ่อนน้อมถ่อมตนเช่นกัน คนที่มีสถานภาพสูงและมั่งคั่งกว่าคนอื่นจะไม่โอ้อวด ไม่ทำตัวโดดเด่นเกินไป เพราะจะ

ทำให้คนอื่นรู้สึกว่าคุณด้อยค่าและนำมาซึ่งความอิจฉาริษยา ซึ่งจะไม่เป็นผลดีต่อความสัมพันธ์ของคุณ ขณะนี้ชาวควาคิวท์ (Kwakiutl) และชาวทลิงกิท (Tlingit) มีพิธีทำลายข้าวของ (potlatch) เพื่อกระจายอำนาจและความมั่งคั่งของผู้นำชุมชนไปสู่ประชาชนคนอื่น ๆ นอกจากนี้ แม้สังคมต่าง ๆ จะมีช่วงชั้นระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง แต่ก็ไม่แนบแน่นไปว่าอำนาจจะตกอยู่กับผู้ปกครองสูงสุดเพียงผู้เดียว ในจีนประเพณี คนที่เป็นภรรยาแม้จะต้องเชื่อฟังสามี เคารพบิดามารดาของสามี แต่เธอก็จะได้รับการเคารพเชื่อฟังจากลูก ๆ ของเธอในฐานะที่เป็นแม่ ในขณะที่พวกผู้ชายมีอำนาจในการตัดสินใจในกิจการนอกบ้าน ผู้หญิงก็มีอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมภายในบ้าน เช่นเดียวกับในหลายชนเผ่าที่ผู้ชายจะมีอำนาจในการใช้เครื่องมือทำมาหากิน แต่ผู้หญิงและเครือญาติของตระกูลฝ่ายหญิงก็มีอำนาจในที่ดินและการติดต่อสื่อสารกับสิ่งเหนือธรรมชาติ หรือแม้ว่าผู้อาวุโสจะมีอำนาจการปกครอง แต่สมาชิกคนอื่น ๆ ก็มีสิทธิ์ที่จะเลือกจะทำตามหรือไม่ก็ได้ ไม่จำเป็นว่าต้องทำตามทุกกรณีไป จึงเห็นได้ว่าอำนาจมิได้เป็นของใครโดยเบ็ดเสร็จ หากแต่ละคนมีอำนาจตามสถานภาพในแบบของตนเอง สิ่งสำคัญอยู่ที่ทุกคนจะต้องมีคุณธรรมในการใช้อำนาจของตนเอง

คุณธรรมของสังคมประเพณีดังกล่าว อาจถือได้ว่าเป็นพื้นฐานของความเท่าเทียมกันทางสังคมในแบบที่เหมาะสมกับแต่ละสังคม เมื่อใดที่ผู้คนขาดคุณธรรมตามหน้าที่ สถานภาพ หรือชนชั้น ก็จะทำให้เกิดความเท่าเทียมกันตลอดจนคำถามอื่นๆ ตามมา ครั้นเมื่อเกิดคำถามขึ้นมาแล้ว แต่ละสังคมก็จะมีกลไกในการจัดการกับปัญหา เช่น การปลูกฝังจิตสำนึก การยกย่องชมเชย การประณาม การลงโทษ หรือการใช้พิธีกรรมอย่างพิธีทำลายข้าวของดังกล่าวไปแล้ว เป็นต้น เพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น โดยมีใช้การทำให้คนกลุ่มหนึ่งมีหรือเป็นเหมือนๆ กับคนอีกกลุ่มหนึ่ง หรือเปลี่ยนให้ชนชั้นหนึ่งเหมือนอีกชนชั้นหนึ่ง หรือแม้แต่การทำให้ไร้ชนชั้น ดังเช่นที่มิชชันนารีตะวันตกกระทำต่อสังคมชาวฮิวโรน อันที่จริงแม้แต่สังคมสมัยใหม่เอง ก็มิได้มีความเท่าเทียมกันในแบบที่ต้องทำให้ทุกคนทุกกลุ่มเหมือนกัน อย่างเช่น ในสถาบันการศึกษาสมัยใหม่ ก็มีผู้บริหาร คณบดี อาจารย์ เจ้าหน้าที่ นักศึกษา แม้บ้านที่มีอำนาจลดหลั่นกันไปตามตำแหน่งหน้าที่ แม้แต่ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับนักศึกษาก็มิใช่การปฏิบัติที่เหมือนกัน ไม่เช่นนั้น นักศึกษาคงไม่จำเป็นต้องเรียกอาจารย์โดยขึ้นต้นว่า “อาจารย์...” ในยามมีปฏิสัมพันธ์ต่อหน้ากัน แต่คงเรียกชื่อโดยไม่ต้องมีคำขึ้นต้นเหมือนกับที่เรียกเพื่อนๆ ของตนเอง

ลองย้อนกลับมาดูวิชามานุษยวิทยากันบ้าง ผู้ที่ได้รับการฝึกฝนให้แก่นักมานุษยวิทยาควรมีคุณธรรมประจำอาชีพของตนอย่างไร ในฐานะผู้ที่เคยเรียน

ในสาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้เขียนรู้สึกภูมิใจที่วิชานี้สอนคนให้เป็นคน ให้ตระหนักถึงคุณลักษณะของความเป็นคน ที่มีทั้งถูกผิด ดีชั่วปะปนกัน ที่สำคัญก็คือมานุษยวิทยามองว่าคุณมิใช่ผลผลิตจากธรรมชาติล้วนๆ หากมีด้านที่เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมอยู่ด้วย คนจึงเป็นสิ่งมีชีวิตที่สามารถสอนได้ปรับเปลี่ยนได้มากกว่าสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น นอกจากนี้ มานุษยวิทยาก็สอนให้เรียนรู้ถึงความหลากหลายของผู้คนต่างกลุ่ม ต่างเพศสภาพ ต่างวัย ต่างวัฒนธรรม ต่างชนชั้น ฯลฯ เป็นความหลากหลายที่มีใช้แก่การสร้างความแตกต่างโดดเด่นให้คนกลุ่มใดเพียงกลุ่มเดียว แต่เป็นการเปิดใจต่อผู้คนที่แตกต่างจากเราทั้งความคิดและการกระทำ เพื่อลดทอนอคติต่อเพื่อนมนุษย์ รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา เคารพในศักดิ์ศรีของกันและกัน และตระหนักถึงความสำคัญของการพึ่งพาอาศัยกัน ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงรักษาความแตกต่างตามคุณธรรมและศักดิ์ศรีของตนเอาไว้ได้

ผู้เขียนมองว่าคุณธรรมแห่งการตระหนักถึงคุณลักษณะของความเป็นคน และการเรียนรู้ความหลากหลายของผู้คนเช่นนี้จะมีส่วนสำคัญในการเล่า “เรื่องใหม่” ให้กับสังคมไทยในปัจจุบันที่ความสัมพันธ์ของผู้คนกำลังแตกร้างจนน่าร้าวรานใจ เรื่องเล่าใหม่ที่ยังคงมีผู้คนหลายกลุ่มหลายชนชั้นอาศัยอยู่ร่วมกัน โดยคนที่เคยอยู่ศูนย์กลางไม่ต้องกลายเป็นคนชายขอบ ขณะที่คนชายขอบมีตัวตนชัดเจนขึ้นในสายตาของคนที่อยู่ศูนย์กลาง และทุกคนมีคุณธรรมตามหน้าที่และสถานภาพของตน เรื่องเล่าใหม่ที่ทุกคนต่างรักในศาสตร์และศิลป์ของตนเอง รักท้องถิ่น รักกลุ่ม รักสังคม วัฒนธรรม รักษาชาติของตนเอง แต่ก็สามารถขยายอาณาจักรแห่งความรักออกไปโอบรับคนต่างศาสตร์ ต่างศิลป์ ต่างท้องถิ่น ต่างกลุ่ม ต่างสังคมวัฒนธรรม และต่างชาติได้ด้วย

ความยากของการเล่าเรื่องใหม่อาจอยู่ที่การชักชวนให้ผู้คนกลุ่มต่างๆ มาช่วยกันเล่าปะติดปะต่อเรื่องราว ซึ่งทำให้ต้องใช้เวลายาวนานนับชั่วรุ่นกว่าเรื่องเล่าจะปรากฏเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา แต่นั่นจะคุ้มค่าแก่การอดทนรอคอยหรือไม่ หากเรื่องเล่าเรื่องใหม่นี้อาจเป็นหนึ่งในความหวังวางๆ ของการร่วมกันสร้างอนาคตที่มีความเท่าเทียมกันและการพัฒนาอย่างแท้จริงให้แก่ดินแดนขวานทองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งนี้

¹ ผู้เขียนต้องขอภัยเจ้าของผู้แปลวลีนี้ที่มีได้อ้างอิงเอาไว้ในงานเขียนชิ้นนี้ เช่นเดียวกับข้อมูลทางชาติพันธุ์วรรณนาจำนวนหนึ่งในงานเขียนชิ้นนี้ แต่จะอ้างอิงในงานเขียนชิ้นอื่นในโอกาสอื่นต่อไป.

² ผู้เขียนจำไม่ได้ว่าอาจารย์ท่านใดแปลเรื่องนี้เอาไว้ จำได้เพียงว่าได้อ่านตอนเรียนปริญญาตรี ปี 1 ในวิชามนุษย์กับสังคม ผู้เขียนอยากขอบคุณอาจารย์ไว้ ณ ที่นี้ ที่ทำให้เด็กคนหนึ่งได้รู้จักดวงตาของนักมานุษยวิทยาเป็นครั้งแรก.

ความทรงจำจากหัวใจดวงเดิม

จิรัชภา วาณิช

ศิษย์เก่าปริญญาตรี ปี 2532 และศิษย์เก่าปริญญาโท ปี 2537

ตอนที่เห็นหัวข้อ “สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่รู้สึก” บอกได้คำเดียวว่า

มีความรู้สึกเยอะแยะมาก ความรู้สึกแรกที่รู้ว่าสอบได้คณะนี้ คือ มีเงิน และเกินความคาดหวัง ประเมินตัวเองว่าจะคะแนนสอบระดับกลางๆ ก่อนข้างตัวอย่างเรา น่าจะสอบติดคณะมนุษยศาสตร์ สาขาปรัชญาและศาสนา ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ แล้วคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่เขาเรียนเกี่ยวกับอะไรกันนี้ พยายามหาคำตอบจากหนังสือแนะนำคณะต่างๆ ที่ได้มาก่อนสอบเอนทรานซ์ แต่ก็ยังไม่ค่อยเข้าใจอยู่ดี

แคงตัวเองยังไม่เท่าไร หลังจากรู้ข่าวการสอบของเรา อาซึ่งเรียนจบจากคณะสังคมสงเคราะห์ก็มาบอกให้เราทำเรื่องขอย้ายคณะไปเรียนสังคมสงเคราะห์ ยิ่งเป็นการตอกย้ำและเพิ่มความระส่ำระสายภายในจิตใจให้กับเรามากยิ่งขึ้นไปอีก การสอบได้คณะนี้มีมันคลุมเครือและมีอนาคตที่ไม่ชัดเจนมันคงขนาดนั้นเลยหรือนี่ นึกหวาดหวั่นในใจ แต่ถ้าต้องไปเรียนสังคมสงเคราะห์หนักก็คงไม่ไหวนะจะเอา เพราะรู้ว่าถ้าไม่ใช่นางเอกนิยายเรื่อง *บุลาภ* แน่ๆ ด้วยความเคารพนะจะเอา หนูขอลองเสี่ยงเรียนกับคณะนี้ไปก่อนดีกว่าค่ะ

ณ จุดนั้นรู้สึกเหมือนตัวเองกำลังเดินบนสะพานเชือกเพื่อข้ามผ่านหุบเหวไปยังเนินเขาเขียวชอุ่มเบื้องหน้า เชือกแกว่งไกวและหัวใจที่วูบไหวไปมาทุกก้าวที่เท้าเหยียบย่างลงไป

และแล้วเราก็มาหาคำตอบ ด้วยการเข้าสอบสัมภาษณ์ ยังจำได้จนทุกวันนี้ว่า

ศ. ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ และท่านอาจารย์นันทา วิเศษฐิโสภา เป็นผู้สัมภาษณ์เรา ท่านถามว่าชอบอ่านหนังสือพิมพ์คอลัมน์ไหนมากที่สุด เราตอบโดยไม่ต้องคิดเลยว่า คอลัมน์การศึกษา อาจารย์ก็ให้เราเล่าข่าวที่เราอ่านมาให้อาจารย์ฟัง การปฐมนิเทศนักศึกษาใหม่ทำให้ได้รู้จักอาจารย์หลายๆ ท่าน ที่ให้การต้อนรับพวกเราอย่างอบอุ่น ตอนนั้นเรารู้สึกว่าเราชอบคณะเล็กๆ คณะนี้แล้วละ นักศึกษารุ่นเรารวมกันทั้งหมดประมาณเกือบ 70 คนเองทำให้พวกเราได้รู้จักกันทั่วถึง

หลังจากเข้าพบอาจารย์ที่ปรึกษา รศ.พรชัย ตระกูลวรานนท์ เพื่อจดตารางเรียนภาษาอังกฤษและภาษาไทยแล้ว ก็สามารไปเลือกวิชาที่สนใจและอยากจะเรียนเอง...ยะฮู้...เป็นมิติการศึกษาแบบใหม่ที่ไม่ได้ถูกบังคับเหมือนสมัยเรียนชั้นประถม และมีชมศึกษา...เป็นก้าวแรกที่เราได้มีโอกาสเลือกเรียนในสิ่งที่สนใจ

ปีแรกของการศึกษาก็เลยจัดไปตามความสนุกสนานทั้งการลงทะเบียนเพิ่มและการถอนวิชาที่เรียนไม่สนุก คณะแรกเรียนในปีแรกไม่ค่อยดีนักเพราะยังลองผิดลองถูกอยู่ ยังจับทางที่ตัวเองชอบและถนัดจริงๆ ไม่ได้สักที แต่ก็ยังมีโจทย์ใหญ่และสำคัญยิ่งไปกว่านั้นที่กำลังรอให้เราเลือกตัดสินใจ

เราจะเลือกเรียนสาขาอะไรดี?

เราจะเลือกเรียนสาขาอะไรดี สาขาสังคมวิทยา สาขามานุษยวิทยา หรือสาขาสังคมและมานุษยวิทยารวมกัน พยายามอ่านรายละเอียดวิชาโดยสังเขปจากคู่มือนักศึกษาระดับปริญญาตรี ในสมองตอนนั้นเริ่มเอนเอียงมาทางสาขามานุษยวิทยา แม้จะยังไม่เห็นภาพชัดเจนนักในเรื่องเนื้อหาและรายละเอียดของวิชา

ครุ่นคิดหาคำตอบไป ในระหว่างที่สองเท้าก็พาก้าวไปยังศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สาขาท่าพระจันทร์ ลองเดินหาหนังสือในหมวดด้านมานุษยวิทยา แล้วก็ได้พบกับหนังสือ *สืบสายเลือด: รวมเรื่องสั้นทางมานุษยวิทยา* แปลโดย ท่านอาจารย์ยศ สันตสมบัติ แค่เปิดอ่านเพียงคร่าวๆ ก็รู้ตัวเลยว่า นี่คือ “รักแรกพบ” และความรู้สึกตอนนั้นคือจะต้องครอบครองความรักครั้งนี้เอาไว้ให้ได้ หลังจากชำระค่าหนังสือเป็นที่เรียบร้อยก็เดินตัวปลิวขึ้นรถเมล์กลับบ้าน พลิกอ่านรวดเดียวทั้งเล่ม จากคำในประโยคแรกจนถึงตัวอักษรสุดท้าย หนังสือเล่มนี้เปิดโลกและมุมมองใหม่ให้กับเรา ดวงตาเป็นประกายระยิบระยับ หัวใจเต้นเร่าๆ ความอยากรู้อยากเห็น อยากรู้อยากหาโลกภายนอก อยากรู้จักสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างจากเรา มีเพิ่มมากขึ้นอีก บางบททำให้น้ำตาหลังรินเพราะความสะเทือนใจ บางบท

ทำให้รู้สึกหวาดกลัวกับด้านมืดภายในจิตใจของผู้คน รวมทั้งด้านมืดในจิตใจของนักมานุษยวิทยาผู้ศึกษาเองเช่นกัน อ่านจบเราตั้งคำถามกับตัวเองว่า ถ้านักมานุษยวิทยาศึกษาสังคมและวัฒนธรรมของตัวเอง เขาต้องแยกตัวเองเป็นพื้นฐานและบทบาทกันแน่ นักมานุษยวิทยาจะมีอารมณ์ความรู้สึกอ่อนไหว หรือมีอคติบ้างไหม?

ช่วงนั้นเพื่อน ๆ ร่วมรุ่นในคณะ เลือกเรียนสาขาสังคมวิทยาเป็นส่วนใหญ่ (ประมาณหกสิบกว่าคน) มีพวกเราเพียง 3 คนเท่านั้นที่เลือกเรียนสาขามานุษยวิทยา และอีก 1 คนที่เลือกเรียนสาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาอย่างละครึ่ง สาขา มานุษยวิทยาในความรู้สึกของเราตอนนั้นเสมือนชนกลุ่มน้อยที่ใกล้จะสูญพันธุ์อย่างช่วยไม่ได้ การเรียนการสอนมีปัญหาติดขัดบ้าง เพราะนักศึกษามีจำนวนน้อย แม้อาจารย์จะอนุโลมจำนวนต่ำสุดที่ 5 คน แต่ถ้ามีคนลงทะเบียนไม่ถึงก็ต้องปิดวิชานั้นไปอย่างน่าเสียดายที่สุด กระนั้นก็ตาม เราก็งงใจที่ได้เลือกเรียนวิชาตามความสนใจที่หลากหลายมาก ๆ (แอบไปนั่งไล่ดู course description วิชาอื่นๆ ที่ไม่ได้เรียน ก็ยังรู้สึกอยากกลับไปนั่งเรียนอีกล่ะ)

วิชาที่ชื่นชอบ

วิชา Folklore บรรยายโดย รศ.ผ่องพันธุ์ ฌณีรัตน์ เป็นวิชาที่เราชอบมาก คงเพราะชอบอ่านนิทานเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ก็เลยชอบการตีความสัญลักษณ์ในนิทานด้วย วิชาที่เรามาสายประจำ บางทีเข้ามาเจอ Test เลย ทำได้ดีทุกครั้งจนเพื่อนๆ (ผู้ชาย) หมั่นไส้ ว่าทำได้ยังไง? ไม่ค่อยเข้าเรียน มากี่สายยังได้คะแนนดีอีก...ตอบตรงนี้เลยว่าไม่รู้เหมือนกัน คงจะเป็นเรื่องบังเอิญมากกว่านะ

วิชา Introduction to Archaeology และ วิชา Archaeology of Thailand บรรยายโดย อาจารย์ปฐมฤกษ์ เกตุทัต สองวิชานี้ทำให้เราเริ่มมองเห็นความเกี่ยวพันกันของวิทยาศาสตร์กับมานุษยวิทยาที่สามารถทำงานไปในแนวทางกันได้ ร่องรอยของกระดูกสัตว์ที่ถูกเจาะให้เป็นรูและมีการเชื่อมต่อของกระดูกสัตว์ใหม่อีกครั้ง บอกอะไรกับเราบ้าง หรือแม้แต่ร่องรอยที่ปรากฏบนกระดูก บ่งบอกว่าเจ้าของโครงร่างเคยเจ็บป่วยด้วยโรคอะไร และโรคอะไรที่คร่าชีวิตพวกเขาให้จากไป ภาชนะดินเผาที่ถูกหุบให้แตกวางรายรอบบริเวณที่เป็นหลุมฝังศพ บ่งบอกอะไรกับเราได้บ้าง สองวิชานี้ทำให้เราตีความย้อนกลับไปในยุคก่อนประวัติศาสตร์ เกิดความสนใจอย่างแรงกล้าที่อยากจะไปสัมผัสประสบการณ์การทำงานโบราณคดีภาคสนามสักครั้งหนึ่ง

วิชา Medical Anthropology บรรยายโดย ผศ.ดร.สมจินตนา รัตสาร ที่นำ

พวกเราไปรู้จักอินเดียแดงเผ่าต่างๆ ในทวีปอเมริกา พิธีกรรมการรักษาการเจ็บป่วยของพ่อมดหมอผีประจำเผ่า โรคแปลกๆ ที่ระบบประสาทส่วนกลางไม่สามารถควบคุม การเคลื่อนไหวของร่างกายได้ ทำให้มีลักษณะการเดินที่ผิดปกติเสียสมดุลในการทรงตัว คล้ายๆ ซอมบี้ กล้ามเนื้อกระดูกเหมือนเป็นพาร์กินสัน เกิดจากการที่มนุษย์กินมนุษย์ด้วยกันเองหรือกินซากศพของมนุษย์อย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาานาน รวมถึงพิธีกรรมความเชื่ออื่นๆ ของไทย ได้แก่ การทำคุณไสย การทำเสน่ห์ยาแฝด

วิชา Primates and Human Evolution บรรยายโดย ศ.ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ รูปร่างความแตกต่างของกระดูกของบรรพบุรุษของมนุษย์ ลักษณะของฟันและขากรรไกร กระโหลกเนื้อคิ้วและกระบอกตาที่มีความสัมพันธ์กับลักษณะอาหารที่กิน ข้อต่อบริเวณกระดูกเชิงกรานบ่งบอกว่าลักษณะการยืนตัวตรงหรือเหยียบพื้นดินเต็มฝ่าเท้าใหม่ เป็นวิชาที่เรียนไปแล้วก็จะเผลอหยิบกระบอกขึ้นมาส่องดูลักษณะของฟันตัวเอง หรือจับคางและขากรรไกรตัวเองไปด้วย...แอบสงสัยว่าเราต่างกับ ape อย่างไร อาจารย์บอกจริงหรือเปล่า? วิชานี้ตอนที่เรียนไม่ได้มีอะไรให้จำมาก พอมาอ่านบทความวิชาการด้านนี้ล่าสุดพบว่ามาถึง 11 สปีชีส์ใหม่ที่เพิ่งค้นพบได้ไม่นาน การศึกษาแนวทางนี้ยังไม่เสถียรแต่ก็มีความน่าตื่นเต้นตลอดเวลาว่าเราจะได้พบหลักฐานอะไรใหม่ๆ ใหม่ที่จะอธิบายความเชื่อมต่อของวิวัฒนาการมนุษย์ เสียหายมากที่สาขามานุษยวิทยากายภาพในบ้านเราไม่ค่อยเป็นที่นิยมเท่าไรนัก สาขาที่แยกย่อยไปจากสาขามานุษยวิทยา กายภาพ ก็น่าจะเป็น Forensic Anthropology ถ้าใครชอบดูซีรีส์ประมาณ Criminal Mind หรือ CSI ทั้งหมด จะได้เห็นการทำงานของนักมานุษยวิทยาสาขานี้ แอบคิดเล่นๆ ว่า ถ้าคณะเราจับมือกับคณะแพทยศาสตร์ คงจะเกิดสาขานี้ขึ้นประดับวงการ มานุษยวิทยาในเมืองไทย

วิชา Ecology, Genetic Variations and Adaptation in Human Population บรรยายโดย ศ.ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ สนุกดีตรงที่ได้เรียนรู้ว่าความผิดปกติบางอย่างบนยีนส์บางตำแหน่ง ทำให้เกิดโรคที่อาจจะคร่าชีวิตของมนุษย์เอง แต่ในทางกลับกันโรคที่เป็นนั้นอาจจะช่วยป้องกันให้มนุษย์รอดพ้นจากการเป็นโรคอื่นที่อันตรายมากกว่า ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความรุนแรงของสภาวะแห่งโรค

วิชา Cultures of Ethnic Groups in Thailand รศ.ยุพา คลังสุวรรณ ได้กรุณานำพวกเราไปลงพื้นที่ภาคสนามจริง คลุกคลีจริงๆ กับชนกลุ่มน้อยทางภาคเหนือของประเทศไทย ได้เรียนรู้ชีวิตและวัฒนธรรมจริงจากคำถามของเราเอง ได้สัมผัสบรรยากาศและอากาศเดียวกับที่พวกเขาหายใจ ได้รับประทานอาหารแบบที่พวกเขารับประทานกันจริงๆ ไม่ต้องจินตนาการเรื่องราวชาติให้วุ่นวายเหมือนการอ่านจากตำรา

เพื่อนดัง ๆ ประจำรุ่น

ความภูมิใจประจำรุ่นของเราคือมีเพื่อนสองคนที่สร้างชื่อเสียงให้กับคณะเป็นอย่างมาก ไม่อาจจะเลิกกล่าวข้ามไปได้ เพื่อนคนแรกคือ หน้อย บุษกร พรวรรณะศิริเวช หรือ บุษกร วงศ์พิ้วพันธ์ ในปัจจุบัน ตั้งแต่เข้าปีหนึ่งมา หน้อยเป็นดาวเด่นประจำคณะที่พี่ ๆ ทาบตามให้เป็นเชียร์ลีดเดอร์คณะ และจากนั้นก็ถูกผลักดันเข้าประกวดเชียร์ลีดเดอร์ มหาวิทยาลัย ซึ่งแน่นอน หน้อยผ่านฉลุย ทำให้คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาของพวกเรา เริ่มมีชื่อเสียงขึ้นมาบ้างอย่างน้อยก็เพราะมีสาวงามประจำคณะนี้เอง ตอนนั้นหน้อยก็เริ่มมีงานเข้ามา เพราะประกวดหนุ่ม-สาวแพรว และก็ได้รับตำแหน่งสาวแพรวในปีนั้น งานเดินแบบ งานถ่ายภาพแฟชั่น งานถ่ายโฆษณา มีเข้ามาเยอะแยะมากมาย จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่หน้อยจะต้องมีโทรศัพท์มือถือถือเพื่อติดต่องาน โทรศัพท์มือถือสมัยสักเกือบยี่สิบปีก่อน เพื่อน ๆ น่าจะพอนึกออกว่ามันมีรูปร่างใหญ่โตประมาณไหน แต่รูปทรงประหลาดนั้นไม่ใช่ประเด็นเท่ากับทำรับโทรศัพท์ของหน้อย ด้วยว่าสมัยนั้นนักศึกษาไม่ค่อยจะมีใครใช้โทรศัพท์มือถือกันมากนัก เวลาหน้อยรับโทรศัพท์เพื่อไม่ให้กลายเป็นจุดเด่นจนเกินไป หน้อยจึงใช้วิธีมุดลงไป ในกระเป๋าใบใหญ่เพื่อคุยโทรศัพท์หรือไม่ก็มุดลงไปใต้โต๊ะรับประทานอาหารเพื่อคุยโทรศัพท์ ครั้งแรกที่เราเห็นเราก็ประหลาดใจ นึกว่าหน้อยทำอะไรตกหายหรือเปล่าให้เราช่วยหาเอาใหม่ แต่พอรู้ความจริง รู้สึกอยากจะทำมาก ๆ เลยแต่กลัวเพื่อนเสียความมั่นใจ หลัง ๆ เวลาเห็นหน้อยมุดโต๊ะหรือมุดกระเป๋า ก็จะกลายเป็นเรื่องธรรมดาและความเคยชินของพวกเราไป สมัยนี้ที่มือถือระบดไปทั่วแม้แต่เด็กประถมก็ยังมีคนละเครื่อง คิดว่าหน้อยคงไม่ต้องมุดกระเป๋า มุดใต้โต๊ะ เพื่อคุยโทรศัพท์แล้วล่ะนะ

เพื่อนอีกคนที่น่าทึ่งมาก ๆ ชื่อ บู หรือ บูรพา เล็กล้วนงาม ชายหนุ่มที่ดูแปลก ๆ เราไม่ค่อยเข้าใจสายตาและท่าทางหัวเราะ “หึ หึ” ของบุสั๊กเท่าไร เราไม่รู้ว่าบูกำลังคิดอะไรอยู่บ้าง เวลาที่บูเข้าชั้นเรียนภาษาไทยแล้วไปนั่งใกล้พิศลม เพื่อแก๊งสาว ๆ คณะวารสารฯ หรือวันหนึ่งขณะที่เราทานข้าวกับเพื่อน ๆ ในโรงอาหารกลาง อยู่ ๆ บูก็กเดินมาบนโต๊ะอาหารที่ว่าง แล้วปีนขึ้นไปเต็นร่าบนนั้น มีหน้าซำยังถอดเสื้อแล้วเหวี่ยงไปมาซะอีกแฉะ ชื่อเสียงของบู ขจรขยายไปทั่ว ตอนนั้นทุกคนรู้จัก “บู” สังวิทย์ เป็นอย่างดี แต่แดนซ์เดียว บูตั้งขนาดนั้นเลย แต่ก่อนเวลาแนะนำตัวกับเพื่อนคณะอื่น ๆ บอกว่ามาจากสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ไม่ค่อยมีใครรู้จักคณะนี้ พอหลังจากวีรกรรมแดนซ์บรรลือโลกของบู ทุกคนจะร้อง “อ้อ...คณะเดียวกับ บูสังวิทย์ ใช่ไหม?” นับว่าเป็นข้อดีเหมือนกันที่ไม่ต้องแนะนำตัวเยอะแล้ว

มูมปลอดภัย

เราไม่รู้ว่่าเพื่อน ๆ พี่ ๆ น้อง ๆ มีที่สิงสถิตอยู่ที่ไหนกันบ้าง นอกจากชุมนุมตราม้า (ศิลปะและการแสดง) ชุมนุมวรรณศิลป์ ชุมนุมโพล์คอง ชุมนุมพุทธศาสนาที่เราแวะเวียนไปแว็บ ๆ แล้ว พี่ ๆ เราไปบ่อยที่สุดทุกวันอย่างน้อยวันละ 1 ครั้ง (เหมือนกินยาเลยนะ) ก็คือห้องสมุดคณะกับหอสมุดกลาง ห้องสมุดคณะเราไม่ค่อยได้นั่งหรือออก ส่วนใหญ่ไปเลือกยืมหนังสือแล้วก็หอบกลับบ้านหรือไม่ก็ย้ายไปหอสมุดกลางมากกว่า เพราะอะไรนะเหรอ? ห้องสมุดคณะเงียบเหงาเกินไป หรือบางทีอาจจะได้เจอกับอาจารย์ ซึ่งเรากำลังแอบอยู่เพราะยังไม่ได้ส่งรายงานหรือยังเขียนร่างชิ้นงานให้อาจารย์ไม่เสร็จ (ใครจะรู้...บางทีอาจารย์ก็อาจจะแอบถูกศิษย์เหมือนกัน จะพักผ่อนอ่านหนังสือพิมพ์ อ่านข่าวสักหน่อย มันมาอีกแล้ว จะมาถามอะไรอีกล่ะวันนี้...5555) หลบไปนั่งหอสมุดกลางดีกว่า มีชีวิตชีวา มีสีสัน มีแรงบันดาลใจในการอ่าน พุดยังงี้ดีล่ะ เหมือนว่าเรามีเพื่อนอ่านหนังสือเยอะแยะเลย ก็ทำให้รู้สึกอยากอ่านเพิ่มมากขึ้นนะ ก็ไม่รู้สิ...คนอื่นอาจจะไม่คิดแบบเราก็ได้

อาศรมสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ที่พวกกลุ่มเพื่อนผู้ชายปักหลักและยึดครองเป็นส่วนใหญ่ มีชื่อเสียงมากในเวลานั้น เพราะเราแอบได้ยินสาว ๆ คณะอื่นเรียกว่า “สามแยกปากหมา” สาวคนไหนเดินผ่าน จะอ้วน ผอม สูง ดำ ล้ำ เตี้ย ก็โดนแซวถ้วนหน้ากันหมด ถ้าไม่ยอมโดนแซวก็อย่ำพยายามเดินผ่าน หรือเลี่ยงไปเดินฝั่งบนฟุตบอลที่ติดสนามฟุตบอลจะปลอดภัยจากสายตารดาร์ของชายหนุ่มคณะเราได้ แต่อาศรมฯ ก็เป็นที่ปลอดภัยของเราก็อีกที่หนึ่ง เพราะเสียงตะโกนแซวคนโน้นแซวคนนี่ของหนุ่ม ๆ นี้ล่ะ ทำให้เรารู้สึกอบอุ่นว่าอย่างน้อยตรงหัวมุมคณะก็มีเพื่อน ๆ ของเราอยู่ หากเกิดเรื่องไม่คาดคิดอะไรหรือเรื่องเดือดร้อนอะไร เราสามารถขอความช่วยเหลือจากเพื่อนที่จุดนี้ได้ แม้กระทั่งฝากข่าวหรือส่งข่าวถึงใคร เรามองว่าอาศรมฯ เป็นทั้งแผนกฉุกเฉินและไปรษณีย์ของคณะนะ

ด้วยจิตคารวะ

หัวใจสำคัญของคณะคือ เหล่าคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ให้ความเมตตาและชี้แนะเส้นทางแห่งปัญญาให้กับศิษย์เขลาผู้นี้ระลึกถึงพระคุณของอาจารย์ที่ปรึกษาเป็นท่านแรก รศ.พรชัย ตระกูลวรานนท์ ให้คำแนะนำปรึกษาทั้งด้านการศึกษาและการใช้ชีวิต กรุณาหางานเล็กๆ น้อย ๆ ให้ศิษย์

ได้ฝึกปรีหรือฝีมือในการทำงานวิจัย หาทุนเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้ลูกศิษย์ทั้งหมดในระดับปริญญาโทได้เป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางออกไปเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อเขียนวิทยานิพนธ์

อาจารย์ปฐมฤกษ์ เกตุทัต ที่ให้คำแนะนำปรึกษาในด้านการศึกษารวมทั้งกรุณาเขียนจดหมายฝากฝังให้ศิษย์ได้มีโอกาสไปฝึกงานโบราณคดีภาคสนามกับหน่วยศิลปากรที่ 1 จังหวัดลพบุรี แม้จะเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ แต่ศิษย์ก็ได้เรียนรู้และได้รับประสบการณ์มากมายจากการฝึกงานในครั้งนั้น

รศ. ดร. สกิตติ์ นิยมญาติ แม้อาจารย์จะไม่ได้พูดประโยคนี้โดยตรง แต่ประโยคที่อาจารย์พูดในชั้นเรียน กลับทำให้ศิษย์จดจำมาใช้จนทุกวันนี้ “คนเราถ้าไม่ทำอะไรใหม่ ๆ ชะบ้าย ชีวิตก็จะเจียบเหงา นำาเบื้อหน้าย” ขอบพระคุณอาจารย์ที่คำพูดประโยคนี้ ทำให้ทั้งชีวิตของศิษย์ไม่เคยมีช่วงเวลาไหนที่เจียบเหงาและนำาเบื้อหน้ายเลยคะ

รศ. ยุกพา คลังสุวรรณ อาจารย์เปิดโลกของมานุษยวิทยาภาคสนาม ให้ศิษย์ได้มีโอกาสได้สัมผัสและเรียนรู้การทำงานจริง รวมทั้งการทำงานร่วมกับผู้อื่น การเตรียมตัวและการปรับตัวเมื่ออยู่ในสนามจริงของการเรียนรู้โลกกว้าง

ดร. ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล ขอบพระคุณอาจารย์ที่เป็นกำลังใจ ให้ข้อคิดในการดูแลตัวเองขณะลงภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูล ในช่วงเวลาที่ศิษย์ท้อแท้และคิดที่จะล้มเลิกการเขียนวิทยานิพนธ์ ขอบพระคุณอาจารย์ที่อดทนกับลูกศิษย์ที่ดื้อดึงและขลาดเขลาคนนี้

ศ. ดร. เสมอชัย พูลสุวรรณ ขอบพระคุณอาจารย์ที่รับเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และอดทนกับความไม่มีมารยาทของลูกศิษย์ที่บุกส่งร่างวิทยานิพนธ์ถึงบ้านพัก ขอบพระคุณกับคำชมเล็กๆ น้อยๆ ที่ทำให้ศิษย์หัวใจพองโต ด้วยการบอกว่าศิษย์ใช้ภาษาไทยได้ดีสละสลวย แต่แอบมีติว่าคำเชื่อมเยอะเกินไป ขอบพระคุณสำหรับกำลังใจที่มีให้กับศิษย์ในเวลาที่ศิษย์ท้อแท้ ด้วยคำปลอบใจที่ซึ่งซึ่งที่ว่า “ถ้าคุณไม่สู้และยอมแพ้ตั้งแต่วันนี้ คุณจะไม่มีวันรู้เลยว่าคุณทำได้หรือไม่ได้ และความสงสัยนี้จะยังติดค้างอยู่ในใจคุณไปตลอดชีวิต” และเพื่อไม่ให้มีสิ่งติดค้างในใจ ศิษย์เลยเขียนวิทยานิพนธ์จนเสร็จในนาที่สุดท้ายจนได้ ขอบพระคุณอาจารย์ที่หลังเรียนจบ กรุณาให้งานศิษย์ได้ช่วยเก็บข้อมูลวิจัยเล็กๆ น้อยๆ และพาไปชิมอาหารร้านอร่อยๆ หลายๆ ร้าน ตั้งแต่ท่าพระจันทร์ คลองหลอด ถนนพระอาทิตย์ รวมถึงปลาแม่น้ำตัวโต จึงไม่แปลกที่ตอนนี้ศิษย์มาเริ่มสนใจใน Anthropology of Food ชะแล้ว

ขอบคุณพี่วิชัย พ่อบ้านประจำโครงการปริญญาโท ที่ให้คำแนะนำเกี่ยวกับข้อบังคับของหลักสูตร การลงทะเบียน การนัดหมายอาจารย์ผู้สอน แม้พี่วิชัยจะขี้นไปบ้างแต่ก็มีความปรารถนาดีอยากให้เราเรียนจบถึงฝั่งฝันกันทุกคน พี่วิชัยดูแลพวกเราดีมาตั้งแต่วันแรกที่ก้าวเท้าเข้าไป จนวันสุดท้ายที่ส่งวิทยานิพนธ์ จำได้แม่นว่าวันนั้นเป็นวันสุดท้ายของกำหนดส่งเล่มวิทยานิพนธ์ วันที่ 8 มิถุนายน 2541 หลังจากส่งเล่มให้อาจารย์ลงนามจนครบทุกท่านแล้ว พวกเราก็ก้าวเข้าเฝ้าด้วยกัน ไม่ลืมที่จะเชิญพี่วิชัยไปด้วย หลังจากนั้นเราขับรถกลับบ้านด้วยความที่อดนอนมาทั้งสัปดาห์เราขับรถไม่ได้เต็มประสิทธิภาพ ขับคร่อมเลนตลอดเส้นทางเลย พี่วิชัยกลับบ้านทางเดียวกับเรา อุตส่าห์ขับรถตามหลังมาจนเห็นว่าเราถึงบ้านโดยสวัสดิภาพแล้ว พี่วิชัยถึงขับรถเลยกลับบ้านตัวเองไป ขอบคุณพี่วิชัยมากๆ สำหรับมิตรภาพและการดูแลที่อบอุ่นคะ

เราทำได้ทุกอย่าง ถ้าคิดจะลงมือทำ

ท้ายสุดนี้ เมื่อได้มองย้อนกลับไปในความทรงจำทั้งหมดที่ผ่านมา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คือหน้าตาหลาย ๆ บานที่หมุนรอบตัวของเรา หน้าตาเหล่านั้นทำให้เรามองเห็นโลกภายนอก ในมุมมองที่แตกต่างกันออกไป อยู่ที่เราจะเลือกมองผ่านหน้าตาบานไหน หรือไม่สนใจจะมองผ่านหน้าตาบานไหนเลย หน้าตาบานไหนที่เรามองแล้วสนใจทิวทัศน์ภายนอกมากมาย อยากสัมผัสและออกไปเป็นส่วนหนึ่งของภาพนั้น เราก็แค่เลือกเปิดหน้าตาบานนั้นแล้วปีนออกไป

เอ๊ะ!...ถ้าเราต้องปีนหน้าตาต่าง ทำไม่ถึงไม่รู้สึกรู้ว่ามันควรจะเป็นประตูล่ะ? ที่คิดว่าไม่ใช่เพราะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ไม่ใช่สาขาที่เป็นประตูเปิดออกไปตรง ๆ สู่อื่นทางอื่น เราเลยต้องปีนหน้าตาต่างนั้น “การปีน” เป็นการก้าวข้ามไปสู่เส้นทางสายอื่นๆ ที่ไม่ใช่ทางตรงแต่เป็นทางลัด ซึ่งทราบกันดีอยู่แล้วว่าสาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเป็นสายวิชาการ ไม่ใช่สายอาชีพ เราไม่ได้ถูกจำกัดว่าเราเรียนสาขาวิชานี้ เพื่อจะทำงานตำแหน่งนั้นตำแหน่งนี้ หรือทำงานในสาขานั้น สาขานี้เท่านั้น เพื่อนคนหนึ่งของเราเคยกล่าวตอบอาจารย์ประจำวิชาในสาขาภาพยนตร์กับคำถามที่ว่า “เด็กสังวิทย์จบไปทำอะไร?” เพื่อนตอบว่า “เด็กสังวิทย์จบออกไปจะแทรกซึมอยู่ทุกวงการ”

บางคนอาจจะรู้สึกว่าคุณเขามีหรือเป็นอะไรก็ได้ เพราะความสามารถของพวกเขาล้วนๆ แต่เราคิดต่างจากนั้น เราไม่รู้ว่าเราจะเป็นอย่างไรถ้าไม่ได้เรียนจบปริญญาตรีและปริญญาโท จากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เราอาจจะ

มนุษย์กดปุ่ม ใครสั่งให้เดินซ้ายก็เดิน ขวาก็เดิน หรือเราอาจจะเป็นมนุษย์ป่า ชีวี้นเอาแต่ใจตัวเอง ไม่เคยเข้าใจความรู้สึกของคนอื่นๆ ทำงานกับใครก็ไม่ได้ เราเรียนจบปริญญาตรีด้วยความรู้สึกที่เรายังมีความรู้ไม่มากนัก เราเลยมาเรียนต่อปริญญาโท จบปริญญาโทก็ยิ่งรู้สึกว่าเราช่างต่ำต้อยและโลกแห่งความรู้นั้นช่างกว้างใหญ่ เกินกว่าที่เราจะเรียนรู้ได้หมดสิ้นจริงๆ แต่เราก็มียังอยากที่จะเรียนรู้ต่อไป

เราเรียนจบจากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เราไม่ได้แค่กระดาษมา 2 แผ่น แต่เราได้สิ่งที่มีมากกว่านั้น สิ่งที่หล่อหลอมให้เรา มีความคิด มีจิตวิญญาณ มีความกระหายที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ มีการยอมรับและพร้อมจะรับมือกับทุกความเปลี่ยนแปลงได้อยู่ตลอดเวลา อย่างที่เราเป็นตัวของเราอยู่ทุกวันนี้ ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกถ้าใครจะเคยได้ยินรุ่นพี่บอกต่อๆ กันมาว่า “จบคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาทำได้ทุกอย่าง”

ขอแสดงความขอบคุณจากใจจริง

สังคมวิทยา มานุษยวิทยา (และสตรีศึกษา) ที่รู้สึก

ชนิดา ชิตบัณกิตย์

“เส้นทาง” สายมานุษยวิทยาของฉัน มีจุดเริ่มต้นหลังจากสำเร็จการศึกษา

ปริญญาตรีจากคณะวารสารศาสตร์ เพื่อนร่วมรุ่นส่วนใหญ่เลือกเดินตามเส้นทางสายวิชาชีพที่ตนเองใฝ่ฝันไว้ แต่ฉันตัดสินใจศึกษาต่อปริญญาโท คณะสังคมวิทยา ด้วย “ความไม่รู้” ด้วยซ้ำว่า “สังคมวิทยา” แตกต่างจาก “มานุษยวิทยา” อย่างไร ... รู้แต่ว่า “หากไม่ชอบตัวเลข คำนวณสถิติ ก็ให้เรียนสาขามานุษยวิทยา” ตามที่ “พี่คนหนึ่ง” บอกจากความเข้าใจและความรู้สึกที่ผิวเผินในตอนนั้น ฉันไม่เคยนึกเลยว่า วันหนึ่งเส้นทางสายนี้จะกลายเป็นเส้นทางที่กำหนดชีวิตของฉันหลังจากนั้นตลอดมา ...

และแล้ว ... มานุษยวิทยาที่ฉันรู้จักและรู้สึก ก็ได้เริ่มต้นขึ้น เมื่อฉันได้เรียนวิชาต่างๆ ในสาขาวิชาที่ค่อยๆ หล่อหลอมให้ฉันรู้จักคณะนี้มากขึ้นทีละนิดๆ จนกลายเป็นความรู้สึกผูกพัน และต่อมาได้กลายเป็น “ชีวิต” และการทำงานของฉันในทุกๆ วัน ... ในระหว่างการเดินทาง มักมีคำถาม ทั้งจากคนรอบข้างและคนภายนอกเสมอว่า “คณะนี้เรียนอะไร? จบมาแล้วทำงานเป็นอะไร?” ฉันพบว่า มันเป็นเรื่องยากมากที่เราจะอธิบายและให้คำตอบอย่าง “สำเร็จรูป” ต่อคำถามดังกล่าว แต่สิ่งที่ฉันได้เรียนรู้จากประสบการณ์การเรียนในคณะนี้ ก็คือ

ฉันได้เรียนรู้มนต์เสน่ห์ทฤษฎี และเครื่องมือนานาชนิดที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการพยายามทำความเข้าใจวิถีชีวิต (วัฒนธรรม) ของผู้คนที่แตกต่าง ผ่านการเรียน การอ่าน การคิด การเขียน การศึกษา การทำวิจัยเอกสารและการศึกษาภาคสนาม

ผ่านรายวิชาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น วิชาทฤษฎี การวิจัย กลุ่มชาติพันธุ์ ระเบียบโลก และ ประเพณีเดิม วัฒนธรรมการทอที่เยว ฉันได้เรียนรู้แนวความคิดของนักมานุษยวิทยา (และนักอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นนักสังคมศาสตร์ มนุษย์ศาสตร์ รัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา จิตวิเคราะห์ สัญศาสตร์ ฯลฯ) ที่พยายามทำความเข้าใจ ความเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของมนุษย์ (ทุกเพศ ชนชั้น ชาติพันธุ์ วัย ความเป็นชายขอบ ฯลฯ) และให้ความสำคัญกับ “บริบท” และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรมของผู้คนด้วยความเคารพซึ่งกันและกัน

นอกจากการเรียนการสอนแล้ว เรายังมี “ชุมชนวิชาการ” เล็กๆ ที่มีบรรยากาศของการสนทนาผ่านการฟังสัมมนา การอ่านงานวิทยานิพนธ์ของ “รุ่นพี่” ซึ่งเรายังมี “ชื่อเล่น” ที่ “แอบ” เรียกกันอย่าง “ล้าลอง” ตามวิทยานิพนธ์ที่พวกเขาทำ เช่น “[พี่]ช่างไม้” “[พี่]บุหรื” “[พี่]ราหู” “[พี่]มะขามป้อม” ฯลฯ การสัมมนาวิชาการระดับนานาชาติ (ร่วมกับ University of Wisconsin-Madison) การจัดทำวารสารวิชาการของคณะ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ล้วนช่วย “เปิดโลก” ให้ฉันเข้าใจว่า ยังมีคำถาม อีกมากมายที่ยังคงไม่มีคำตอบ และครุ่นคิดต่อไปได้อย่างไม่จบสิ้น

“จุดเปลี่ยน” ที่สำคัญในการเชื่อมโยงมานุษยวิทยาและสตรีศึกษาในชีวิตของฉัน คือในปี พ.ศ. 2544 ซึ่งถือเป็นปีที่เรียกได้ว่า “สตรีศึกษาขึ้นสู่กระแสสูงในสังคมไทย” เนื่องจากการเปิดหลักสูตรปริญญาโทสตรีศึกษาที่ธรรมศาสตร์ มีวิชาใหม่ๆ หาเรียนที่ไหนไม่ได้ ให้ไป sit in มากมาย ทั้งเข้า ป้าย เสาร์ อาทิตย์ และเย็นวันธรรมดา นับตั้งแต่นั้น ความรู้เบื้องต้นทางสตรีศึกษา การวิจัยในแนวสตรีนิยม ผู้หญิงกับศิลปวัฒนธรรม ผู้หญิงกับการแสดง (Women and Performance) ผู้หญิงกับเรื่องเล่าและประสบการณ์ชีวิต ประวัติศาสตร์ของผู้หญิงและการวิเคราะห์ในแนวสตรีนิยม มิติหญิงชายกับนโยบายสังคมร่างกาย ความเป็นชายหญิงและเรื่องทางเพศ ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิชาว่าด้วยแนวคิดสกุลหลังอาณานิคมและสตรีนิยมนั้น (Postcolonialism and Feminism) เปิดสอนเป็นที่แรกในมหาวิทยาลัยในประเทศไทย

นอกจากนี้แล้ว ยังมีการจัดประชุมวิชาการประเพณีสตรีศึกษาประจำปี (ผู้หญิงกับความรู้ครั้งที่ 1-4) ให้นักคิด นักวิชาการ นักศึกษา (ทั้ง ป.ตรี ป.โท) มาเสนอผลงานในหัวข้อล้ำสมัยการจัดเสวนาและสัมมนาประจำเดือนโดยวิทยากรทั้งจากไทยและต่างประเทศ (อาทิ Kamala Kempadoo, Gayatri Chakravorty Spivak, Chilla Bulbeck) บรรยายภาคของการเรียนการสอน และงานวิชาการที่เต็มไปด้วยความคึกคักทำหายนตลอดช่วงปี 2544-2545 ทำให้อาจารย์นพพร ประชากุล ถึงกับกล่าวว่า เป็นหลักสูตร

ที่มีความเข้มแข็งและเข้มข้น “เทียบเท่า และทัดเทียมกับมหาวิทยาลัยที่เปิดสาขาวิชา นี้ในระดับสากล” ฉันก็ได้ไปนั่งเรียน และได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เกือบทุกครั้ง รวมทั้งได้ไปใช้ห้องสมุดที่แม้จะเล็ก แต่มีหนังสือเล่มหลักๆ ในแนวสตรีนิยมครบถ้วน ซึ่งได้รับการบริจาคทั้งจากในและต่างประเทศ ห้องสมุดเล็กๆ แห่งนั้น เป็น “ชุมชนวิชาการ” ที่ทั้งรุ่นพี่ที่เรียนอยู่ และนิสิตนักศึกษาจากสถาบันอื่นๆ ที่ยังไม่มีการศึกษาเปิดสอน แวะมานั่งคุยแลกเปลี่ยน หรือแวะมา “หา” หัวข้อรายงานวิทยานิพนธ์ แล้วถกเถียงประเด็นต่างๆ กัน อย่างออกรสอยู่เสมอ (หรือแม้กระทั่ง แวะมาคุยความในใจ ความทุกข์ ความสุข เรื่องส่วนตัว ที่ไม่อาจจะหาพื้นที่อื่นใดๆ ในมหาวิทยาลัยรองรับได้) นักศึกษาบางคนถึงกับเรียกว่า ที่นั่นเป็น “บ้านหลังที่สอง” ของเขา เขียนแล้วก็คิดถึงห้องสมุดเล็กๆ นั้นเสียจริง

ในขณะที่เดียวกัน ในปีนั้น ฉันก็ได้เรียนวิชา “Cross - Cultural Perspective on Gender” ที่สอนโดย Dr. Penelope Schoeffel ซึ่งบรรยายเป็นภาษาอังกฤษ โดยมี อ. ดร.ปริตตา เข้าร่วมฟังการบรรยายและสรุปประเด็นสำคัญเป็นภาษาไทยให้เราตลอดภาคการศึกษา เป็นครั้งแรกที่พวกเราได้เรียนรู้การเรียนการสอนเป็นภาษาอังกฤษอย่างเต็มรูปแบบ ได้ฝึกเขียนรายงานวิชาการเป็นภาษาอังกฤษ ได้อ่าน *Women, Culture and Society* ซึ่งเป็นหนังสือเล่มสำคัญของการศึกษามานุษยวิทยาผู้หญิงการเรียนดังกล่าวได้ “เปิดโลก” และ “เชื่อมโยง” “มานุษยวิทยา” เข้ากับ “สตรีศึกษา” ทำให้ฉันได้เรียนรู้ว่า มานุษยวิทยาเป็นศาสตร์ที่เปิดรับศาสตร์สาขาอื่นๆ อย่างหลากหลาย

เมื่อได้เข้ามาเป็นอาจารย์ในปี พ.ศ. 2549 ฉันได้ริเริ่มเปิดสอนรายวิชา “สตรีกับการพัฒนา” เป็นครั้งแรก นับแต่นั้นมีวิชานี้ได้บรรจุในหลักสูตรฯ และได้ขยายไปเปิดวิชา “สตรีกับความรุนแรง” และ “บทบาทหญิงชายในสังคม” (ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “เพศสถานะในสังคม”) ตามลำดับและสอนต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน และให้คำปรึกษาควบคุมดูแลการทำสารนิพนธ์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรี (418 / 419) ในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับ “ชีวิตและประสบการณ์ผู้หญิง” เช่น คุณยายของฉันเป็นช่างทอ นักศึกษาหญิงและการต่อรองกับอุดมคติการเป็น “หญิงดี” นักศึกษาที่ท้องในวัยเรียน สาวโรงงานกับการบริโภคสินค้าเงินผ่อน องค์ความรู้ของ “แม่เลี้ยงเดี่ยว” มุมมองของผู้หญิงรักหญิง พนักงานขับรถเมล์หญิง และผู้ชายกลัวเมีย เป็นต้น

ประสบการณ์ที่น่าประทับใจในการเรียนการสอนก็คือ การเห็นความเชื่อมโยงระหว่างความรู้กับการเปลี่ยนแปลงในระดับชีวิตประจำวันของนักศึกษาเอง เช่น มีนักศึกษาคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า นำ lecture กลับไปบ้านและวางไว้บนโต๊ะ ปรากฏว่า

เมื่อคุณพ่อได้อ่าน ก็ลุกขึ้นมาช่วยคุณแม่ทำงานบ้านเป็นการใหญ่ เพราะหลังจากอ่าน lecture ก็เริ่มเข้าใจว่าภรรยาของตนลำบากมากแค่ไหนกับบทบาทที่สังคมกำหนดให้ผู้หญิงต้องทำงานทั้งในและนอกบ้าน มีนักศึกษาบางคนที่ประสบความสำเร็จที่ ไม่อาจบอกเล่าได้ในพื้นที่สาธารณะ แต่เมื่อได้เรียนก็เริ่มเข้าใจว่าไม่ใช่ความผิดของ ตนเอง และนำ “ประสบการณ์” ความรุนแรงของตนเอง มาแลกเปลี่ยนกับเพื่อนๆ และ เรียนรู้จากประสบการณ์ดังกล่าว จนกลายเป็นรายงานปลายภาค ที่เพื่อนร่วมชั้นได้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันมีนักศึกษา (โดยเฉพาะนักศึกษาชาย) หลายคนบอกว่า เมื่อพวกเขาได้เรียนวิชานี้แล้ว รู้สึกลดความเกลียดชัง และหวาดกลัวต่อกลุ่มคนรัก เพศเดียวกันลงไปมาก เพราะเมื่อก่อนไม่เคยมองพวกเขาจาก “มุม” นี้เลย บางคน บอกว่า “เรียนวิชารุนแรงๆ แล้ว มองโลกเปลี่ยนไป ไม่น่าเชื่อว่า อะไรๆ ก็มี ‘ความ รุนแรง’ [แฝงอยู่] ไปหมด” ฯลฯ

ในฐานะ (ผู้เรียนและ) ผู้สอน สิ่งที่คุณได้เรียนรู้ (และ “รู้สึก”) คือ “สังวิทย์- มานุษย์” (และสตรีศึกษา) เป็นสาขาที่มุ่ง “เปลี่ยนแปลง” ให้สังคมมีความเสมอภาค ทั้งในมิติเรื่องของเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ ชนชั้น รวมเพศสถานและเพศวิถี ซึ่งเป็นมิติที่ สำคัญและซับซ้อนอย่างยิ่งในระดับมหภาคและชีวิตประจำวัน

มานุษยวิทยาที่รู้สึก (พ.ศ. 2550 – พ.ศ. 2554)

พูนสุข ชันธาโรจน์

รู้ตัวว่าชอบรู้จักชีวิตผู้คน ก็เลือกมานุษยวิทยา นอกเหนือไปจากนี้เราไม่รู้ อะไรเลย ไม่รู้ว่าต้องเตรียมตัวเพื่อให้ผ่านการคัดเลือกมาเป็นนักเรียนมานุษยวิทยา ได้อย่างไร ไม่รู้ว่าถ้าผ่านการคัดเลือกแล้วต้องเรียนอะไร ไม่รู้ว่าต้องมาเจอใคร และ ไม่รู้ว่าเมื่อมาที่นี่แล้วชีวิตเราจะเปลี่ยนไป อะไรก็ไม่ง่ายเหมือนเดิม

เราจะจัดการกับความรู้สึกที่เรียกว่า “อารมณ์” ที่เกิดขึ้นได้อย่างไร เมื่อ พื้นที่ชีวิตในฐานะนักเรียนมานุษยวิทยาที่ทำพระจันทร์แห่งนี้ต้องเจอสิ่งเร้ามากมาย เหลือเกิน มีช่วงเวลายากลำบากที่ต้องข้ามพ้น ตั้งแต่ช่วงสัปดาห์แรกที่ตัวเองต้อง ปรับตัวให้เข้ากับสถานที่ ดำรับตำรา และบรรยากาศทางวิชาการที่เข้มข้นเกินกว่าที่ เราคิดไว้มาก “เขาพูดอะไรกัน” เป็นคำถามที่เกิดขึ้นตลอดเวลา จะมีบางช่วงที่รู้สึกหดหู่ ใจหาย กับเพื่อนร่วมชั้นที่ค่อยๆ บอกลากันไปทำอย่างอื่น ยังจำได้ดีว่าวันแรกเรามีเพื่อน อยู่สิบกว่าคน วันสุดท้ายเรามีเพื่อนที่จับพร้อมกันสี่คน รับประทานอาหารด้วยกันแค่สามคน และเราเป็นคน “สวยที่สุดในรุ่น” (เพราะเป็นผู้หญิงคนเดียวที่หลงเหลืออยู่) อย่างไรก็ตาม ช่วงเวลาเหงาๆ (เพื่อนหาย) ระหว่างเรียนทำให้ค้นพบว่า การได้คบหากับเพื่อนรุ่นพี่ ต่างชั้นปี เป็นวิธีการเตรียมความพร้อมก่อนทำธีสิสได้ดีอย่างเหลือเชื่อ

ว่ากันว่านักมานุษยวิทยาต้องมี My Village เมื่อนักเรียนมานุษยวิทยาอยากมี My Village บ้าง สารพัดเรื่องราวก็เกิดขึ้น ชีวิตใน My Village ที่เป็นโรงไฟฟ้าขนาดใหญ่ ของประเทศกับอาจารย์ที่ปรึกษาในช่วงนั้นยากที่จะบรรยายเป็นตัวหนังสือ อุปมาได้ว่า

เรากำลังเป็นนักแสดงภาพยนตร์หลากแนวทั้งแอ็คชั่น ผจญภัย ตลก ดราม่า แฟนตาซี
สยองขวัญ ระทึกขวัญ ปนโรแมนติก

ได้อะไรมาจากการเป็นนักเรียนมานุษยวิทยา? บางทีก็ยังเป็นคำถาม เราอาจ
ไม่ใช่เด็กเรียนที่เติบโตมาเป็นวิชาการสายแข็งที่น่าจับตา แต่ทุกวันนี้ก็ยังใช้วิชาความ
รู้มาทำงานวิจัยเพื่อสะท้อนแง่มุมที่หลากหลายของผู้คนที่ประสบปัญหาการเข้าถึง
ความยุติธรรมเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงและพัฒนากฎหมายของรัฐ และยังมึ่งงานวิจัย
อีกหลายเรื่องในโอกาสที่กำลังจะมาถึง สำหรับเรา มานุษยวิทยาไม่ได้เป็นเพียง
องค์ความรู้ทางวิชาการ แต่เมื่อได้รู้จักและรักกับมันแล้วมานุษยวิทยาถือเป็นวิถีชีวิต
มานุษยวิทยาเปลี่ยนความรู้สึกที่เรียกว่า “ทัศนคติ” ของเราในการมองความสัมพันธ์
มองผู้คน มองเหตุการณ์ มองโลก จากคนที่ไม่ตั้งคำถามกับสิ่งที่เกิดขึ้น เห็นอะไร
ก็เชื่อว่ามันเป็นอย่างนั้น เขาว่าอย่างนั้น เขาเล่าว่าก็เชื่อ ทุกวันนี้ชีวิตยากขึ้น เรากลาย
เป็นคนขี้สงสัย ตั้งคำถาม (จนบางครั้งเหมือนเป็นคนไม่รู้อะไรเลย) เราไม่เชื่อในสิ่งที่เห็น
เราวิพากษ์วิจารณ์ เรามีข้อมูลสำหรับถกเถียง

เอาเข้าจริงๆ เราก็ยังไม่แน่ใจว่าคนในความสัมพันธ์อีกหลายคน จะรู้เห็น และ
เข้าใจหรือไม่ว่า สปีทฤษฎีที่ผ่านไป ณ ท่าพระจันทร์ของเรานั้น เราไปทำอะไรมา...
เราจึงเปลี่ยนไป

ที่รู้สึก ณ ลำปาง

โลกที่พังทลาย

บันทึกท โกร่วิจิต

ผมเข้ามาเป็นนักศึกษามานุษยวิทยาธรรมศาสตร์ปี 2545 ในช่วงเวลาที่ อาจารย์
ในสาขาเรียนต่อกันหลายๆ คน ในความจริงแล้วหากผมเรียนปริญญาโทเร็วกว่านี้
คงเรียนตามเพื่อนๆ รุ่นใกล้กัน เช่น สาขาประวัติศาสตร์ อย่างเดียวกับกับทวิศศักดิ์
เผือกสม

ผมได้รับคำถามจากเพื่อนร่วมรุ่นคนหนึ่งคือ สิรินาฏ ศิริสุนทร ว่าในฐานะที่
เป็นเพื่อนกันมานาน ทำกิจกรรมทางสังคมมาด้วยกัน ถึงแม้จะแตกต่างกันอาชีพ ช่วยหา
คำอธิบายให้เขาที่ว่าหากเขาจะเรียนต่อปริญญาโทในวันนี้ควรเรียนสาขาอะไร เราสองคน
ทบทวนกันว่า ในช่วงเราเรียนปริญญาตรี สาขาที่โดดเด่นมากคือสาขาวิชาประวัติศาสตร์
ชื่อ อ.นิธิ ลอยมา พวกเราเคยตามอ่านงานของอาจารย์กันหลายเล่มเลย พูดแล้วยาว
แน่ๆ เล่มโตมากคือ พระเจ้าตาก ปากไก่และใบเรือ เป็นต้น จนถึงงานเขียนเชิงสารคดี
ที่ทยอยออกมาให้อ่านกัน ซึ่งในวันนั้นขณะใคร่ครวญ กระแสทางสังคมที่โดดเด่นมาก
เป็นพิเศษคือสาขาวิชามานุษยวิทยา เราพูดถึงงานสัมมนาประจำปี ผมจำไม่ได้ว่าปีนั้น
ผ่านการจัดไปกี่ครั้งแล้ว สำหรับเราสองคนหากคิดจะเรียนสาขามานุษยวิทยา คงเป็น
ธรรมศาสตร์ เพราะจะต้องทำงานที่กรุงเทพฯ ทำงานไปเรียนไป

ใครในมานุษยวิทยาธรรมศาสตร์ ชื่อ อ.ปรีดตา ลอยมาท่านแรก ทำไม่ถึง
เป็นอาจารย์ คงเพราะช่วงเวลาหนึ่งเคยติดสอยห้อยตามทางความคิดจากรุ่นพี่นัก
ประวัติศาสตร์ที่แก่ห่อ (อันนี้ยืนยัน) อ.ปรีดตามาก พาเดินไปดูห้องพักอาจารย์ที่ตั้ง

ช่วย (ผมกราบๆๆๆๆ จริงๆ ครับสำหรับอาจารย์ผู้ตรวจข้อสอบฉบับลายมือของผม ซึ่งไม่ทราบว่าคุณครูท่านใด ที่เมตตาพยายามอ่านข้อสอบผมจนหมด ผมขอโทษมา ณ ที่นี้ด้วย)

และแล้วก็มาสอบสัมภาษณ์ เพิ่งเจอการสอบสัมภาษณ์จริงๆ ครั้งแรกในชีวิต... พี่วิชัย เช่นเดิม ปลอดภัยก่อนเข้าห้องว่า ถ้าสอบเกิน 30 นาที คุณได้เข้าเรียนแน่ๆ ผมสอบในห้องประมาณ เกือบ 40 นาที ถูกต้อนไปต้อนมาจาก อ.พรชัย และเหมือนมีแม่พระมาโปรดเป็นช่วงๆ แหม อ.ปรีดดา ช่างถามในสิ่งที่ผมอยากพูดมากๆ แล้ว อ.พรชัยก็เอาอีกแล้ว ขวางผมอีก สลับเช่นนี้จนผมลืมเวลาที่พี่วิชัยบอกไว้ พอออกมาจากห้อง พี่วิชัยเช่นเคย บอกผมว่า คุณน่าจะสอบผ่าน! เพื่อนผม สิรินาฏ คิวต่อไป 30 นาที ออกมาแบบน้ำตาปรึ้มๆ ภู เม้าค์แตกเรื่องนิยายกำลังภายใน อ.พรชัยพากูมาเรื่องนี้ยังงี้ก็ไม่ว่า ไม่น่าเลย พอรู้ตัว กูพาไปนอกเรื่องนาน ก็กอดขอบโต๊ะ ขอร้องงี้ๆ ให้หนูเรียนเถอะคะ หนูอยากเรียนมาก ฮาฮา มาก ผลสอบผ่านทั้งคู่

ชีวิตในช่วงการศึกษาเหมือนเปลี่ยนโลกของผมทั้งหมด โลกเก่าพังทลายลง ลากออกจากงานภายใต้สัญญากับผู้ที่มีพระคุณ พี่ไซโรดา ซาลาลา (ผู้สนับสนุนเงินลงทะเบียนทั้งหมดในเทอมแรกที่ผมไม่มีปัญหาหามาได้จากที่ไหนในเวลานั้น) ว่าจะกลับไปทำงานเพื่อข้างต่อเมื่อเรียนจบ และผมก็ไม่รักษาสัญญา กลายเป็นอาจารย์สอนหนังสือที่ ม.อ. ปัตตานี จนถึงวันนี้

220

โลก...คือห้องทำงานของเรา

สุดแดน วิสุทธีลักษณ์

โคลด เลวี สโตรสส์ เล่าว่า ในฤดูใบไม้ร่วงของปี พ.ศ. 2477 เมื่อเสียงกริ่งโทรศัพท์ได้ดังขึ้น ชีวิตของเขาก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิงหลังจากนั้น เมื่อปลายสายโทรศัพท์อีกข้างหนึ่งเป็นศาสตราจารย์ชื่อดังทางปรัชญาของฝรั่งเศส ได้เสนอตำแหน่งอาจารย์ทางด้านสังคมวิทยาที่มหาวิทยาลัยเซาเปาโล ประเทศบราซิลให้กับเขา

การตอบรับโอกาสดังกล่าวและประสบการณ์ภาคสนามในหมู่บ้านของชนเผ่าเล็กๆ ในป่าดิบชื้นของบราซิลในปีต่อๆ มา ได้ทำให้โคลด เลวี สโตรสส์ กลายเป็นนักมานุษยวิทยาฝรั่งเศสที่โด่งดังที่สุดของศตวรรษที่ 20 และแนวความคิดที่เรียกกันต่อมาภายหลังว่า “โครงสร้างนิยม” (Structuralism) ก็ผูกพันอยู่กับชื่อของเขาอย่างแยกไม่ออก

อาจเป็นช่วงฤดูฝน...ที่เสียงโทรศัพท์ในห้องครัวของบ้านหลังหนึ่งแถบภาคเหนือตอนล่างดังขึ้น ปลายสายเป็นเสียงของเลขานุการจากคณะเล็กๆ ของมหาวิทยาลัยริมแม่น้ำ แจ่งข่าวการเปิดรับสมัครอาจารย์ ซึ่งการตอบรับโอกาสดังกล่าวทำให้ชายคนหนึ่งเพิ่งลาออกจากงานได้กลายเป็นอาจารย์ในสาขาวิชามานุษยวิทยาของประเทศกำลังพัฒนาแห่งหนึ่ง และประสบการณ์การเดินทางภาคสนามในที่ต่างๆ ก็ทำให้แนวความคิดที่เรียกกันมาแต่เดิมว่า Romanticism เข้ามาเกี่ยวพันกับชีวิตของเขาอย่างแยกไม่ออก

ตอนนั้น ผมเพิ่งลาออกจากการทำงานเขียนบทสารคดีโทรทัศน์ได้ไม่นานนัก โดยตั้งใจว่าอยากมานั่งนิ่งๆ อ่านหนังสือที่อยากอ่าน เขียนเรื่องที่ชอบเขียนอยู่ที่บ้าน

221

สักหนึ่งปี หลังจากที่ต้องเดินทางไปโน่นมานี้แล้วก็มาจับเจ้าอยู่ในห้องตัดต่อที่เย็นเยียบ นานหลายวันหลายคืน ก่อนที่จะออกเดินทางอีกราวเวียนเช่นนี้อยู่เป็นกิจวัตร

ในระหว่างการสัมภาษณ์ อาจารย์ท่านหนึ่งกล่าวขอโทษขอโพยด้วยเกรงว่า จะเป็นการเสียมารยาท ก่อนเอ่ยถามว่า ทางคณะจะมีหลักประกันอะไรไหม ว่าผมจะไม่ลาออกไปทำงานอย่างอื่นที่อาจดูน่าสนใจกว่า มีรายได้มากกว่า ? ในภายหลัง ผมยิ่งคิด อยู่นิดหน่อยก่อนที่จะตอบคำถามไปว่า ผมไม่ได้มีหลักประกันอะไรที่จะเป็นเครื่อง ยืนยันในขณะนั้นจริงๆ ว่าผมไม่ได้มาสมัครเป็นอาจารย์เพื่อที่จะรอเวลาและโอกาส ที่ดีกว่าหรือเพื่อเป็นทางผ่านระหว่างการทำงานไปยังอาชีพอื่น...ผมแค่จะเลือกทำ ในสิ่งที่ตัวเองรักและคิดว่าอาชีพอาจารย์จะเป็นอาชีพที่ทำให้ได้อ่าน ได้เขียน ได้ค้นคว้าในสิ่งที่ตนเองสนใจ

อาจารย์อีกท่านหนึ่งเอ่ยถามต่อด้วยใบหน้ายิ้ม ๆ แบบไม่ได้ต้องการคำตอบว่า แนใจหรือว่าชอบสอนหนังสือ ?

.....

ผมเลือกเรียนรัฐศาสตร์ สาขาการระหว่างประเทศ ด้วยคาดหวังว่าจะเป็น การเปิดโอกาสให้ลูกข้าราชการชั้นผู้น้อยได้เดินทางไปต่างประเทศกับเขาได้บ้าง ถ้าสอบเข้าทำงานที่กระทรวงต่างประเทศได้สำเร็จ แต่เมื่อได้ค้นพบว่าวิชาวัฒนธรรม และสังคมไทย ของคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่ได้เรียนในปีสุดท้ายก่อนจบ ข้างน่าสนใจ มีเนื้อหาวิชากว้างขวางตรงกับความสนใจที่หลากหลายของตัวเองและ การสอบเข้ากระทรวงการต่างประเทศก็คงไม่ใช่เรื่องง่าย เลยตัดสินใจสอบเรียนต่อ ที่คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาซึ่งเพิ่งเปิดสอนในระดับปริญญาโทเป็นปีที่สอง ซึ่งก็นับว่าสนใจ เพราะเรื่องที่ได้เรียนรัฐสามารถเชื่อมโยงไปกับสิ่งที่เขาอยากทำได้ ทั้งสิ้น ขณะเดียวกันก็รู้สึกว่าการเป็นสาขาวิชาที่มีเสน่ห์ อ่อนน้อม ถ่อมตนและดูจะ เข้าอกเข้าใจโลก ก่อนที่จะมาสะดุดใจกับคำถามหาของเพื่อนร่วมรุ่นที่เปรยว่า “มานุษยวิทยาเป็นวิชาที่แสนจะทะเยอทะยาน เพราะเป็นวิชาที่คิดจะหาทางอธิบาย ความเป็นมนุษย์”

.....

บ่ายวันหนึ่งในฤดูร้อน ผมเดินผ่านริมสนามฟุตบอลของมหาวิทยาลัยเพื่อที่จะขึ้นไป พบอาจารย์ท่านหนึ่งบนตึกคณะ แม้อากาศจะร้อน แต่ก็มีลมเย็นพัดผ่านต้นหางนกยูง ที่กำลังผลิดอกสีส้มให้รู้สึกชื่นใจ บรรยากาศช่วงปิดเทอมทำให้มหาวิทยาลัยดูเหงาๆ แต่ก็เงียบสงบ

หลังเคาะประตูห้องที่อยู่หน้าลิฟต์ชั้นห้าเบา ๆ เมื่อผลึกประตูเข้าไปก็พบกับอาจารย์เงยหน้าขึ้นจากหนังสือที่อ่านอยู่และเชื้อเชิญให้นั่งลง...น่าประหลาดใจ ผมรำลึกถึงบรรยากาศของบ่ายวันนั้นได้เสมอ มันเป็นช่วงปิดเทอมฤดูร้อน เกือบทั้งตึก ดูร้างผู้คน มีอาจารย์คนหนึ่งนั่งอ่านหนังสือเงียบ ๆ อยู่ในห้องที่ทึบทึมสลัววาง ท่ามกลาง เสียงแอร์เก่าดังหึ่ง ๆ เป่าลมเย็นชืดออกมาแข่งกับไอความร้อนที่แผ่ขยายคลุมอยู่ ด้านนอก...ถัดไปด้านหลังอาจารย์ มีชั้นไม้สีน้ำตาลเก่าๆ ที่บรรจุหนังสือภาษาอังกฤษ เรียงรายอยู่เกือบเต็มชั้น....ผมคิดเอาเองว่า ดูช่างเป็นวิถีชีวิตและการทำงานที่น่า จะเหมาะกับตัวเองเสียจริง

หลังจากที่หาวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับผ้าทอหาดเสี้ยวที่สุโขทัย ซึ่งเป็นการลง ทำงานภาคสนามครั้งแรกและกว่าจะเขียนจนสำเร็จออกมาเป็นเล่มได้ ก็เกือบจะไม่ ท้นการณ ต้องอาศัยการลงแรงจากกลุ่มน้องๆ วรรณศิลป์ ที่มาช่วยกันพิมพ์ชนิด ข้ามวันข้ามคืน และขอให้รุ่นพี่คนหนึ่งขับรถตระเวนไปเคาะประตูบ้านอาจารย์ยามดึก เพื่อขอลายเซ็น ในวันสอบวิทยานิพนธ์กรรมการท่านหนึ่งกล่าวถามด้วยความสงสัยว่า แผนที่ชุมชนนั้นเขียนขึ้นเองหรือเปล่า ส่วนลวดลายเส้นของผ้าหาดเสี้ยวอันวิจิตรนั้น ไม่เป็นที่สงสัยว่ามาจากแรงงานลับมือของผู้อื่น หลังจากเรียนจบ ผมไปสมัครทำงาน สารคดีโทรทัศน์ที่ทำให้ได้เดินทางไปสำรวจโลกสมใจ

เมื่อได้รับการบรรจุเข้าเป็นอาจารย์ และได้รับทุนให้ไปเรียนต่อ การทำงาน ภาคสนามที่รัฐอัสสัม ประเทศอินเดียก็เริ่มต้นขึ้น โดยทั่วไป นักมานุษยวิทยาจะต้องมี ชุมชนหรือหมู่บ้านของตนเอง (My Village) เพื่อศึกษาโดยใช้เวลาเก็บข้อมูลอยู่เป็นเวลา ยาวนาน แต่สำหรับผม นอกจากจะมีหมู่บ้านชื่อปัตตาทุเป็นของตัวเองแล้ว ผมก็ยังมี รัฐอัสสัมเป็นอาณาจักรของตัวเองด้วย แทนที่จะใช้เวลาเก็บข้อมูลอยู่ที่หมู่บ้านนาน ๆ ผมก็ใช้เวลาไปกับการเดินทางไปในหมู่บ้านอื่นๆ ที่อยู่ห่างออกไป ข้ามฟากไปอีกฝั่ง หนึ่งของแม่น้ำพรหมบุตร ลักลอบเข้าไปที่รัฐอื่นบ้าง ก่อนที่จะไปเก็บตัวอย่างที่ฝรั่งเศส และเมืองไทย วนเวียนอยู่เช่นนี้นานหลายปีจนเขียนวิทยานิพนธ์ไม่เสร็จ

ว่ากันว่า นักมานุษยวิทยาจะเกิดสองครั้ง ครั้งแรกเกิดมาจากท้องแม่ ครั้งที่ สองเกิดมาจากภาคสนาม นักมานุษยวิทยาที่อาจจะเทียบได้กับพราหมณ์ที่ถือว่าเป็น “ทวิชะ” คือเกิดสองหน ครั้งแรกเกิดจากกรรมมารดา ครั้งที่สองเกิดผ่านพิธีกรรม พราหมณ์นั้นถือว่าวรรณะของตนเกิดจากพระโอษฐ์ของพรหม พราหมณ์มีหน้าที่ ในการประกอบพิธีกรรมผ่านการสาธยายมนต์ ส่วนนักมานุษยวิทยาทำหน้าที่ในการ เก็บเรื่องเล่า บันทึกเรื่องราวและพรรณนาออกมาเป็นงาน Ethnography

อีกด้านหนึ่ง นักมานุษยวิทยาก็อาจจะมีอาการคล้ายคลึงกับจิตซาล ในความหมายที่เป็น “คนนอกวรรณะ” ตลอดกาล นักมานุษยวิทยาออกจากบ้านของตนเองเพื่อไปพำนักอาศัยในสถานที่ ชุมชนและสังคมที่แตกต่างไปเพื่อที่จะพยายามเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของพวกเขา (ซึ่งไม่ควรและไม่มีวันสำเร็จ) ก่อนที่จะกลับมาที่บ้านของตนเองเพื่อที่จะมองบ้าน ชุมชนและสังคมของตนเองด้วยสายตาที่ไม่เหมือนเดิม

เมื่อเขาได้ “กลายเป็น” มาเป็นนักมานุษยวิทยา ดูเหมือนว่าเขาไม่อาจสังกัดอยู่กับที่แห่งไหนไหนไม่ว่าจะเป็นบ้านหรือที่อื่น เพราะโลกเป็นห้องทำงานอันถาวรของเขา เพื่อที่จะใช้ชีวิตอยู่ภายใต้ความทะเยอทะยานและพยายามอย่างถึงที่สุดที่จะมุ่งไปสู่นิพพานของสาขาวิชา

“ในฐานะที่เป็นมนุษย์ ไม่มีสิ่งใดในมนุษย์ ที่จะทำให้ข้าฯ ต้องแปลกประหลาดใจ”
(Publius Terrentius Afer)

หลากหลายมุมมองสะท้อนความรู้สึก ผังรากในสำนึก

อานนก์ รังสี

ฉันได้รับการต้อนรับเข้าคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สาขามานุษยวิทยา ระดับปริญญาโทเมื่อสิบกว่าปีที่แล้ว

ฉันลาออกจากบริษัทयरถยนต์สัญชาติฝรั่งเศสที่ไม่มีใครคาดคิดว่าฉันจะได้รับคัดเลือก แม้แต่ตัวฉันเองคืนก่อนสอบไปเลี้ยงฉลองลูกค้ำกันมา ทุกคนลงขันพนันมีเจ้านายฝรั่งผู้เดียวบอกว่าฉันจะสอบได้ ทุกคนตั้งหน้ารอทานฟรีเก๋อมือต่อไป

ข้อสอบที่ออกมาบันเทิงฉันเหลือเกิน

เท่าที่พอจะระลึกได้ มีภาพสองภาพให้วิจารณ์ ภาพหนึ่งเป็นภาพวาดระดับโลก อีกภาพเป็นภาพถ่ายงานออกสังคมของผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นชนชั้นสูง

จากนั้นให้วิจารณ์คอลัมน์ ส่วนรายละเอียดนั้นจำไม่ได้ ถ้าจำไม่ผิดมีให้ฟังเพลงด้วย เราตื่นเต้นสุดขีด เพราะสนุกกับข้อสอบ ทำให้นึกถึงข้อสอบวิชาปรัชญา การเมืองของ อาจารย์เกษียร เตชะพีระ ที่ออกข้อสอบเพียงข้อเดียว และสอบครั้งเดียวทั้งหมดด้วยการให้เขียนบทสนทนาระหว่างหลายบุคคล ในขณะบุคคลว่าควรหรือไม่ทำรัฐประหาร และอย่างไร

อะตรินาลินไหลหลังพร้อมพริ้งพวุลลายลักษณ์อักษรบนกระดาษ

ในที่สุด...ผ่านข้อเขียน สอบปากเปล่า ประสบพบอาจารย์ท่านหนึ่งหน้าตาคุ้นเคยที่โรงละครแห่งชาติ ประสาทสัมผัสที่หกรับรู้ได้นับแต่วินาทีนั้นว่าท่านนี้เป็นครู ความเป็นครูมีคุณสมบัติลึกซึ้งมากกว่าผู้ให้ความรู้ ทำให้ฉันมีความผูกพันและซาบซึ้งกับอาจารย์ท่านนี้ตราบนานวันนี้

ฉันมีเพื่อนได้รับเข้าเรียนด้วยกันรวมทั้งสิ้นสิบคน เหลือเข้าเรียนแปดคน

คนหนึ่งเลือกที่จะเรียนที่จุฬาย ส่วนอีกคนที่ศิลปากร เพื่อนทุกคนมีที่มาน่าสนใจ แตกต่างกันไปนับว่าเป็นการรวมตัวที่น่าสนใจทีเดียว

คนแรก เป็นชายคลุกคลีกับงานภาพยนตร์สารคดีและข่าว เช่นเดียวกับพี่ผู้หญิง หน้าตาถูกครึ่งนับเป็นคนที่สอง คนที่สาม ตอนป.ตรี สอบได้คณะวิทยาศาสตร์ สาขา คอมพิวเตอร์ ขอย้ายคณะมาเศรษฐศาสตร์ ใช้เวลาเรียน 7 ปีเต็มแล้วผันมาสนใจ มานุษยวิทยา

คนที่สี่ เป็นชายอีกเช่นกัน จบจุฬาย คณะไหนเราจำไม่ได้เป็นเพื่อนอารมณ์ดี ยิ้มตาดีตลอด คนที่ห้า เป็นผู้ช่วยอาจารย์เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง เป็นคนช่างสงสัย

คนที่หก เป็นบรรณารักษ์ห้องสมุดที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น ขอลาเรียน ตอนนี้เป็นอาจารย์

คนที่เจ็ด เป็นรุ่นพี่ช่างขบคิด ชอบเล่าเรื่องต่างๆ ให้เราฟัง และทดลองให้เรา ได้อ่านบทแปลโลกของไซไฟเป็นภาษาไทย เราคงได้อิทธิพลการคิดจากพี่คนนี้อย่าง ซึ่งฉันซาบซึ้งในความกรุณาของคุณพี่ท่านนี้มาโดยตลอด ตอนนี้เป็นอาจารย์คณะ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ของพวกเราเอง อนาคตเธอวีจะเป็นแม่มด

คนสุดท้ายคือฉันเอง ผู้ชอบตั้งคำถามมากมายที่ไม่มีใครอยากตอบหรือสนใจ ที่จะฟังฉันมาตั้งแต่เด็ก

ฉันมาเรียนด้วยความหวังและความตั้งใจสองประการคือ ฉันอยากได้คำตอบ และฉันอยากอ่านหนังสือ

ตลอดระยะเวลาการเรียนเทอมแรก อาจเป็นธรรมดาบั่นทึงชนิดหนึ่ง ทุกคน มีความกระหายใคร่รู้แต่ไม่สามารถอธิบายสรรพสิ่งตามกรอบมานุษยวิทยาได้อย่าง หมดจด มีบางคนทำได้ เราชื่นชม แต่ฉันคิดตลอดว่า เพราะเขาอยู่ในกรอบทฤษฎี

ปีหนึ่งเทอมสองเราเหลือ 7 คน พี่ผู้ชายทำสารคดีไม่มีเวลาเขียนงานส่งและ อ่านหนังสือ

ปีที่สองเทอมหนึ่งเราเหลือหกคน พี่ผู้หญิงที่ทำสารคดีต้องออกไปผจญ โลกกว้าง ตามรอยเสด็จประพาสยุโรป ใช้เวลาหลายเดือนอยู่

ปีที่สองเทอมสอง เราเหลือห้าคน เพื่อนดีหน้ายิ้มของเราจำต้องลา เพราะที่บ้าน ถามว่าเรียนทำไม เรียนแล้วได้อะไร เพื่อนเราไม่มีคำตอบให้ที่บ้านนอกจากคำว่าสนุก จึงต้องออกไปช่วยงานที่บ้าน

เหลือกัน 5 คนสินะ แต่จบแค่ 4 คน

เราคือมนุษย์ที่ไม่ไปถึงตรงนั้น

แต่ฉันได้อ่านหนังสือ และค้นพบว่า ไม่มีคำตอบเดียวในโลกที่เป็นสากล ขึ้นอยู่กับบริบทและเหตุผลที่มีได้มากกว่าหนึ่งเดียว

ทว่าทุกขณะจิตที่มีชื่ออยู่ในทะเบียนคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สาขา มานุษยวิทยา ระดับปริญญาโท ฉันซาบซึ้งและผูกพันกับความรู้ที่ได้แบบหลวม เพราะ เชื่อว่าฉันได้มาไม่หมด

ผูกพันกับบทความและงานเขียน Lévi-Strauss, Clifford Geertz, Mary Douglas, John Berger, Roland Barthes อีกหลายท่านที่ทุกท่านคงได้สัมผัส เช่นกัน และที่ลืมไม่ลง Pierre Bourdieu การงานต้นฉบับมาอ่านนั้นล้ำเค้นนัก พวกเรา มักจะได้มาจากร้านหนังสือมือสองชื่อว่าร้าน shaman และต้องแวะจิบกาแฟสดที่ ชาติเกสต์เฮ้าส์ สมัยนั้นไม่ได้มีร้านกาแฟมากมาย เป็นความพยายามที่จะสรรหา สารคาเฟ่อันล้ำเลิศมาเสพในยุคนั้น

การเรียนการสอนในกลุ่มคณะห้าบุคคลที่เหลือทำให้เกิดความแน่นแฟ้นและ สามัคคี การตอบโต้มักเป็นไปอย่างธรรมชาติและรวดเร็ว แต่ฉันก็ยังงุนงงกับทฤษฎี มากมายที่ฉันพยายามนำมาประกอบคำอธิบายในบริบทที่หลากหลาย

ฉันปลื้มปริ่มกับผลงานชิ้นเอกอย่าง *Distinction* ของ Pierre Bourdieu ซึ่งได้ อธิบายเรื่องทฤษฎีแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมและฮาปีทัส ไว้อย่างชัดเจนสำหรับฉัน ฉันได้นำทฤษฎีนี้มาประกอบงานเขียนส่งชิ้นสุดท้ายและวิชาสุดท้าย ก่อนส่งเค้าโครง วิทยานิพนธ์

ตั้งใจไว้ว่าจะนำทฤษฎีแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมและฮาปีทัสมาวิเคราะห์ วิธีการและเหตุผลของการสนับสนุนงานศิลปะในกลุ่มทุนนิยมในไทย เช่น กลุ่มธนาคาร และบริษัท

ฉันได้เริ่มต้นติดต่อขอให้อาจารย์มณฑิธร บุญมา มาเป็นที่ปรึกษา ร่วม นอกคณะอย่างไม่เป็นทางการก่อนซึ่งอาจารย์ให้ความสนใจและตอบรับด้วยวาจา อย่างมีเมตตา

ฉันมีโอกาสได้พูดคุยกับอาจารย์มณฑิธรอย่างสม่ำเสมอ ท่านเป็นมากกว่า อาจารย์ ท่านเป็นครูสำหรับฉัน

แต่ทว่างานเขียนชิ้นสุดท้ายนั้นไม่ผ่าน เขียนใหม่ แก้ใหม่อยู่หลายครั้งจนเพื่อน ฝูงและอาจารย์ช่วยกันอย่างมีความหวัง

ท้ายสุด ฉันก่อพายุแพ้กับการต่อสู้ครั้งนี้ ฉันต้องขอขอบพระคุณอาจารย์
ทุกท่านที่มีเมตตากรุณากับฉันมาโดยตลอด โดยเฉพาะอาจารย์ปรีดา พีจ้อย และ
อาจารย์มณฑิร ผู้ล่วงลับไปแล้ว

ชีวิตในวงการมานุษยวิทยาของฉันน่าจะจบแต่เพียงเท่านี้ เพราะบุญไม่มี
บุญจึงไม่มา

เมื่อเวลาผ่านไป มีบทสนทนากระทบโสตประสาทอย่างจัง มีแต่คนประหลาด
หลงทาง คนชายขอบทางความคิด และคนมีของมาเรียนกัน

อะไรกัน... มาดูรูปบางรูปหน้าเฟซบุ๊กเพื่อนรุ่นพี่คนเคยสนิท เขียนได้ภาพว่า
การประชุมสิ้นปีของคณะแม่มดพ้อหมอ...

เยื่อใยความเป็นมนุษย์ได้ถักถอความสัมพันธ์ ระหว่างฉัน และอาจารย์
หลายท่าน ทั้งเพื่อนมานุษยวิทยาด้วยกันที่ต่างรุ่นและรุ่นเดียวกัน ผู้คนที่รักและนับถือ
จากการลงพื้นที่ เช่น ป้าตัว ป้าแก้ว คณะละครที่อยู่ชานเมือง พวกเราล้วนสืบสานความสัมพันธ์
เรื่อยมาด้วยความนับถือและความเคารพรัก

หากวันหนึ่ง ฉันยังมีลมหายใจที่อายุสักเกือบหกสิบ มีเวลาที่จะเรียนเขียนอ่าน
ว่าด้วยสาขามานุษยวิทยา วิชาไม่รู้จบ nerver ending knowledge ฉันจะได้รับสิทธิ์สอบ
เรียนต่อปริญญาโท สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีกสักครั้งไหมนะ

อย่างไรก็ตามฉันคงอยากเรียนกับอาจารย์ธีรยุทธ บุญมี อยู่ดี

ด้วยความสำนึกและระลึกถึง

ตัวตนของคนเล็กคนน้อย

ศรัณย์ ทองปาน

นักศึกษาศรีปทุมธานี สาขาวิชามนุษยวิทยา รุ่นที่ 3

แถว ๆ โรงอาหารเศรษฐกิจ

รหัสนักศึกษาศรีปทุมธานีของฉัน ขึ้นต้นด้วยเลข 31

นั่นหมายความว่าผมเข้ามาเรียนปริญญาโท สาขามานุษยวิทยา เมื่อปี
การศึกษา 2531

นับถึงวันนี้ก็เป็นเวลาเกือบ 30 ปี! ดังนั้น วิชาความรู้ที่เรียนมา ถ้าไม่ส่งมอบ
คืนอาจารย์ผู้สอนไปตั้งแต่เมื่อสอบเสร็จ ก็คงล้าสมัย ร่วงหล่น ตกโลกวิชาการไปจนหมด
สิ้นแล้ว

เมื่อย้อนหวนคิดถึง สิ่งสำคัญที่ผมได้รับจากช่วงชีวิตในธรรมศาสตร์กลับไม่ใช่
เรื่องในห้องเรียน ทว่ากลับเป็นอย่างอื่น

ที่ยืนยงอย่างยิ่งคือมิตรภาพอันสืบเนื่องมา ไม่ว่าจะกับเพื่อนร่วมรุ่น มิตรสหาย
ต่างชั้นปีทั้งรุ่นพี่รุ่นน้อง หรือครูบาอาจารย์ที่เคารพนับถือ ซึ่งบางท่านบางคนก็จะได้
พบปะเจอเจอ กินข้าวกลางวันด้วยกันปีละหลายหนจนบัดนี้

เวลาที่ผ่านมานานเกือบ 30 ปี ทำให้รายละเอียดของเหตุการณ์ต่าง ๆ ถูกกลบ
และเคลื่อนด้วยเรื่องราวมากมายซึ่งเข้ามาภายหลัง แต่ในความทรงเลือนอันอลหม่าน
นั้นเอง แสง-สี-บรรยากาศบางอย่าง กลับปรากฏชัดขึ้น

น่าแปลกใจยิ่งว่าหลายเรื่องที่ไม่เคยนึกถึงมาหลายสิบปีจะยังคงอยู่ตรงนั้น –
ในความทรงจำ

สมัยนั้นโครงการปริญญาโทสังคมนาวิทยา-มานุษยวิทยา (ใช้เป็นห้องพักอาจารย์ และห้องเรียนด้วย) ตั้งอยู่บนชั้น 3 ตึกเก่าคณะเศรษฐศาสตร์ เหนือชั้นล่างสุดที่เป็นโรงอาหาร เรียกกันว่า “โรงอาหารเศรษฐฯ”

ก่อนจะขึ้นไปถึงห้องเรียนจึงต้องเดินผ่านโรงอาหารเศรษฐฯ ทุกวัน แล้วขึ้นไปบันไดในซอกข้างๆ ไปห้องโครงการฯ ในอากาศอวลคลุ้งควันน้ำมันและกลิ่นอาหารที่ผสมปนเปกันนานปีจนกลายเป็นกลิ่นเฉพาะตัว ไอน้ำมันจับกรังอยู่ตามเสา ผัง และเพดาน ซ้ำยังดูเหมือนจะเข้มข้นไปจนทุกชั้นบันไดอีกด้วย

สิ่งหนึ่งในโรงอาหารที่ผมรู้สึกอึ้งทึ่งใจทุกครั้งเมื่อได้เห็น คือโต๊ะตัวใหญ่มหึมาสำหรับวางสรรพเครื่องปรุงมากมายในขวดและโหล ทั้งซอสพริก ซีอิ๊ว น้ำปลา น้ำตาล น้ำส้ม พริกป่น แถมยังมีหม้อน้ำเดือดควันฉุยที่ใช้ลวกช้อนส้อม (สารภาพว่าเพิ่งเคยเห็นที่นี่เป็นครั้งแรกในชีวิต!)

ถัดจากมานั่งของโรงอาหารไปทางด้านติดถนน มีแนวต้นไม้ใหญ่ (ถ้าจำไม่ผิดคงเป็นหางนกยูง ต้นไม้ประจำธรรมศาสตร์) และบนขอบปูนที่กอล้อมโคนต้นไม้นี้เองบ่อยครั้งในช่วงสายๆ ใกล้เที่ยง จะเห็นมีคุณยายคนหนึ่งมานั่งอยู่ นักศึกษาในรุ่นราวคราวเดียวกันกับผมก็อาจพอยังจำเธอได้

คุณยายมาพร้อมกับตะกร้าหวายใบใหญ่ ในนั้นอัดแน่นด้วยข้าวเหนียวห่อใบตอง แต่ละห่อเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้างยาวราวๆ ห่อข้าวต้มมัดขนาดใหญ่หน่อย แต่ใบตองของห่อข้าวต้มมัดจะ “ตายหนึ่ง” เป็นสี่คัล้าเพราะผ่านไอร้อนมา ส่วนห่อข้าวเหนียวของคุณยาย ใบตองจะยังสดเขียว และ “แบน” กว่าห่อข้าวต้มมัด

คุณยายมีวิธีห่อข้าวเหนียวพวกนี้แบบพิเศษที่ผมไม่เคยเห็นที่ไหน คือจะมีขอบใบตองด้านหนึ่งพับตลบขึ้นมาเป็นเหมือน “ซอง” หรือ “กระเป๋้า” (แบบกระเป๋้าหน้าท้องจิ้งจอก) หรือไม่อย่างนั้น ดูอีกทีก็ดูเหมือนห่อข้าวเหนียวพวกนั้นจะนุงกางกางสูงขึ้นมาจนถึง “ขอบเอว” แนวกลางห่อ

ตรงขอบเอว หรือซอง หรือกระเป๋้านี้ สอดเนื้อเค็มทอดชิ้นแบนๆ ไว้หนึ่งแผ่น ดังนั้น ข้าวเหนียวแต่ละห่อจึงเป็นอาหารสำเร็จรูปในตัวเอง คือมีทั้งข้าวเหนียวที่ซ่อนอยู่ข้างใน และเนื้อเค็มที่เหน็บไว้ข้างหน้า แฝกอยู่ด้วยกันใน “แพ็คเกจจิ้ง” ใบตองสด ซึ่งถ้าเป็นสมัยนี้ ข้าวเหนียวของคุณยายอาจได้รับยกย่องในด้านผลิตภัณฑ์รักษาโลก ลดโลกร้อน หรือเป็นตัวอย่างดีไซน์ไทยเอาไว้ให้ดีไซเนอร์รุ่นใหม่นำไปออกแบบต่อยอด แต่อย่างที่เราเล่ามาแล้ว ว่านั่นคือต้นยุคทศวรรษ 2530 ซึ่งเรื่องเหล่านี้ยังไม่ใช่ “กระแส”

คุณยายจะมานั่งอยู่ที่ขอบปูนโคนต้นไม้ วางตะกร้าไว้กับพื้นข้างหน้า ร้องทักชักชวนให้เด็กนักศึกษาที่เดินผ่านไปผ่านมาช่วยอุดหนุนข้าวเหนียวเนื้อของเธอ เพื่อนๆ และผมเองก็เคยซื้อกินหลายที

ว่าตามมาตรฐานเด็กที่โตมาในกรุง เนื้อชิ้นนั้นดูเหมือนจะน้อยไปหน่อยสำหรับข้าวเหนียว แต่ที่จริง คนไทยโดยทั่วไปก็คงกินแบบนั้น คือกินข้าวเป็นหลัก กินกับเป็นรอง

ถ้าใช้คำอย่างสมัยนี้ก็ต้องบอกว่า “เสื่อผ้าหน้าผม” ของคุณยายแสดงบุคลิกภาพคนรุ่นผู้ใหญ่ในต่างจังหวัดอย่างชัดเจน ทั้งเสื่อผ้าสีตุ่นๆ มอๆ ผมหงอกที่ตัดสั้น และเสียงเหน่อแบบคนภาคกลางรอบกรุงเทพฯ

ผมเคยคุยกับคุณยายด้วยนิดหน่อย เธอเล่าว่าชอบหิ้วข้าวเหนียวห่อเล็กๆ ที่วางเรียงซ้อนลดหลั่นกันไปตามลำดับจนเต็มตะกร้ามาคนเดียวจากบ้าน (จะเป็นสุพรรณบุรีหรือนครปฐมก็จำไม่ได้แล้ว) ขึ้นรถไฟมาลงที่สถานีบางกอกน้อย ต่อเรือข้ามฟากมาทางฝั่งนี้ เดินร่ายขายไปละแวกธรรมศาสตร์-ท่าพระจันทร์-ท่าช้าง แล้วก็ขึ้นรถไฟกลับไปบ้านทุกเย็น รุ่งขึ้นเตรียมของเสร็จแต่เช้าแล้วก็กลับมาใหม่อีก วันเรียนอยู่อย่างนั้น

ผมก็ไม่รู้ว่ารายได้จากการขายข้าวเหนียวเนื้อห่อละสามบาทห้าบาทอย่างนี้ จะคุ้มกับที่ต้องมาไกลขนาดนั้นหรือเปล่า?

ผมลืมนึกเรื่องคุณยายกับข้าวเหนียวเนื้อนี้ไปนานแล้ว จนเมื่อต้องมาเขียนบทหวนระลึก (หรืออะไรสักอย่างหนึ่ง) เกี่ยวกับชีวิตนักศึกษามานุษยวิทยาธรรมศาสตร์ ทำให้ต้องพยายามรื้อฟื้นอดีตไล่ลำดับภาพเหตุการณ์ต่างๆ ที่เคยเกิดขึ้นมา หลายต่อหลายเรื่องก็ผุดขึ้นมาทีละเล็กละน้อย ราวกับฟองโซดาที่รินทิ้งไว้ในแก้ว ที่ค่อยๆ กวักกันขึ้นไปสู่มิวน้ำ เพื่อนคนนั้น ครูคนนี้ วิชาโน้น ฯลฯ จนนึกถึงคุณยายขึ้นมาได้

มาถึงบัดนี้ ผู้คนชาวธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ก็เปลี่ยนหน้าไปแล้วไม่รู้กี่รุ่น โรงอาหารเศรษฐฯ ถูกแทนที่ด้วยตึกใหม่ใหญ่โต เช่นเดียวกับโรงอาหารใต้ถุนที่เปลี่ยนหน้าตาไปจนแลดูสะอาดสะอ้าน โลงโถง ส่วนต้นไม้ใหญ่ที่คุณยายเคยนั่งก็ถูกตัดโค่นขุดรากถอนโคนไปหมดเพื่อสร้างที่จอดรถชั้นใต้ดิน

ผมเดาเอาเองว่าคุณยายคงล่วงลับไปตามอายุขัยแล้ว จึงอยากบันทึกเรื่องของเธอไว้เป็นเกร็ดเล็กๆ ว่ากาลครั้งหนึ่ง มหาวิทยาลัยมิใช่สถาบันที่เปิดประตูตายจากสังคมภายนอก หากแต่เคยเปิดกว้างเป็นสถานที่อันมีที่ทางสำหรับคนอย่างคุณยาย ให้ได้มาขายของ หาเลี้ยงชีวิตทั้งของตนเองและคนในครอบครัวที่อยู่ข้างหลัง

บางที ผลพลอยได้สำคัญอีกอย่างหนึ่งของการศึกษาวิชามานุษยวิทยา
ณ ท่าพระจันทร์ ก็คือเป็นโอกาสให้นักศึกษาได้มองเห็นตัวตนของคนเล็กคนน้อย
เหล่านี้ด้วยนั่นเอง

มนต์สังคมวิทยา มานุษยวิทยา

พศ. ดร. ยุกติ มุกดาวิจิตร

ถ้าคิดว่าคณะนี้เป็นคนคนหนึ่ง เขาก็เป็นคนที่ผมรู้จักอย่างสนิทชิดเชื้อมานาน

เกินกว่าครึ่งชีวิตของตนเองในขณะนี้ ซึ่งมันก็ย่อมยากที่จะบอกความรู้สึกที่มีต่อ
คนคุ้นเคยกันมาเนิ่นนานขนาดนั้น การก้าวเข้ามาทำความรู้จักจนกระทั่งพยายาม
ตีสนิทและตกลงเลือกร่วมทางชีวิตด้วยมากันจนทุกวันนี้มันไม่ได้มีเหตุผลอะไรมากมาย
ไปกว่าความรู้สึกที่ว่า ผมหลงมนต์เสน่ห์ของความรู้คณะนี้ ผมรู้จักคณะสังคมวิทยา
และมานุษยวิทยาธรรมศาสตร์ มาตั้งแต่ปี 2531 ในระหว่างที่กำลังเรียนชั้นปริญญาตรี
อยู่คณะเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ชั้นปีที่ 3 จะว่าไปแล้ว ผมออกจะเริ่มสนใจเรียน
หนังสือในระดับมหาวิทยาลัยเข้าไปสักหน่อย แต่ก็ยังนับว่าไม่เข้าไปไหนที่พอจะพบว่า
ความรู้แบบไหนกันที่ดึงดูดใจจนกระทั่งเลยเถิดมาถึงกับยึดเป็นวิชาชีพในขณะนี้

แรกทีเดียว ผมไม่มั่นใจว่าตนเองชอบ “สังคมวิทยา” หรือ “มานุษยวิทยา” กันแน่
รู้แต่ว่าความรู้ในคณะนี้ช่างมีเสน่ห์ดึงดูดใจบางอย่าง เสน่ห์ที่ว่านั่นคือความใจกว้าง
ความยกย่อง และความทำทายเป็น

ข้อแรก “ความใจกว้าง” ผมหลงใหลในความพยายามเข้าใจคนอย่างเปิดใจ
ของคณะนี้ อันที่จริงต้องยอมรับว่า ไม่ใช่ว่าอาจารย์ทุกคนในคณะนี้ไม่ว่าจะในสมัยที่
ผมเรียนอยู่หรือทุกวันนี้จะใจกว้าง ยอมรับฟังนักศึกษา เรียนรู้และพยายามทำความเข้าใจ
เข้าใจกันอย่างเสมอกันทุกคนหรอก ในอดีตมีอาจารย์บางท่านที่ผมเคยใส่รองเท้าแตะ
เข้าไปเรียนแล้วท่านมองตั้งแต่หัวจรดเท้าแล้วก็ตำหนิการแต่งตัวของผม ทำให้หลังจาก

เข้าห้องเรียนวิชานั้นวันแรก ผมก็ไปถอนวิชานั้นทันที หรือมีอาจารย์บางท่านที่ผม ไม่อยากเรียนด้วยเพราะรู้ว่าท่านใจแคบ มีคำตอบเดียวเสมอ แต่สุดท้ายก็จำใจต้องเรียน เพราะไม่มีทางเลือก แต่โดยรวมๆ แล้ว ผมก็ยอมรับว่า ทั้งความรู้และคณาจารย์คณะนี้ ชวนให้ผมเชื่อว่า ความรู้ทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเป็นความรู้ที่ใจกว้าง

สมัยเรียนปริญญาตรี วิชาหนึ่งที่เปิดหูเปิดตาผมมากคือวิชามานุษยวิทยา เศรษฐกิจ อาจารย์ให้อ่านงานเขียนเกี่ยวกับสังคมที่ให้คำความหมายกับกิจกรรม ทางเศรษฐกิจแตกต่างกันออกไป ใครก็ตามที่เรียนมานุษยวิทยา เศรษฐกิจก็จะต้อง พบกับการทุ่มเทชีวิตให้กับการแลกเปลี่ยนสร้อยข้อมือและกำไรแลกเปลี่ยนของชาวเกาะ ทรอเบียในหมู่เกาะเมลานีเซียน ต้องได้เรียนข้อถกเถียงระหว่างกิจกรรมทาง เศรษฐกิจที่วางอยู่บนหลักการช่วยเหลือกันในชุมชน กับเศรษฐกิจที่วางอยู่บน การตัดสินใจการค้าด้วยต้นทุนและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ รวมทั้งต้องได้อ่าน งานศึกษาสังคมทุนนิยมอย่างครอบคลุมหลายมิติของมาร์กซ์และเวเบอร์ การได้เรียน รู้สังคมที่แตกต่างออกไปดึงดูดให้ผมอยากรู้มากขึ้นเรื่อยๆ ว่า ทำไมมนุษย์จึงอยู่กันได้ อย่างแตกต่างกันมากขนาดนั้น พร้อมกันนั้นก็ยิ่งบอกให้รู้ด้วยว่า แนวทางการดำเนิน ชีวิตแบบของเราเองนั้นอาจจะไม่ใช่ทางเลือกที่ดีที่สุดเสมอไป เหล่านี้ช่วยให้ผมต้อง พยายามทำความเข้าใจและเคารพความแตกต่างของความคิดและทางเลือกของชีวิต ที่ไม่เหมือนกับที่ผมคุ้นเคยไปด้วย

ข้อต่อมา “ความยกย่อง” ผมชอบความรู้ที่ยกย่อง เชื่อมโยงมิติต่างๆ อย่าง ซับซ้อน ไม่ใช่เน้นแค่ด้านใดด้านหนึ่งอย่างในสาขาวิชาอื่นๆ ตอนที่เรียนปริญญาตรี วิชาหนึ่งที่ผมได้เรียนรู้มากคือวิชามานุษยวิทยาประยุกต์ งานที่อ่านแล้วประทับใจมาก คือการศึกษาเรื่องการที่ชาวยุโรปนำเอาชวานเหล็กไปแจกให้ชาวออสเตรเลียดั้งเดิม ที่ยังใช้ชวานหินอยู่ ผลก็คือชวานเหล็กก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนตั้งแต่การ เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ระบบสังคม ไปจนถึงบทบาทหญิงชาย และความเชื่อที่ เชื่อมโยงกับชวานเหล็ก แม้ว่าเรื่องราวดูจะเกินจริงไปสักหน่อยที่ชวานเหล็กจะทำลาย สังคมได้ขนาดนั้น แต่ก็ชวนให้ต้องคิดว่า สังคมมนุษย์มีมิติต่างๆ ที่เกี่ยวพันกันอย่าง ยกย่อง ไม่สามารถสมมุติว่าอะไรคงที่แล้วค่อยวิเคราะห์หรืออย่างไม่ต้องรับผิดชอบ กับมิติอื่นๆ ของสังคมแบบบางสาขาวิชาได้

ความยกย่องของความรู้ที่คณะนี้สอน อาจจะทำให้ให้นักศึกษาส่วนใหญ่ปวดหัว งงงวย จนถึงกับน่าหงุดหงิด ที่ไม่มีคำตอบสำเร็จรูปในการตอบข้อสอบหรือทำรายงาน แต่การเริ่มต้นจากการพยายามมองสังคมอย่างยกย่องก็นับว่าน่าจะช่วยเตรียม

ความพร้อมให้กับนักศึกษาที่จะจบไปทำงานให้โลกที่ยิ่งยอกย้อนมากยิ่งขึ้นกว่าใน บทเรียนได้เป็นอย่างดี ในวิชามานุษยวิทยาประยุกต์และวิชามานุษยวิทยา เศรษฐกิจ ที่กล่าวถึงข้างต้นนั้น หลังจากการเรียนในห้องเรียน อาจารย์ก็ได้พาไปศึกษาภาคสนาม เป็นระยะเวลาสั้นๆ เพื่อให้ลองวิเคราะห์โครงการพัฒนาท้องถิ่นที่ประสบปัญหา กัน ผมยังจำได้ว่าเมื่อไปอยู่ต่อหน้าโลกทางสังคมจริงๆ แล้ว ก็พบว่ามันยอกย้อนยิ่งกว่า ในตำรามากมายนัก แต่จะเอ่ยปากคุยกับผู้คนและถามให้เขาเข้าใจคำถามไม่ได้เลย นับประสาอะไรกับจะไปวิเคราะห์สังคมเขา ตำรับตำราที่เรียนจึงถือว่าเป็นผลจาก การสรุปและลดทอนโลกความจริงลงไปมากมายแล้ว การเตรียมใจแต่แรกว่าสังคม และมนุษย์นั้นยอกย้อน พร้อมกับเตรียมวิธีการตั้งต้นที่จะจับต้นชนปลายกับความ ยอกย้อนเหล่านั้น ก็น่าจะช่วยให้คนที่เรียนคณะนี้ก้าวเข้าสู่โลกความจริงที่ยิ่งซับซ้อน ได้อย่างไม่หลงทิศผิดทางไปไกลนักได้มากขึ้น

“ความท้าทาย” เป็นอีกเสน่ห์หนึ่งของคณะนี้ ผมชอบการสอนแบบชวนให้ คิดตั้งคำถามให้เถียงของคณะนี้ ความจริงก็คงมีหลายวิชา มีอาจารย์หลายท่านที่ไม่ได้ ถึงกับชวนให้ถกให้คิดมากเท่าบางวิชาหรืออาจารย์บางท่าน เพียงแต่วิชาส่วนใหญ่ ที่ผมได้เคยเรียนในคณะนี้แม้ระดับปริญญาตรี ก็ล้วนชวนให้ครุ่นคิดในหลายระดับ ด้วยกัน วิชาทางสังคมวิทยาบางวิชาที่ผมประทับใจก็เช่น วิชาสังคมวิทยาจิตวิทยา และวิชามานุษยวิทยาจิตวิทยา ที่อาจารย์บรรยายอย่างลึกซึ้งและกว้างขวาง ทำให้ เห็นความเชื่อมโยงของความรู้ทางสังคมวิทยาไปถึงแนวคิดทางปรัชญาเกี่ยวกับจิตใจ มนุษย์ในหลายๆ กรอบความคิด ตั้งแต่แนวคิดที่ว่า สังคมเป็นอำนาจจากภายนอก ที่ประทับลงไปจิตใจมนุษย์ ไปจนถึงแนวคิดที่ว่า โครงสร้างจิตใจคนนั้นเปลี่ยนแปลง ได้เสมอในกระบวนการตีความระหว่างปัจเจก หรือกระทั่งแนวคิดที่เสนอว่า จิตใจ มนุษย์ไม่ได้มีโครงสร้างที่ตายตัว แต่เป็นผลของความขัดแย้งระหว่างความต้องการ แบบดิบเถื่อนไม่ต่างจากสัตว์กับการกดทับบังคับของอำนาจสังคม แนวคิดเหล่านี้ หักล้างถกเถียงกันอย่างหนักหน่วง แต่ก็กินกันไม่ลง เมื่อได้เรียนหลายๆ แนวคิด ก็จึงมีเครื่องมือทางการวิเคราะห์ที่หลากหลาย แตกต่างจากหลายๆ สาขาวิชาที่มัก วางอยู่บนฐานคติที่ใกล้เคียงกันหรือไม่ก็มีการครอบความคิดที่จำกัด

เมื่อเทียบกับความรู้ในสาขาวิชาอื่นๆ แล้ว ผมพบว่าคณะนี้ท้าทายให้ต้องใช้ ความคิดในหลายๆ กรอบอยู่เสมอ แม้ว่าการศึกษาในทำนองนี้อาจจะได้จากคณะอื่นบ้าง แต่ก็ไม่ท้าทายให้ต้องถกเถียงอย่างลึกซึ้ง ไปพร้อมๆ กันกับการเชื่อมโยงข้อถกเถียง สู่อุปสรรคในการดำเนินชีวิตของสังคมได้เท่ากับที่เรียนจากคณะนี้ ที่ว่าลึกซึ้งคือ

ความรู้สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามักก้าวกระหว่างการเป็นวิทยาศาสตร์กับมนุษยศาสตร์ มีทั้งหลักการในระดับของทฤษฎีทั่วไปสำหรับการศึกษาค้นและสังคม ไปจนกระทั่งหลักการพื้นฐานที่ถกเถียงกันไปถึงถึงกันบั้งของฐานความรู้ในระดับปรัชญา เช่น ปรัชญาความรู้ ปรัชญาสังคม ปรัชญาความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ ส่วนที่ว่าเชื่อมโยงสู่รูปธรรมใกล้ตัวคือ ความรู้สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามักต้องโยงมาสู่ การทำความเข้าใจปฏิบัติการทางสังคมทั้งปกติประจำวันหรือปฏิบัติการเชิง ศาสนา-พิธีกรรมของคนทั่วไป ไม่ใช่เน้นเฉพาะหลักการที่เป็นนามธรรม สังคมวิทยา และมานุษยวิทยาจึงมีเสน่ห์ที่การเชื่อมการถกเถียงในระดับชีวิตประจำวันไปสู่ ข้อถกเถียงที่ลึกซึ้งทางปรัชญาได้พร้อมๆ กัน

ผมชอบอ่านหนังสือและนั่งคิดอะไรเรื่อยเปื่อยมาตั้งแต่ก่อนเรียนปริญญาตรี แล้วก็มักตั้งคำถามเวลานั่งมองคนเดินผ่านไปมาในที่สาธารณะเสมอว่าในหัวของ คนเหล่านั้นแต่ละคนมีอะไรกันบ้างหนอ ที่ทำให้คนแตกต่างกัน สมัยก่อนเคยคิดว่า หาก สามารถเดาใจคนได้ ก็คงจะช่วยให้เข้าใจคนได้ทั่วโลก ต่อมาเมื่อเรียนเศรษฐศาสตร์ ก็เคยนั่งฝันกลางวันว่า สักวันหนึ่งตนเองจะสามารถคิดค้นสมการได้สักสมการหนึ่ง ที่สั้นๆ แต่สามารถอธิบายโลกทางเศรษฐกิจได้ทั้งหมดและก็จะแก้ปัญหาความยากจนได้ สุดท้ายเมื่อต้องมนต์สะกดของความรู้อันสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ผมก็หอบ ฝ่าฝ่าฝ่าหนนี้ตามขณะนี้มาจนบัดนี้ก็ยังไม่หลงไหลหัวปักหัวปำจนโง่หัวไม่ขึ้น ผมยังไม่ เลิกคิดที่จะเข้าใจคน เข้าใจสังคม แต่ก็เลิกอธิบายคนด้วยประโยคสั้นๆ พยายามไม่ ตัดสินคนอย่างห้วนๆ หากทางนำเอาหลักการชีวิตที่แตกต่างไปสร้างข้อถกเถียงที่ลุ่มลึก และยังคงสืบหาความท้าทายที่ยกย่อนอย่างเปิดใจกว้างตลอดมา

นิทานเรื่องซุบซิบพิเศษกับปาฏิหาริย์หนังสือ “สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่รู้สึก”

ดร.จันกนี เจริญศรี

238

ความเป็นคนไม่ค่อยจะรู้สึกรู้สึกกับอะไร แต่อยากมีส่วนร่วมจึงจะขอเล่านิทานก็แล้วกัน ไม่เชื่อก็ต้องเชื่อแต่นิทานเรื่องนี้เป็นนิทานพื้นบ้านยุโรปเก่าแก่ที่ถูกนำมาเล่าซ้ำโดยนักมานุษยวิทยา Alf Hornberg เพื่อขยายความปาฏิหาริย์ของ fetish ว่ามันไม่ใช่แค่ปาฏิหาริย์ของความหลงผิด แต่เป็นปาฏิหาริย์ที่สร้างทุนนิยมให้บังเกิดขึ้นอยู่ และไม่ดับไป

นิทานมีอยู่ว่า ชายคนจร ยากไร้ และหิวโหย ขอเข้ามาพึ่งพาครวัชของบ้านหลังหนึ่ง โดยแม่บ้านของบ้านไม่ได้เต็มใจจะรับเข้ามาแต่อย่างใด ชายยากไร้ควักหินออกจากกระเป๋าและบอกแม่บ้านว่านี่คือหินพิเศษเพียงมีน้ำร้อนเขาก็จะทำซุบได้ แม่บ้านยินดีให้น้ำร้อนด้วยความมอยากรู้อยากเห็นล้วนๆ ชายยากไร้เคี้ยวน้ำร้อนกับซุบอยู่ไปมาแล้วตักผลงานของตนขึ้นมาชิมรส เขาบอกแม่บ้านว่า “ซุบนี้รสชาติยิ่ง ชาติแค่แบ่งก็จะสมบูรณ์แบบ” แม่บ้านก็ให้ไป จากนั้นด้วยเล่ห์ลวงทำนองนี้เขาก็ล้วงเอาวัตถุติดจากแม่บ้านมาได้ทีละอย่างๆ จนในที่สุดเขาก็ทำซุบรสชาติขึ้นมาจนสำเร็จ

ข้าพเจ้าไม่มีประเด็นวิชาการใดจะงอกงามขึ้นมาจากนิทานพื้นบ้านเหมือน Hornberg แต่กำลังสงสัยว่า ผลผลิตใดๆ งอกเงยขึ้นมาด้วยกระบวนการคล้ายๆ กันนี้ โดยเฉพาะเมื่อต้องผลิตหนังสือรวมข้อเขียนที่ (ว่าที่) ผู้เขียนอาจกลายเป็นหรือกลายเป็นผู้เขียน หินพิเศษสักก้อนเป็นสิ่งจำเป็นที่ทำให้กระบวนการผลิตเดินหน้าไป และ

ทำนบบรรณาธิการก็จะชาญฉลาดในการใช้หินพิเศษล่อลวงผู้เขียนที่เกียจคร้าน งานยุ่งหมดมุข และหาแรงบันดาลใจไม่ค่อยจะเจอ โดยการคอยมาปล่อยข่าวว่า มีบทความมาแล้วว่าด้วยเรื่องโน้น นี่ นั่น จนผู้คนรู้สึกคล้ายตั้งว่าซุบพอร้อยใกล้จะเสร็จ หากผู้เขียนไม่เร่งกระทำตนเป็นผู้เขียนก็จะพลาดโอกาสมีส่วนร่วมให้ส่วนผสมกับซุบไอชะที่ศตวรรษหนึ่งจะได้เคี้ยวแค่สองหน ทั้งที่เวลากระชั้น สมาชิกชุมชนสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาก็ได้ความประทับใจว่าหนังสือใกล้เสร็จเต็มทน ใครๆ ก็ล้วนแต่ส่งมอบความรู้สึกกันมาแล้ว เหลือแต่ส่วนของตนที่ล่าช้าเจียนตกขบวน แม้ว่าในความเป็นจริงข้าพเจ้าจะแอบสงสัยว่าบรรณาธิการจะถือหินพิเศษอยู่ในมือแค่ก้อนเดียวก็ตาม

ข้าพเจ้าสงสัยต่อไปอีกว่า เมื่อเล่าออกมาในรูปแบบนี้ นิทานก็ออกจะชวนให้คนอ่านไขว้เขวออกไปจากความสำคัญของหินพิเศษ เพราะดูเหมือนว่าไม่ว่าชุมชนสังคมใดก็ล้วนต้องมีหินพิเศษของตนอยู่ทั้งนั้น การมีตัวตั้งถ่วงหนักให้เชื่อว่าผลงานเล็กๆ น้อยๆ ของตนจะทำความสมบูรณ์ให้บางสิ่งบางอย่างให้เป็นรูปเป็นร่างออกมานั้นไม่ใช่เป็นกลไกขับเคลื่อนอะไรๆ ให้ดำเนินไปหรือหรือ และเมื่อใครๆ ต่างก็ผลิตสิ่งละอันพันละน้อยมารวมกันเข้า หินพิเศษคงไม่ได้เป็นแค่หินธรรมดาเหมือนอย่างที่เคยเป็นหรือกระมัง ฉะนั้นหากจะให้ข้าพเจ้ารู้สึกถึงอะไรในวาระ 50 ปีคณะข้าพเจ้าคงนึกถึงบุคคลทั้งหลายที่ร่วมกันเปลี่ยนหินที่ผู้ก่อตั้งเก็บจากข้างทางและเปลี่ยนมันเป็นบางอย่างที่เราเป็นกันอยู่ทุกวันนี้ และเมื่อนึกเช่นนี้คงไม่ใช่แค่สิ่งไร้ชีวิตที่รองรับการเสกสรรปั้นแต่งใดๆ แต่คงจะมีชีวิตของนั่นเองและบงการข้าพเจ้าและผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ ได้ไม่มากนักน้อย

สุดท้าย ข้าพเจ้าหวังว่าข้อสะท้อนความรู้สึกต่อสิ่งที่มีความรู้สึกของข้าพเจ้าจะไม่ได้มาจากการสันนิษฐานผิด หรือพลังไปกล่าวหาสมาชิกชุมชนเล็กๆ ที่แท้จริงเขาล้วนมากมุก และเปี่ยมแรงบันดาลใจเข้า ลึกๆ แล้วข้าพเจ้าก็เพียงแค่อยากปลอบใจตนเองว่าไม่ได้หมดมุกอยู่คนเดียว แม้จะตระหนักดีว่า ข้าพเจ้าใช้มุกประเภท meta-xxx มาสองครั้งติดกันแล้วในความมอยากร่วมกับหนังสือฉลองวาระต่างๆ ของคณะครั้งหน้าควรจะต้องถึงเวลาว่าอะไรไปตามคอนเซปต์เขาเสียที เพราะข้าพเจ้าซักจะเกรงใจหินพิเศษขึ้นมาเสียแล้ว

239

มิตรสหายและ
ศิษย์ร่วมสมัย

3

เกินกว่าที่จะเป็นเสี้ยวหนึ่งของชีวิต

ดร.เกษม เพ็ญภินันท์

242

ความสัมพันธ์ของผมต่อคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาอาจไม่มีเรื่องราว

มากมายให้จดบันทึกหรือจดจำ แต่ความสัมพันธ์นี้กลายเป็นความผูกพันมากกว่าที่ผูกพันก็เพราะว่า ผู้คนมากมายทั้งที่สังกัดคณะนี้ หรือมีเหตุให้เกี่ยวข้องกับคณะนี้ ล้วนเป็นกลุ่มคนที่ผ่านเข้ามาในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นผู้มอบความเป็นมิตรหรือเป็นผู้ร่วมสนทนาทางความคิดของผมในลักษณะต่างๆ เสมอมา

สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในความรู้สึกเป็นมากกว่าความรู้สึกที่ผมได้สัมผัส ได้มีประสบการณ์ร่วมกับกลุ่มคนดังกล่าว แต่เป็นเรื่องราวของมิตรภาพระหว่างผู้คนที่ได้พบปะเส้นทางการผจญภัยทางปัญญาของตนเอง ฉะนั้น ความสัมพันธ์และความผูกพันจึงเกินกว่าจะเป็นเสี้ยวหนึ่งของชีวิตของนักวิชาการผู้ผลิตถิ่นในบ้านตนเอง

ผมเข้าเรียนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2529 ซึ่งเป็นปีแรกของศูนย์รังสิต แต่ชีวิตของผมรู้จักคณะนี้จริงๆ เมื่อเรียนชั้นปีที่ 3 โดยตะเกียกตะกายด้วยความตั้งใจ ไปลงเรียนวิชาประวัติและทฤษฎีมานุษยวิทยากับอาจารย์ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล และต้องเป็นอาจารย์ท่านนี้เท่านั้นถึงจะลงทะเบียนเรียน ในเวลานั้น ในสายตาศึกษา คณะนี้ ถือว่าเป็นการหาญกล้าและบ้าบิ่นมากที่มาลงวิชานี้และเรียนกับอาจารย์ปรีดา ต่อมา ผมยังคงเรียนรายวิชาอื่นๆ ของคณะนี้ เช่น ปรัชญาสังคม สังคมวิทยาความรู้ เป็นต้น เก็บคะแนนเป็นกอบเป็นกำ ดึกว่าสาขาวิชาที่ผมเรียนเสียอีก จนเพื่อนๆ สังวิทชวนให้ย้ายคณะมาอยู่กับพวกเขาเลยทีเดียว

หลังจากนั้น ผมก็ไปขออนั่งเรียนในรายวิชาระดับปริญญาโทของคุณ เพราะไม่มีเนื้อหารายวิชาใดในระดับปริญญาตรีที่น่าทำท่ายอกต่อไป การได้มานั่งเรียนกับนักศึกษาปริญญาโทในตอนนั้นถือเป็นโอกาสอันดีที่ได้อ่านหนังสืออย่างจริงจัง ได้เตรียมความพร้อมเพื่อไปศึกษาต่อต่างประเทศ และได้ครุ่นคิดกับตนเองว่าอยากเลือกเส้นทางชีวิตที่ต้องการนั้นคืออะไร

... วันเวลาที่ดีที่สุดในการเรียนของผมเริ่มต้นที่นี่ ...

ในขณะเดียวกัน ผมก็ได้รับการเกื้อกูลที่ดีจากเพื่อนรุ่นพี่ปริญญาโท ซึ่งทุกวันนี้ยังคงติดต่อสัมพันธ์และเป็นมิตรที่ดีต่อกันเสมอมา และที่สำคัญได้อาจารย์ไชยันต์ รัชชกุล และอาจารย์ปรีดาเขียน recommendation ให้อย่างงดงาม ในช่วงเวลาที่สมัครไปเรียนต่อที่ The New School for Social Research

เมื่อผมจบกลับมาเป็นอาจารย์ที่คณะศิลปศาสตร์ ในช่วงปี 2548-2550 สาขามนุษยวิทยาเกิดขาดแคลนอาจารย์ ผมได้รับการทาบทามจากอาจารย์ปรีดาให้มาช่วยสอนบางรายวิชา ซึ่งผมก็ยินดีเป็นอย่างยิ่งและยินดีเสมอ ทุกครั้งที่ได้รับคำเชื้อเชิญจากคณะนี้

การได้มาสอนให้คณะนี้ถือว่าได้รู้พี นวิชาความรู้ทั้งสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่ได้รู้เรียน (ควบคู่ไปกับปรัชญา) ที่ The New School อีกครั้ง และได้ความสนุกทางปัญญาที่ได้อ่านได้เรียนรู้สิ่งอื่นๆ อีกมากมายที่ตนเองยังไม่รู้ แถมได้ทบทวนสิ่งที่สนใจในมุมมองที่แตกต่างจากแขนงวิชาหลักของตนเอง แต่ที่น่าสนุกกว่านั้น ก็คือได้มิตรทางความคิดจากนักศึกษาที่มาเรียน มารับฟัง มาร่วมแลกเปลี่ยน และซักถาม ที่หลายๆ ครั้งคำถามเหล่านั้นต้องทำให้เราต้องไปขบคิดและสาธยายต่อ

ความสัมพันธ์และความผูกพันที่มีต่อคณะนี้ที่มีค่ามากอีกสิ่งหนึ่งคือผู้คนที่ทำงานที่คณะนี้ ผมได้รับมิตรภาพและความเอื้ออาทรเสมอ เมื่อก้าวเข้าสู่คณะนี้ โดยเฉพาะ พี่วิชัยและพี่น้องที่ต้อนรับผมเป็นอย่างดีเป็นกันเองที่สุด คณาจารย์ทั้งรุ่นพี่รุ่นน้องและเพื่อนร่วมรุ่น ไม่ว่าจะมาเป็นอาจารย์หรือนิสิต อาจารย์รัตนา อาจารย์หนู พี่จ้อย พี่เดี่ยว อ้า อนุสรณ์ จิม เปิ้ล มีมี ล้วนเป็นกัลยาณมิตรทั้งทางวิชาการและด้านอื่นๆ ของชีวิตที่ดีเสมอมา

ทั้งหมดคือความรู้สึก ที่มีมิตรและมิตรภาพเป็นสาระของความรู้สึก

243

เกือบสี่ปีที่พิพิธภัณฑ

ดุขภึพส ซาติบุดส

อดิถนักรวิซากรศึกษ

244

ก่อนจะกล่าวถึงความรู้สึกที่มีต่อคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ดิฉันต้อง

ขอขอบคุณผู้มีพระคุณต่อดิฉันเป็นอย่างมาก 2 ท่าน ได้แก่ อ.ปฐมฤกษ์ เกตุทัต ที่ได้ให้โอกาสเข้ามาทำงานเป็นนักวิชาการประจำพิพิธภัณฑธรณศาสตรเจลิมพระเกียรติอาจารยัไดให้ทั้งความรุ้และความเมตตามาโดยตลอด แม้จะเป็นเวลาไม่นานที่ได้ร่วมงานกับอาจารยั ดิฉันรับรู้จากใจได้ว่าอาจารยัมีความเป็น “ครู” จากจิตวิญญาณจริง ๆ อีกท่านคือ รศ.พรชัย ตรีภูวราณนทึ ซึ่งดำรงตำแหน่งคณบดี ในขณะที่ดิฉันทำงานอยู่ (2550-2554) อาจารยัเป็นผู้หนึ่งที่ทำให้ดิฉันไม่สิ้นหวังในการฟื้นฟูและพัฒนาพิพิธภัณฑฯ แม้ว่าเวลานั้นจะมีดิฉันเป็นผู้ปฏิบัติงานหลักอยู่เพียงคนเดียว แต่ก็อุ้ใจที่คณบดียังให้ความสำคัญต่อพิพิธภัณฑฯ และพยายามผลักดันให้มีการปรับปรุงพัฒนามาจนถึงทุกวันนี้

เกือบ 4 ปี ที่ทำงานที่พิพิธภัณฑธรณศาสตรเจลิมพระเกียรติ รู้สึกว่าที่แห่งนี้ เป็นทั้งบ้านและโรงเรียน

จากบ้านที่เคยถูกทิ้งร้างไว้หลายปีก็ค่อย ๆ มีชีวิตชีวามากขึ้น มีเพื่อนฝูงมาเยี่ยมเยียนอยู่เสมอ ไม่ว่าจะงานบ้านจะหนักแค่ไหนดิฉันก็ไม่เคยเหนื่อยหรือท้อใจ เพราะรู้สึกที่นี่เหมือนบ้านจริง ๆ นอกจากเป็นบ้านแล้ว ยังเปรียบเสมือนโรงเรียนหรือวิทยาลัยสารพัดช่าง อะไรที่ไม่เคยเป็น ก็มาทำเป็นที่นี้ ตั้งแต่งานแม่บ้าน

งานสวน งานช่าง คอมพิวเตอร์ ออกแบบ ถ่ายภาพ ศิลปะ งานธุรการ งานวิชาการ และที่สำคัญที่สุดคือ การเรียนรู้ “คน” ซึ่งน่าจะเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเช่นกัน

ปัจจุบันแม้ว่าดิฉันจะลาออกมาทำธุรกิจส่วนตัวที่บ้านเกิดจังหวัดอุทัยธานีมากกว่า 4 ปีแล้ว แต่สิ่งที่ได้เรียนรู้จากการทำงานที่คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ก็สามารถนำมาต่อยอดทำอย่างอื่นได้อีกมาก ที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งคือการได้นำความรู้และประสบการณ์ด้านงานพิพิธภัณฑฯ มาพัฒนาท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวร่วมมือกับเครือข่ายชุมชนทำงานด้านต่าง ๆ รวมทั้งได้ช่วยทางจังหวัดจัดทำพิพิธภัณฑฯ เป็นต้น

สุดท้ายนี้ อยากฝากให้ทางคณะให้ความสำคัญกับบุคลากรที่ทำงานด้านพิพิธภัณฑฯ เพราะคนที่ทำงานด้านนี้แค่ใจรักอย่างเดียวไม่พอ ยังต้องมีทักษะเฉพาะทางและทักษะด้านอื่น ๆ ประกอบอีกด้วย จะเห็นได้ว่าบุคลากรของพิพิธภัณฑฯ นั้นสามารถไปช่วยงานด้านอื่น ๆ ได้ แต่จะหาคนมาช่วยงานพิพิธภัณฑฯ นั้นยากเต็มทีอีกทั้งยังต้องพยายามสร้างสรรค์งานขึ้นเอง จึงจะมีผลงานหรือภาระงานเป็นที่ประจักษ์หวังว่าคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จะดูแลบ้านหลังนี้เป็นอย่างดี เชื่อว่าด้วยศักยภาพขององค์กรจะสามารถพัฒนาพิพิธภัณฑฯ ธรณศาสตรเจลิมพระเกียรติให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญได้ต่อไป

245

ความรู้สึกของเด็กปี 2

ฐาปนพงศ์ ยีขุน

5608730833

246

บ่ายวันหนึ่งในช่วงปิดเทอมซัมเมอร์เดือนพฤษภาคมปี 57 ผมนั่งอยู่คนเดียว

แถวตึกคณะที่รังสิต ฟังเสียงนกร้อง พร้อมด้วยเสียงของใบไม้ที่มีลมพัดผ่าน แทบจะไม่มีใครอยู่ที่นั่นเลย เพื่อนๆ พี่ๆ ก็กลับบ้านกันไปหมด มีแค่ผมที่นั่งอยู่ที่นั่น ที่อยู่กันก็เห็นจะมีแต่ พี่ๆ เจ้าหน้าที่ ปรภ. และแม่บ้าน เป็นบรรยากาศที่เงียบเหงาและสงบเงียบ ต่างกับช่วงเวลาเปิดเทอมที่จะเห็นผู้คนเดินผ่านไปผ่านมา หรือไม่ก็นั่งเล่นนั่งอ่านหนังสือ หรืออาจจะสูบบุหรี่ ทำกิจกรรมต่างๆ อยู่ในบริเวณคณะอยู่ตลอดเวลา เป็นช่วงเวลาที่ผมได้นั่งคิดทบทวนตัวเองกับสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้น และได้ทำมาตลอดช่วงเวลาของการเป็นนักศึกษาปี 1 ที่ผ่านมา ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ได้เรียนรู้ในอะไรหลายๆ อย่างจากคณะนี้ และมหาวิทยาลัยแห่งนี้ ขณะเดียวกันก็เป็นช่วงเวลาที่ได้เริ่มต้นเตรียมตัว และได้เรียนรู้กับการรับมือต่อโลกภายนอกก่อนที่จะจบการศึกษาแล้วไปเผชิญเมื่อเป็นบัณฑิตแล้ว

เมื่อตอนปี 1 เป็นช่วงเวลาที่ต้องเริ่มปรับตัว ปรับการใช้ชีวิต และปรับการเข้าสังคม จากวัยมัธยมมาสู่วัยมหาวิทยาลัย ต้องเจอเพื่อนใหม่ ต้องพบปะกับผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลายและเยอะขึ้นมากกว่าเมื่อตอนมัธยม ขณะเดียวกัน ก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับการเรียนในระดับมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นการเรียนแบบใหม่สำหรับผม

เพราะค่อนข้างต่างจากการเรียนตอนมัธยมอยู่มาก เป็นการเรียนที่ไม่ได้สอนให้ท่องจำเหมือนตอนมัธยม ต้องตั้งใจฟังและคิดตามไปด้วยตลอดทั้งคาบ และที่สำคัญที่สุดก็คือเป็นการเรียนที่เปลี่ยนความคิดของผม และทำให้กระบวนทัศน์ในการมองโลกของผมเปลี่ยนไป เมื่อนั่งคิดทบทวนย้อนนึกดูแล้ว ก็พบว่ามียุ่ 4 วิชาหลักที่ช่วยเปิดมุมมองของผมที่มีต่อโลกให้กว้างขึ้น ได้แก่ TU 110, SA 241, AN 201 และ SO 201

วิชาสหวิทยาการมนุษยศาสตร์ (TU 110) เป็นวิชาแรกที่ผมได้เรียนในตอนปี 1 และเป็นวิชาบังคับที่ทุกคณะต้องเรียน เป็นวิชาแรกๆ ที่ผมชอบ เพราะไม่ได้สอนแบบล้างสมองให้มองสิ่งต่างๆ เป็นข้อตรงข้ามที่ว่าอะไรคือดี อะไรคือเลว อันไหนสีขาว อันไหนสีดำ แต่สอนให้เราใช้ทฤษฎีต่างๆ มามอง มาสวมเหมือนแว่นตา แล้วมองสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวว่าทำไมถึงเป็นแบบนี้ แล้วทำไมเราถึงต้องมองว่ามันเป็นอย่างนี้ ทำให้เข้าใจโลกได้มากกว่าเดิม ด้วยกระบวนทัศน์ที่เปิดกว้างขึ้นมากกว่าตอนมัธยม

อย่างเช่น ในคาบของวรรณกรรมกับอำนาจก็จะสอนให้วิเคราะห์และเข้าใจถึงการใช้วรรณกรรมในฐานะเครื่องมือในการสร้างอำนาจและถูกใช้ในการต่อรองกับอำนาจของกลุ่มต่างๆ ในสังคม โดยผู้ใช้ก็จะมีตั้งแต่ฝ่ายรัฐที่พยายามปลูกฝังชุดอุดมการณ์บางอย่างผ่านตัวงานวรรณกรรม แล้วสนับสนุนเผยแพร่ให้ถึงประชาชนทั้งหมด รวมทั้งการสั่งห้ามเผยแพร่วรรณกรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออุดมการณ์ชุดนี้ และอีกฝ่ายที่พยายามต่อต้านด้วยการใช้งานวรรณกรรมเผยแพร่ความคิดของฝ่ายตนเพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมจากฝ่ายรัฐ จึงเป็นคาบที่ช่วยให้ผมเข้าใจในเรื่องของอำนาจที่มันพยายามเข้ามาควบคุมความคิดของเรา ด้วยแบบเรียนที่เคยเรียนเมื่อตอนเด็กๆ และวรรณกรรมเรื่อง *สี่แผ่นดิน* ที่มีชุดความคิดบางอย่างถูกใส่อยู่ในเรื่องนี้

วิชาต่อมาคือ เพศสถานะในสังคม (SA 241) เป็นวิชาที่สองที่ผมได้เรียน เพราะเรียนในคาบบ่าย ส่วนคาบเช้าเป็น TU 110 ทำให้เรียนต่อกัน เป็นวิชาพื้นฐานของคณะ วิชานี้ทำให้ผมมองสังคมในมิติทางเพศมากขึ้น ทำให้เห็นถึงอำนาจของผู้ชายที่เข้าไปมีอิทธิพลในระดับความคิดของผู้คนในสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จนกลายเป็นความคิดพื้นฐานในวัฒนธรรมต่างๆ โดยเข้าไปมีอิทธิพลครอบงำความคิดของผู้หญิงให้ปฏิบัติเพื่อสนองต่อผู้ชาย รวมทั้งคนที่เป็เพศทางเลือกก็ยอมรับและถูกรอบงำด้วย จนถูกเบียดขับออกไปเป็นชายขอบของสังคมโดยคนที่มีเพศสร้ระเดียวกัน แต่ต่างกันที่เพศวิถีและเพศสถานะ ช่วยให้ศึกษาและทำความเข้าใจสังคมได้ในอีกมุมมองหนึ่งที่ต่างออกไป เป็นการมองที่ลุดอคติทางเพศลง และเปิดใจในการทำ

247

ความเข้าใจมากขึ้น ส่งผลให้มองเห็นความคิดของคนที่ถูกละเลยไป เช่น กลุ่มเพศทางเลือก ผู้หญิงที่ไม่ได้รับการศึกษา ผู้หญิงที่ยากจน เป็นต้น

วิชาต่อมาที่ช่วยในการเชื่อมโยงความคิดและการมองโลกในมุมใหม่มากขึ้นก็คือ วิชามานุษยวิทยาเบื้องต้น (AN 201) เป็นวิชาพื้นฐานของคณะเช่นกัน วิชานี้ได้สอนให้เข้าใจถึงมโนทัศน์พื้นฐานต่างๆ ทางด้านมานุษยวิทยาที่ใช้ในการศึกษาวัฒนธรรม และสังคมเฉพาะต่างๆ เช่น ชนเผ่า คนชายขอบ คนเร่ร่อน คนพิการ เป็นต้น ถึงแม้ว่าในอดีตจะมีจุดกำเนิดมาจากการทำงานเพื่อรับใช้เจ้าอาณานิคมก็ตาม ซึ่งในปัจจุบันเป็นความรู้ที่จำเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาและทำความเข้าใจในสังคมและวัฒนธรรมนั้นๆ ว่ามีความแตกต่างเฉพาะกันไป รวมถึงเข้าใจในปัญหาเฉพาะหรือปัญหาเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้นเพื่อหาวิธีการหรือแนวทางในการแก้ปัญหาต่างๆ ได้ โดยหลักๆ ที่ส่งผลต่อความคิดของผมก็คือ การศึกษาแบบปราศจากอคติทางชาติพันธุ์ เพื่อมองว่าวัฒนธรรมนั้นๆ ไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบกันว่าวัฒนธรรมไหนมีค่าสูงกว่า มีความดีงามมากกว่ากัน และได้ทำความเข้าใจกับคำว่า วัฒนธรรม เสียใหม่ ว่ามันไม่ใช่สิ่งที่จะต้องวิพากษ์หรือติงามเสมอไป มันคือทุกๆ สิ่ง มันคือกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ตั้งแต่ การกิน นอน ขับถ่าย การค้า ความสัมพันธ์ ตลอดไปจนถึงข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ

และอีกวิชาหนึ่งที่ส่งผลต่อผมก็คือ วิชาสังคมวิทยาเบื้องต้น (SO 201) เป็นวิชาพื้นฐานของคณะอีกเหมือนกัน เป็นวิชาที่ได้สอนให้เข้าใจถึงมโนทัศน์พื้นฐานเบื้องต้นทางด้านสังคมวิทยา ทำให้เข้าใจและมองสังคมอย่างเป็นกระบวนการ เข้าใจถึงพฤติกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นของมนุษย์ ซึ่งมีพลวัต เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษาและทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมต่างๆ ที่เกิดขึ้น เช่น ค่านิยมของวัยรุ่น กระแสแฟชั่นต่างๆ กระแส K-pop Hipster ตลอดจนปัญหาวิกฤตการณ์ทางการเมือง และการคืนความสุขให้คนในชาติโดยรัฐบาลในปัจจุบัน เป็นวิชาที่ส่งผลต่อความคิดของผมให้มองสังคมและทำการศึกษารูปแบบ เป็นวิทยาศาสตร์ และร่วมเปลี่ยนแปลงสังคมให้มีความเสมอภาคมากขึ้น

วิชาทั้ง 4 วิชาที่กล่าวมานี้ เป็นวิชาที่ผมได้เรียนเมื่อตอนปี 1 แต่ไม่ใช่ทั้งหมดของวิชาที่เรียน หากแต่เป็นวิชาที่ช่วยขัดเกลาความคิดและเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ในการมองโลกของผม ทำให้มองเห็นสิ่งต่างๆ รอบตัวอย่างละเอียด รอบด้าน และหลากหลายมิติมากขึ้น รวมทั้งเคารพในความแตกต่างหลากหลายทางสังคม วัฒนธรรม และความคิดของผู้อื่นมากขึ้นกว่าแต่ก่อน

นี่คือสิ่งที่ได้ตระหนักขึ้นหลังจากที่นั่งทบทวนตัวเองว่าเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้างในช่วงตลอดระยะเวลา 1 ปีที่ผ่านมา ทำให้เกิดความรู้สึกที่ว่า เราโตขึ้นมากกว่าเมื่อตอนเป็นเด็กมัธยมผมเกรียน มีความคิดมากขึ้น มองสิ่งต่างๆ ละเอียดยิ่งขึ้น รู้จักตั้งคำถามในเชิงวิพากษ์หรือวิเคราะห์มากขึ้น และเป็นผู้ใหญ่มากขึ้น ก็ด้วยการขัดเกลาจากทั้ง 4 วิชาที่ว่านี้เอง แต่ในขณะเดียวกันก็เกิดความรู้สึกที่ยากจะอธิบายให้คนใกล้ชิด เพื่อน ญาติสนิท มิตรสหาย และคนอื่นๆ ทว่าไปที่ไม่ได้มีความสนใจทางด้านสังคมศาสตร์ ฟังและเข้าใจในสิ่งที่ผมพยายามจะบอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่ว่า คณะนี้เรียนเกี่ยวกับอะไร เรียนไปทำไม และจบไปแล้วทำงานอะไรได้บ้าง เมื่ออธิบายให้เขาฟัง เขาก็จะสับสนนี้กว่าผมเรียนสังคมสงเคราะห์ซึ่งเป็นคณะเพื่อนบ้านที่หนักที่สุดก็คือการที่เขาเห็นว่าเรียนวิทยาศาสตร์ เพราะเข้าใจผิดในชื่อของคณะว่าเป็นสังคมวิทยาศาสตร์ และที่ซ้ำร้ายก็คือโดนเข้าใจผิดอยู่ว่า เรียนเกี่ยวกับสังคมศึกษาแบบที่เคยเรียนกันในสมัยมัธยม และส่วนตัวผมเองนั้น ก็มักจะโดนเพื่อนเก่าเข้าใจผิดว่าเรียนรัฐศาสตร์ หรือไม่ก็นิติศาสตร์อยู่เสมอ พอถูกถามว่าจบไปทำงานอะไร ก็ยิ่งอธิบายยากขึ้นอีก ทำให้มีคำตอบแต่ไม่ก็ชุดที่พอจะตอบเขาให้เขาเข้าใจก็คือ จบไปเป็นนักวิจัย นักวิชาการ และนักการตลาด

นี่ก็คือความรู้สึกที่เกิดขึ้นหลังจากผมนั่งทบทวนตัวเอง และมักจะเกิดขึ้นบ่อยๆ เมื่อผมกลับไปเยี่ยมเยือนโรงเรียนเก่า หรือพบเจอได้พูดคุยกับเพื่อนเก่า และนี่ก็คือความรู้สึกของผมที่มีต่อคณะและวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พื้นที่เก็บกักความรู้สึก ความทรงจำ และความคิดถึง

เชนทร์ ชมโก

สหัส 54

ก็ดูเป็นเรื่องแปลกที่ “ความรู้สึก” เคยเป็นสิ่งที่ต้องห้ามในสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เพราะสิ่งนี้อาจเข้าไปรบกวนความจริงกับความถูกต้องที่ท่านทั้งหลายเฝ้าค้นหาและอธิบาย จึงมีข้ออ้างหรือคำโต้แย้งมากมายถึงเหตุผลที่เราจะปิดความรู้สึกทิ้งไป แต่ก็ยังไม่วายที่จะเขียนลงในบันทึกส่วนตัว แต่อีกช่วงเวลาหนึ่ง “ความรู้สึก” ก็ถูกโยยหาและเรียกร้องให้ใช้เป็นทางผ่านของการอธิบายและความเข้าใจต่อโลกของเขาและโลกของเรา

เป็นเรื่องที่แปลกเข้าไปอีก ในมุมมองที่ว่าสิ่งที่เราเคยปฏิเสธหรือไม่ยอมรับกลายเป็นเหมือนแว่นที่ส่องภาพให้เราเห็นอีกมุมมองหนึ่งของโลกเดียวกัน ก็เหมือนกับผู้เขียนที่พยายามปล่อยให้ความรู้สึก “คิดถึง” ต่อคณะให้ผ่านไป และพยายามจดจำแต่เพียงความรู้/ทฤษฎี วิธีวิจัย ที่ได้รับ ครั้นเมื่อผู้เขียนเริ่มที่จะเขียนบทความนี้จึงเริ่มสำรวจตัวเอง ค้นพบว่าความรู้สึกและความคิดถึงนั้น มีพลังมากขนาดไหน

ผู้เขียนคิดถึงความรู้สึกที่เปลี่ยนไป ก่อนจะรู้จักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ผู้เขียนมองเห็นแต่ความแตกต่างของมนุษย์บนโลกใบเดียวกัน แต่ไม่เคยเข้าใจความแตกต่างนั้น เห็นเพียงแต่ “คนไร่บ้าน” แต่ไม่เคยเห็น “โลกของคนไร่บ้าน”

เห็นเพียงแต่ “ชาวเขา” แต่ไม่เคยเห็นชาติพันธุ์ “กะเหรี่ยง ม้ง มูเซอ ซาไก ฯลฯ” ทั้งๆ ที่เป็นมนุษย์บนโลกเดียวกัน ก็ได้แต่เพียงมองเห็นเท่านั้น

คิดถึงความรู้สึกระหว่างนักศึกษากับอาจารย์ ไม่ใช่เป็นเพียงเรือจ้างที่ส่งศิษย์ไปสู่ฝั่ง แต่เป็นเหมือนเพื่อนมนุษย์คนหนึ่ง ที่สามารถแบ่งปันทุกข์สุข กินข้าว พูดคุย ร่วมกัน บนความรู้สึกที่ไม่เคอะเขินหรืออึดอัด เส้นแบ่งบางๆ ระหว่างมนุษย์ที่มีบทบาทและสถานะต่างกัน ในบางที่เราอาจจะก้าวล้ำสู่พื้นที่ส่วนตัวของเขามากเกินไป เขาก็ยังคงอนุญาตให้เราวนเวียนอยู่ได้ และเฝ้าอดทนต่อความเกียจคร้านของเรา

คิดถึงความรู้สึกที่เริ่มต้นเขียนงาน บรรทัดแล้วบรรทัดเล่าเขียนวนไปวนมา เหมือนปลาวนวยอยู่ในอ่าง โดยไม่รู้ตัวย่ำซ้ำว่าเขียนไปเพื่ออะไร เพียงเขียนอยู่บนความคิดที่ว่ามันเป็นสิ่งที่สามารถต่อรองกับเกรดได้

ความรู้สึกของผู้เขียนที่ฝากไว้กับ โต๊ะหินอ่อนตัวนั้น กำแพงกำแพงหนึ่ง หนังสือหรือบทความ สนามที่เคยไป เหมือนพื้นที่กักเก็บความทรงจำและความรู้สึกของผู้เขียน ทุกครั้งที่เรานึกถึงมัน ก็พานึกถึงความทรงจำร่วมที่เราเคยมีกับของเหล่านั้น จนอธิบายได้เป็นเรื่องเป็นราว

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาก็เป็นเช่นเดียวกัน เป็นพื้นที่ที่กักเก็บความรู้สึก ความทรงจำ ความคิดถึง เมื่อครั้งที่นึกถึงเรื่องราวมากมายได้ปรากฏขึ้นมามากมายในความรู้สึก ส่วนผสมเหล่านั้นไหลรวมกันแล้วสร้างเป็นจินตภาพของผู้เขียนถึง “สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่รู้สึก” ที่รอวันให้เข้าไปรื้อค้นอยู่เสมอ

บนโต๊ะรีดผ้าที่หันออกสู่โลกกว้าง

ถึงคุณ “มานุษยวิทยา”

ชาญณรงค์ แคล้วคล่อง

สหัส 55

เพราะไม่รู้จึงต้องหาคำตอบ ผมไม่รู้ว่าคุณหมายของมันเป็นคืออะไร แล้วอะไร

คือสิ่งที่คนอื่น ๆ เขาเข้าใจกัน จนทุกวันนี้ผมยังไม่รู้เลยด้วยซ้ำว่าจริง ๆ แล้วมันเป็นคืออะไรกันแน่ จนบางครั้งยิ่งเขาใกล้เหมือนยิ่งออกห่างดังที่มีใครได้กล่าวไว้ ชักจะไม่แน่ใจแล้วว่ามันมีจริงหรือเปล่า

ผมไม่สามารถบอกได้ว่ารู้จักกันตั้งแต่เมื่อไหร่ มารู้ตัวอีกทีก็เริ่มรู้สึกว่าตัวเองได้เปลี่ยนไปแล้ว จากคนที่ไม่เคยสนใจอะไร อะไรจะเกิดก็ปล่อยๆ ให้มันเป็นไปตามทางของมันเถอะ เมื่อประสบกับปัญหาต่างๆ ที่เข้ามาในชีวิต ทางออกของผมนั้นมีแค่เดินไปให้พ้นปัญหาเท่านั้นก็จบแล้ว ในความจริงมันไม่ใช่อย่างที่คิด วันนี้อาจหนีปัญหาไปได้ ครั้งหนึ่งผมตัดสินใจหนีปัญหาด้วยการออกเดินทางไปที่ที่ไม่มีใครรู้จักผมด้วยความหวังว่ามันคงจะช่วยให้ในหัวผมสงบลงบ้าง แน่นอนมันช่วยได้แค่ช่วงสั้นๆ เท่านั้น ผมคิดว่าปัญหาก็คือเหมือนเงาในตอนกลางวันที่ตามเราไปทุกที่ ผมสังเกตตัวเองจนค้นพบว่า เป็นคนที่ชอบนั่งมองพฤติกรรมของคนรอบๆ คิดในหัวไปเรื่อยว่าเขาคิดอะไรอยู่ จนตอนนี้เมื่อเจอปัญหาผมกลับตั้งคำถามต่อปัญหาทิ้งไว้มากมายเต็มไปหมด บ่อยครั้งที่ผมพยายามสังเกตว่าคนรอบข้างกำลังทำอะไร คิดอะไร

กันอยู่ ผมสนุกกับการคาดเดาคำคิดคนอื่น การสังเกตรอยยิ้มบนใบหน้าของคนอื่น เป็นอีกกิจกรรมที่ทำให้ผมมีความสุขกับรอยยิ้มนั้นไปด้วย ผมรู้สึกที่ผมไม่เคยมานั่งทำอะไรเช่นนี้มาก่อน

ผมมองว่าส่วนที่ดีที่สุดของการเขียนบรรยายว่ารู้สึกอย่างไร คือการที่มันทำให้ผมได้นึกย้อนกลับไปหาคำตอบที่เรา รู้จักกันได้อย่างไร ระหว่างทางนั้นมีอะไรเกิดขึ้นบ้าง มันเป็นการรื้อฟื้นความทรงจำในหัวของผมเองเพื่อหาคำตอบ ไม่รู้ว่ารู้จักกันตอนไหน รู้จักทีก็เป็นส่วนหนึ่งไปเสียแล้ว เพราะสิ่งเหล่านี้คือสิ่งที่ผมรู้สึก ยินดีมากที่สุดที่ได้รู้จัก มา-นุ-ต-วิ-ด-ยา แม้ว่าเราจะเพิ่งรู้จักกันก็ตามที

สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่รู้สึก

คมสัน พสมรินทร์

(ศิษย์เก่ามานุษยวิทยา รุ่น 45-2551)

256

“แม้ว่าโดยทั่วไปความชราอาจนำมาซึ่งความชินชาต่อระเบียบในชีวิตประจำวัน แต่สำหรับข้าพเจ้ามานุษยวิทยาคือ ผู้ไถ่ถอน ใฝ่มอง ทดลอง และเปิดโอกาส ข้าพเจ้าได้ปรองดองกับระเบียบใหม่ของโลกอย่างไม่รู้จบ”

ด้วย “คำนำ” ยังคงเป็นส่วนที่ยากที่สุดในการสร้างงานเขียน ดังนั้น ผมจึงถือโอกาสนำข้อความในบันทึกส่วนตัวข้างต้น (ที่คิดว่าจะเก็บไว้พูดในยามแก่ชรา) มาเปิดเผยล่วงหน้าเสียก่อน อย่างน้อยก็ช่วยชี้ร่องรอยให้ผมสามารถหวนกลับไประลึกถึงประสบการณ์ความทรงจำเกี่ยวกับการเรียนมานุษยวิทยาที่คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในระดับชั้นปริญญาตรีได้ชัดเจนมากขึ้นกว่าเดิม

คำว่า “ไถ่ถอน” ชวนให้ผมนึกถึงชั้นเรียนมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์ ซึ่งขณะนั้นอาจารย์ยุคดิเริ่มด้วยคำถามชวนคิด “เราจะหนีพ้นจากการคิดผ่านภาษาได้ไหม?” หลังจากนั้นราวกับถูกโยนของหนักใส่ในตอนนั้นนับเป็นครั้งแรกที่ผมเริ่มใคร่ครวญพันธนาการทางวัฒนธรรมของภาษาที่บีบรัดและกำกับการเข้าใจโลกของตัวเอง

ผมเริ่มต้นสนใจที่จะเข้าใจระเบียบต่างๆ ของผู้คนและสังคมที่ต่างกันออกไป โดยเริ่มจากการสำรวจตัวเอง ผมเริ่มค้นหาที่มาที่ไป สำรวจพันธนาการต่างๆ อย่างสนุกสนานและจริงจัง [ครั้งหนึ่งผมสนใจเรื่องการกลัวผีของตัวเอง จึงต้องนั่งเขียนความรู้เรื่องผีของตัวเองลงในสมุดบันทึกแล้วนำไปพูดคุยแลกเปลี่ยนกับเพื่อนอยู่พักหนึ่ง จนกระทั่งตอนนี้เราต่างเลิกกลัวผีกันแล้ว] ไม่เพียงแต่การไถ่ถอนความจำยอมที่เคยชินแล้วชวนให้กล้าตั้งคำถามและพยายามหาคำตอบผ่านแง่มุมได้อย่างหลากหลายมากยิ่งขึ้น ชั้นเรียนระเบียบวิธีการศึกษาทางมานุษยวิทยาของอาจารย์สุดแดนก็ทำให้การสังเกตเป็นมากกว่าการมองเห็น กลายเป็นการ “ใฝ่มอง” ที่ลึกซึ้งผ่านข้อคำถามประจำตัว “Can you see the Moon?, Can you see it seen?” ซึ่งแม้ว่าจะสร้างความงุนงงแก่ผู้เรียนไปพักหนึ่งในช่วงแรก [หรือบางคนก็ยังคนมีนค่างยาวจนถึงปัจจุบัน] แต่เมื่อถึงเวลาลงภาคสนามข้อความข้างต้นก็เป็นตัวช่วยให้ตระหนักถึงที่มาที่ไปของการตีความ [ของผู้ใฝ่มองและจุดยืน] จากการใฝ่มองก่อนจะเขียนลงบันทึกภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลได้เป็นอย่างดี

ชีวิตขณะเรียนมานุษยวิทยาปริญญาตรี สำหรับผมแล้วสิ่งที่น่าทึ่งที่สุดคงเป็นการทำงานภาคสนาม [ทั้งที่เลือกเองและผู้สอนเลือกให้ด้วยระเบียบแนวทางของวิชา] ผมคิดเสมอมาว่า สนามคือการ “ทดลอง” ของนักมานุษยวิทยา [แม้กระทั่งในชั้นเรียนก็เป็นสนามทดลองของอาจารย์มานุษยวิทยา โดยเฉพาะอาจารย์สายพิณที่ชอบทดลองสร้างบรรยากาศการเรียนที่หลากหลายรูปแบบ เช่น การแสดงฝีมือทำอาหารซึ่งผมไม่รู้ว่าอาจารย์ต้องการจูงใจผู้เรียนหรือมุ่งสอนให้รับรู้ความสำคัญของอาหารผ่านผัสสะต่างๆ แต่ที่แน่ๆ คืออาจารย์ทำอาหารอร่อยและหวงสูตรมาก] การทำงานภาคสนามมีความพิเศษ คือการไม่สามารถควบคุมตัวแปรใดๆ ได้ สถานการณ์จึงเป็นเรื่องที่ต้องเผชิญหน้าและนักมานุษยวิทยาต้องนำตัวเองเข้าไปร่วมใช้ชีวิตอยู่ในระเบียบเพื่อเรียนรู้ และคิดค้นหาวิธีการได้มาซึ่งข้อมูลจากระเบียบนั้นด้วยตนเอง แม้ว่าเราไม่จำเป็นต้องชิมซบหรือถูกดูถูก [อิน] ไปกับระเบียบนั้นอย่างถาวร แต่เราก็จำเป็นต้องปรองดองต่อระเบียบ ทุกขณะของสนามจึงเป็นการ “เปิดโอกาส” ให้ทุกผัสสะได้ทำงานอย่างเข้มข้น ได้รู้สึกผ่านประสาทสัมผัสและรับรู้ความหมายผ่านการคิดและปฏิบัติอย่างปรองดองกับระเบียบของสนาม

อย่างไรก็ตาม การเรียนมานุษยวิทยาก็ได้สอนให้รู้ว่างานของเราไม่ได้จบลงที่สนาม ซึ่งผมยังจำได้ดีถึงขั้นตอนสุดท้ายก่อนจบการศึกษาของคณะ การเขียนรายงานการศึกษาด้วยตนเองจากภาคสนามได้สร้างความทุกข์ทรมานต่อสุขภาพมาก

257

เพียงใด [แม้ว่าเพื่อนร่วมรุ่นสาขามานุษยวิทยาบางคนที่ยื่นสายศิลป์ในตอนมัธยมปลายมาจะทรมานไปก่อนแล้วจากการเรียนมานุษยวิทยาภาพของอาจารย์เสมอชัย ที่อาศัยความเข้าใจเชิงชีววิทยาและบังคับเกรด C] ต่อให้การอาศัยอยู่ในระเบียบของสนามจะสร้างความสำราญมากเพียงใด ด้วยระเบียบของศาสตร์จะบังคับให้ผู้ศึกษาเป็นผู้มีวินัยขยันในการจัดการข้อมูลและนำเสนอผ่านงานเขียน ซึ่งช่วงขณะเขียนก็เปิดโอกาสให้ผู้เขียนได้สนทนากับตนเองอย่างเข้มข้น จนนำไปสู่การสร้างข้อสรุปและร้อยเรียงข้อมูล เล่าเรื่องราวอย่างมีวาทศิลป์เพื่อชวนให้ผู้อ่านสนใจที่จะสนทนากับงานเขียนทางมานุษยวิทยาต่อไป

หลังจากจบการศึกษา ผมคิดอยู่เสมอว่าโลกทั้งใบคือสนามที่เต็มไปด้วยระเบียบจำนวนมาก ที่น่าสนุกกว่านั้นคือ มันไม่เคยหยุดนิ่ง ถึงแม้ว่าช่วงวัยที่ผันแปรไปตามกาลเวลาจะมาพร้อมกับความแก่ชราซึ่งอาจนำมาซึ่งความชินชาต่อระเบียบในชีวิตประจำวัน มานุษยวิทยาที่ผมได้สัมผัสก็ยังคงให้ความกระตือรือร้นที่จะปรองดองต่อระเบียบใหม่ๆ รวมไปถึงการหวนกลับมาสนใจตั้งคำถามกับระเบียบเดิมในชีวิตประจำวันที่ชินชา – มานุษยวิทยาที่รู้สึก

คู่มือ และ เกราะป้องกัน

ปริญญา สมบุญยิ่ง

บันทึกที่ 2552 (วิจัยสังคม)

“สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาคืออะไร?” ... “คณะนี่เขาเรียนอะไรกัน?” ...

“จบไปแล้วจะเอาอะไรกัน?” ... เหล่านี้เป็นคำถามซ้ำซากที่ผมถูกตั้งคำถาม นับตั้งแต่วันแรกที่ผมแอบ (ครอบครั้ว) สมัครยื่นคะแนนเข้ามา เพื่อขอเข้าไปเป็นนักศึกษา ในคณะนี้เมื่อราว 6 ปีที่แล้ว ภายหลังจากที่ออกหักจากคณะรัฐศาสตร์ที่ตั้งใจวาดฝันเอาไว้อย่างสวยหรู อย่างไรก็ตามแต่ครอบครั้วและคนรอบข้างในเวลานั้นจะรุมขอร้องให้ผมถอนตัวออกจากคณะนี้เสียเถิด ตัวผมเองก็ยังตอบคำถามที่ว่าซ้ำซากเหล่านี้ไม่ได้ จะว่าไปแล้ว คำถามเหล่านี้เกิดขึ้นในหัวผมก่อนใครเพื่อนก็คงไม่ผิด และยิ่งน่าขัน เมื่อผมขึ้นชั้นปี 2 ปี 3 และปี 4 ในวันสอบสัมภาษณ์รับน้องใหม่ ผมท้อแท้และสิ้นหวังต่อสายตาบรรดาผู้ปกครองที่หนึ่งเฝ้าลูกหลานอย่างเป็นกังวล “ตายแล้วลูกฉันกำลังจะเข้ามาเรียนในคณะอะไรเนี่ย?” เกินกว่าครึ่งมีความคิดแบบนั้น และน้องๆ แทบจะทั้งหมดที่รอการสอบสัมภาษณ์อยู่ ณ ตรงนั้น ไม่ได้มีความต้องการจะเข้าเรียนในคณะนี้แม้สักเพียงเสี้ยวความคิดเดียว ไม่แปลกเลยครับ ผมก็เป็นหนึ่งในนั้น...

สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ดูจะเป็นวิชาที่มีขอบเขตกว้างขวาง เรียกว่าหาที่สิ้นสุดไม่ได้ กระทั่งว่าผมได้เข้ามาเรียนแล้วในห้องเรียนวิชาคณะวิชาแรกๆ

“สว. 201 สังคมวิทยาเบื้องต้น” ยังต้องมีบทย่อยบทหนึ่ง ใช้เวลากว่า 1 ชั่วโมง เพื่อบอกกับนักศึกษาในชั้นเรียนว่า สิ่งที่คุณกำลังเรียนอยู่นี้ จะพาคุณไปพบกับหน้าที่การงานแบบไหนได้บ้าง คุณเป็นช่วงเวลาที่ดีตก ทำไมจะต้องมีใครมานั่งบอกเราด้วยว่าเรียนไปแล้วต้องทำงานอะไร หรือทำอะไรได้บ้าง เรียนหมอ...ก็เป็นหมอ เรียนวิทย์...ก็เป็นนักวิทยาศาสตร์ หรือเรียนบัญชี...ก็เป็นนักบัญชี พุดแบบนี้แล้วทำให้คิดไปว่า วิชาของพวกเรานั้นขาดความชัดเจน หรือแม้กระทั่งให้คำนิยามกับตัวเองไม่ได้เลยหรือไงนะ? ผมเคยตั้งคำถามกับอาจารย์หลายๆ ท่าน นานเข้าก็รวบรวมคำตอบที่ทำให้เข้าใจมากขึ้น ว่าสังคมวิทยาและมานุษยวิทยานั้น มีความเป็น “ศิลป์” เรามีหลักการกว้างๆ ที่ถูกอธิบายเอาไว้ต่างๆ นานา เพื่อที่จะทำความเข้าใจในทุกเรื่องของชีวิต สังคม และมนุษย์ หรือสิ่งละอันพันละน้อยที่เกิดขึ้นรอบตัวเราในทุกวัน สิ่งสำคัญว่านั่นอยู่ที่ว่า ตัวเราล่ะ...เข้าใจเรื่องเหล่านั้นว่าอย่างไร? เราไม่ได้ถูกสอนให้เชื่อแบบหัวปักหัวปำ แต่เราถูกสอนให้ตั้งคำถาม จุกคิด ปรับใช้ และทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ รอบตัวอย่างเป็นระบบ

อาจารย์สายใจ คุ่มขนาน เคยพูดในชั้นเรียนวันหนึ่งว่า “สังคมวิทยามันอยู่รอบๆ ตัวคุณ” ผมจำได้ ผมยิ้มพอใจกับคำพูดนั้น...สิ่งที่เราเรียนมันช่างใกล้ตัวนัก เพียงแค่คำพูดสั้นๆ ที่อาจลอยผ่านไปสำหรับนักศึกษาคนอื่นๆ แต่ได้มอบแรงบันดาลใจมากมายให้ผมในวันนั้น หรือคำอวยพรในวันจบการศึกษาปริญญาตรีของผมที่ว่า “ขอให้สนุกกับการมีโลกเป็นห้องทำงาน” ทำให้ทุกวันที่ใช้ชีวิตอยู่นี้มีความหมายมากขึ้น เพราะมันมิได้ผ่านไปอย่างไร้ค่า แต่ทุกสิ่งที่ผ่านเข้ามาในการรับรู้ เป็นงานของเรา “นักสังคมวิทยาฯ” ที่ต้องทำความเข้าใจ มีเรื่องมากมายให้เราได้มอง ไม่ซ้ำซากสังคมในสายตาของผมเปลี่ยนไปจากเดิมในวัยเด็ก มิใช่เพราะสังคมมันเปลี่ยนแปลง แต่เป็นเพราะเรา “มองจึงเห็น” และ “ฟังจึงได้ยิน”

สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่รู้สึกของผม ในแง่หนึ่งจึงเป็นเสมือนคู่มือในการใช้ชีวิต ณ วันนี้ผมเดินทางมาใช้ชีวิตอยู่ที่เมืองโตเกียว ในฐานะนักเรียนภาษาได้ร่วม 3 เดือนแล้ว ญี่ปุ่นประเทศที่ว่าอัดแน่นไปด้วยวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์มากมาย ลึกลับซับซ้อนเกินกว่าจะปล่อยให้แต่ละวันผ่านไปโดยไม่เรียนรู้สิ่งใดเลยถือเป็นเรื่องยาก คำพูดของอาจารย์สายใจ ดังชัดขึ้นมาในหัว และมีความหมายมากขึ้นกว่าวันที่ผมนั่งยิ้มอยู่บนเก้าอี้ลิคเซอร์ สมอและสายตาทำงานหนักเสมอเมื่อต้องใช้ชีวิตคนเดียว ในถิ่นที่ไม่คุ้นเคย เดินเล่นในเมือง ขึ้นรถไฟ หรือแม้แต่ยกกล้องขึ้นถ่ายรูป เราต้องมีความระมัดระวัง และพยายามเข้าใจสิ่งรอบข้างเสมอ ในฐานะที่ทุกสิ่งมีความหมาย

อยู่รอบตัว และการมีอยู่ของเรา ณ จุดนั้น อาจทำให้เกิดการแปลกแยกจากผู้คนรอบข้าง หากแม้เพียงเราละเลยที่จะสังเกตและเข้าใจมัน

ในวันหนึ่งที่ผมต้องขึ้นรถไฟในช่วงเวลาเร่งรีบ ในขณะที่ทุกคนพร้อมใจกันกลับหลังหัน และดันตัวเองเข้าไปในขบวนรถไฟ มีเพียงผมเท่านั้นที่หันหน้าและดันตัวเองเข้าไป ท่ามกลางผู้คนที่เป็นภัยเสียดเกินกว่า BTS ประเทศไทยจะจินตนาการได้ ผมต้องพบกับความอึดอัดจากการถูกจ้องมอง และผมได้ทำให้การยืนบนรถไฟของทุกคนในบริเวณนั้นอยู่ในความอึดอัดมากขึ้น เพียงเพราะผมตอบสนองต่อเหตุการณ์รอบตัวได้ไม่รวดเร็วพอ ผมจึงต้องเรียนรู้ และปรับตัวในครั้งต่อๆ มา รวมถึงเหตุการณ์อื่นๆ ก็เช่นกัน...เราไม่ได้อยู่ลำพังในสังคมกว้างใหญ่นี้ เห็นจะจริงตั้งอาจารย์ว่า สังคมวิทยาฯ อยู่รอบๆ ตัวเรา...มีเรื่องให้เรียนรู้มากมายรอบๆ ตัว การไม่ตระหนักถึงมัน เป็นความอันตรายประการหนึ่งที่ผมต้องคอยเตือนสติตัวเองอยู่เสมอไม่เคยขาด ในอีกแง่หนึ่ง สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในความรู้สึกของผม ยังเป็นเสมือน “เกราะป้องกัน” ผมจากสภาวะความแตกต่างทางวัฒนธรรมอย่างสุดขีด ระหว่างสิ่งที่ผมยึดถือคุ้นเคย กับสังคมญี่ปุ่นที่ผมเพิ่งเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพวกเขาได้ไม่นานนัก

ย้อนกลับไปในวันหนึ่งของการลงภาคสนามวิชาภาคนิพนธ์ 417 ที่หมู่บ้านชนพื้นเมืองในเวียดนาม เพื่อนคนหนึ่งร้องไห้และกรีดร้องด้วยความโมโห ต่อว่าคนท้องถิ่นที่กำลังไล่จับลูกหมาอย่างรุนแรง ก่อนจับมันใส่กรงเล็กแคบด้วยเสียงร้องครวญครางดังไปทั่วตลาดสด “ความอ่อนไหวต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรมเป็นความรู้สึกที่อันตรายมาก สำหรับนักมานุษยวิทยา” อาจารย์ยุคติ มุกดาวิจิตร พุดอบรมเชิงตักเตือนพวกเราให้คิด และได้ทำให้ผมเรียนรู้ที่จะไม่ตัดสินสิ่งต่างๆ รอบตัวด้วยไม้บรรทัดของตนเองก่อนที่จะเข้าใจเหตุการณ์ต่างๆ ภายใต้บริบทของวัฒนธรรมนั้น ก่อนเป็นสำคัญ

Culture Shock เป็นสิ่งที่นักเรียนต่างชาติต้องเผชิญไม่ว่าเรื่องใดก็เรื่องหนึ่ง หรือเรื่องกวนใจผมที่ว่า “คุณเพิ่งมา คุณไม่รู้หรอก ญี่ปุ่นนะ ยิ่งรู้จัก คุณจะยิ่งเกลียด” มีผู้อาบน้ำร้อนมาก่อนผมมากมายหลายท่าน พุดประโยคนี้ให้ได้ยินจนเป็นประโยคซ้ำซากใหม่ที่ผมกำลังฟังหูไว้หู ผมอาจจะยังตอบไม่ได้ในฐานะคนมาใหม่อย่างที่ว่า แต่เรื่องราวเหล่านั้นที่ได้ฟังมา เกิดจากการสัมผัสคนญี่ปุ่น และสังคมญี่ปุ่นอย่างลึกซึ้ง ใกล้ชิดสนิทสนม อาจทำให้เขาต้องพบเจอกับวัฒนธรรม หรือความคิดในแบบสุดขั้วที่เขาเข้าใจมันไม่ได้ และ/หรือไม่มีวันที่จะเข้าใจมันได้นั้น เปิดช่องให้เขาตัดใจและถอนตัวเองออกไปจากความหลงใหลในญี่ปุ่นตั้งแต่วันแรกที่พวกเขาเคยรู้สึก...

จริงๆ แล้ว ผมก็ได้พบเจอกับสภาวะต่างๆ ที่ผมต้องรู้สึกอึดอัดใจอยู่บ้าง ในขณะที่ใช้ชีวิตที่นี่ หรือโดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาที่ต้องทำงานร่วมกับคนญี่ปุ่น ผมขอไม่กล่าวถึงให้ยืดเยื้อ แต่ความรู้สึกที่เกิดขึ้นนั้น เป็นความรู้สึกที่อ่อนไหวและรับไม่ได้ในตอนท้าย มักแปรเปลี่ยนเป็นการหยุดมอง เข้าใจ และยอมรับในมุมมองของพวกเขาในแบบที่พวกเขาเป็น บ่อยครั้งที่ผมนึกถึงคำพูดของอาจารย์ยุคติ ทำให้ผมรู้สึกว่า หากวันนั้นอาจารย์ไม่ได้ตัดเตือนพวกเราแล้ว วันนี้ที่ผมพบเจอกับเรื่องอึดอัด อันเกิดจากความแตกต่างมากมายนี้ ผมอาจถอดใจ รังเกียจ ร้องกลับบ้านไปแล้วก็เป็นได้ ในแง่นี้ทำให้ผมหลุดพ้นจากอารมณ์โกรธ เกลียด หงุดหงิดมาได้ในหลายๆ ครั้ง มิใช่ที่ผมเพิกเฉยต่อสภาวะเหล่านั้น แต่เป็นเพราะผมต้องระมัดระวังต่อความรู้สึกตัวเอง ความอ่อนไหวในอารมณ์มักปิดกั้นความคิด และหนทางสู่การเข้าใจผู้อื่น รวมถึงว่ามันยิ่งทำให้เราไม่เข้าใจตัวเองด้วย เพราะเราโกรธเกรี้ยวในสิ่งที่พวกเขาทำ เราจึงไม่พร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งอื่น นอกจากยกตนเองเป็นศูนย์กลางของจักรวาล เผื่อรอให้คนอื่นหมุนรอบตัวเองไปเพียงเท่านั้น

สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในฐานะที่เป็น “คู่มือในการใช้ชีวิต” และ “เกราะป้องกัน” นี้ เป็นสิ่งที่ผมพกติดตัวเสมอ ภายใต้สังคมปัจจุบันที่มีความซับซ้อนมากขึ้น ผู้คนหลงลืมความเรียบง่าย ใช้ชีวิตอย่างเร่งรีบ วิ่งตามกันไปให้ทันกับการหมุนไปของโลกในทุกเมื่อเชื่อกัน เราหลงลืมอะไรไปหรือเปล่า? เราเข้าใจคนรอบข้างมากพอหรือยัง? แล้วเรารู้จักตัวเอง และได้สำรวจตัวเองจนเข้าใจแล้วหรือไม่? ตัวผมเองยังต้องใช้เวลามากในการตอบคำถามเหล่านี้ ด้วยสิ่งที่ได้เรียนรู้ ปลูกฝังมากกว่าสี่ปี ในคณะจะผุดลอยขึ้นมาในห้วงความคิดเสมอไม่เคยขาด

สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในวันนี้ที่ผมตัดสินใจแบบไร้สติ เพียงเพื่อให้ตัวเองได้เรียนวิชา “สังคม” อย่างที่ชอบในวันนั้น กลับทำให้ผมได้ค้นพบความจริงที่ว่า การใช้ชีวิตอยู่อย่างเข้าใจสิ่งรอบข้างและเข้าใจผู้อื่นนั้น จะทำให้เราได้พบกับความงามของสังคมและโลกใบนี้ได้อีกมากมายเพียงใด ในโอกาสของการครบรอบกึ่งศตวรรษของคณะ การได้เป็นส่วนหนึ่งในการทบทวน ชุดค้นความทรงจำต่อคณะที่ได้หล่นหายไปชั่วขณะเหล่านี้ ก็ได้ทำให้ผมเบิกบาน และรู้จักตนเองมากขึ้นไปอีกก้าวหนึ่ง

ณ โตเกียว 2557

“สังวัท” ที่ฉันคิดถึง

ณรงค์กรณ อัจฉริยาภาติ

สศ 46

ผมก็ค่อย ๆ นั่งนึกถึงบรรยากาศสมัยที่ยังเป็นนักศึกษาอยู่ที่มหาลัทธิธรรมศาสตร์ ภาพเก่า ๆ มันค่อย ๆ ลอยกลับมาในหัวอย่างช้า ๆ ผมเริ่มลองทบทวนความรู้สึกของตัวเองในสมัยเรียน

ลองเปิดเฟซบุ๊ก ภาพเก่า ๆ มันชัดขึ้นทันตา ผมเริ่มปะติดปะต่อเรื่องราวจากรูปภาพที่ถูกหยุดนิ่งไว้เมื่อหลายปีที่แล้ว ความรู้สึกเดิม ๆ เรื่องราวเดิมก็เหมือนกับฉากละครที่ถูกเล่นใหม่อีกครั้ง ผมได้กลิ่นและเสียงจากรูปภาพที่นิ่งเฉย ชีวิตในวัยเรียนมันช่างผ่านไปไวจริงๆ ผมยังแอบนึกสงสัยว่าทำไมเวลามันช่างผ่านไปเร็วแบบนี้ เหมือนเพิ่งไม่นานมานี้เองที่ผมได้เดินเข้าไปตึกคณะครั้งแรกพร้อมกับความคิดที่ว่าถ้าเราจบออกมาตอนนี้เราจะเปลี่ยนแปลงตัวเราไปแค่ไหนนะ รู้ตัวอีกทีก็ใส่ชุดครุยคาดสีชมพูบานเย็นซึ่งเป็นสีประจำคณะเสียแล้ว

ผมยืนอยู่กับเพื่อนกลุ่มเดิมที่เห็นกันจนชินตา หลังจากเจอกันเมื่อวันแรกพบเกือบสี่ปีที่แล้ว เราต่างคนโตขึ้นและผ่านเรื่องราวมากมายในชีวิตมหาลัย ความรู้สึกเก่า ๆ ยังคงลอยเข้ามาในขณะที่ผมกำลังนึกถึง แม้มันไม่ได้ชัดเจนเหมือนภาพที่ถ่ายไว้ เป็นเพียงภาพที่เลือนรางที่มีแต่ความรู้สึกในความทรงจำ บรรยากาศยามเช้าของ

ตึกคณะ ใต้ต้นไม้และม้านั่ง เพื่อนคนเดิมที่เจอกันเมื่อยามเช้า ตึกเรียนที่ยังคงทำให้ผมสับสนแม้จะเรียนที่นี้ถึงสี่ปีก็ตาม พนักงานร้านสนุกเกอร์ที่คอยต้อนรับว่าทำไมช่วงนี้ไปไหน ตลาดนัด มธ. ที่คนเยอะจนต้องเดินเบียด ถนนสายเดิมๆ ที่ผมขับไปมาตลอดสี่ปีจนทำให้เหมือนระยะมันหดลงในทุกๆ วันด้วยความเคยชิน ร้านอาหารร้านเดิมที่เข้าไปกินเมนูเดิมจนเพื่อนไม่จำเป็นต้องถามแล้วว่าวันนี้จะกินอะไร รถเอนจี้ที่มักจะมาตอนเราอยู่บนรถสองแถวเสมอ เสียงหัวเราะปนคำตักกับมุกที่มันไม่ตลกของเพื่อนๆ แม้ว่าจะกำลังอยู่ในห้องเรียน ห้องสมุดที่ส่วนใหญ่เราไปนั่งคุยกัน งานวิจัยชิ้นแล้วชิ้นเล่าที่ทำจนลืมไปแล้วบ้างแต่ก็ได้นิสัยจากการลงไปสัมภาษณ์จนมาถึงทุกวันนี้ การรับน้องของสังวิทที่ค่อยๆ ทำให้เราโตขึ้นจากน้องปีหนึ่งไปเป็นพี่ฐานจากคนยกมือไหว้เป็นคนรับไหว้ จากคนรับเป็นคนให้ จากคนไม่รู้จักเป็นคนคุ้นเคย สนามหญ้าเทียมแหล่งรวมนักบอลในคณะเล่นกันจริงจังกันไปไหม บางครั้งก็แอบคิดต้องเดินกลับบ้านแบบค่อยๆ เพราะปวดขาไปแล้วข้างนึง ถ้าตั้งใจเรียนแบบเตะบอลเราอาจจะหวังเกรดดีๆ กับเขาได้บ้างละมั้ง การเรียนในช่วงชีวิตสี่ปีเป็นไปแบบขึ้นๆ ลงๆ มีดีสุดก็มีร้ายสุด บางช่วงเคยคิดไปว่าเราโชคดีจริงๆ ได้มาเรียนคณะนี้ แต่บางช่วงก็คิดอยากจะลาออกเพราะคิดว่าเราโคตรไม่เหมาะกับคณะนี้จริงๆ ทำไมตอนนั้นเราถึงเลือกเรียนคณะนี้นะ

ความคิดสลับดีสลับร้ายของผม มันไปพบคำตอบในวันที่ผมตั้งคำถามกับตัวเองว่า ถ้าหากผมสามารถย้อนเวลากลับไปได้จะยังเลือกคณะนี้แบบเดิมไหม ซึ่งผมได้คำตอบว่า ต่อให้ผมจะย้อนเวลาไปสักกี่ครั้ง ผมก็จะเลือกมาเรียนคณะนี้อยู่ดี

ผมจบจากสังวิทพร้อมกับประสบการณ์มากมายทั้งที่เกิดจากในห้องเรียนและในโลกกว้าง ไม่แน่ใจว่าคิดไปเองหรือเปล่า แต่ในความรู้สึกผม คณะนี้ไม่ใช่ที่สอนให้คนเรียนแค่ในหนังสือ แต่เป็นเหมือนการถูกสอนให้มองไปที่โลกใบกว้าง เพิ่มมุมมองและความละเอียดอ่อนต่อเรื่องราวต่างๆ ผ่านทฤษฎี จนกลายเป็นนิสัยติดตัวจนถึงทุกวันนี้ ในใจลึกๆ ผมยังรู้สึกเหมือนกับว่ายังคงศึกษาในวิชาที่มีโลกใบนี้เป็นห้องเรียน ได้เรียนรู้จากคน จากเหตุการณ์ต่างๆ ที่เข้ามาในชีวิต ในวันที่เดินออกจากมหาวิทยาลัย หลังจากที่ผ่านมาความรู้ ที่ได้จากหนังสือและคุณครู พร้อมกระตาะหนึ่งใบที่ช่วยพอจะยืนยันว่าเรามีความรู้มาบ้าง

การเดินทางของนักมานุษยวิทยาที่แท้จริงเริ่มต้นขึ้น.

“มานุษยวิทยาที่รู้จัก - มานุษยวิทยาที่รู้สึก”

ณัฐพล สุขประสงค์

นักศึกษา, วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม)

KU Leuven, เลอเวน, เบลเยียม

มอง

มีนาคม 2556, เมืองฟิวดัน, นิวซีแลนด์

ณ เมืองที่อยู่เหนือสุด ของเกาะใต้ของประเทศนิวซีแลนด์ ผมนั่งอยู่บนชายหาดกับเพื่อนกลุ่มหนึ่ง เรานั่งกันอยู่ห้าคน สองคนเป็นคนเยอรมัน คนหนึ่งมาจากบราซิล และอีกคนหนึ่งมาจากเนเธอร์แลนด์ เพื่อนคนหนึ่งเล่นกีตาร์อย่างชำนาญ เอร้องเพลงหนึ่งที่พวกเราต่างรู้จัก

“And if you have a minute why don't we go. Talk about it somewhere only we know.”

พวกเราที่เหลือร้องเพลงคลอตามไปด้วย

เรานั่งจิบเบียร์ในอากาศที่เย็นสบาย ผมนั่งมองเทือกเขาเขียวขจีตัดกับทะเลสีฟ้าใส เรือลำใหญ่ที่คอยรับส่งผู้โดยสารจากเกาะใต้ไปยังเกาะเหนือกำลังออกจากท่าเรือแล่นไปช้าๆ ผ่านจุดที่ผมนั่งอยู่กับเพื่อน และค่อยๆ หายไปในเส้นขอบฟ้า

มิเชล พูโกต์ กล่าวว่า เรือเป็นพื้นที่ลอยน้ำที่ยอมจำนนต่อความไม่มี
สิ้นสุดของทะเล เรือสำคัญต่ออารยธรรมเพราะเป็นอาณาบริเวณแห่งจินตนาการ
สำหรับผม เรือเป็นสัญลักษณ์ของการเดินทางพร้อมกับความไม่รู้ และการเปิดกว้าง
ต่อประสบการณ์ที่ตัวเราเองไม่สามารถกำหนดได้ การเดินทางโดยเรือสำหรับผม
จึงคือการอยู่ในพื้นที่พิเศษที่เต็มไปด้วยการเรียนรู้ไปตามแต่ละท่าเรือ และโอกาส
ของพัฒนาการอันไม่มีที่สิ้นสุด

ฟัง

พฤศจิกายน 2556, KU Leuven, เบลเยียม

ผมตัดสินใจเรียนต่อสาขามานุษยวิทยา ด้วยมานุษยวิทยาที่ผมรู้จัก แต่ยิ่ง
ผมรู้จักมานุษยวิทยามากขึ้นเท่าไร ผมก็ยิ่งรู้สึกว่าคุณไม่รู้จักมันมากขึ้นเท่านั้น
ในขณะที่เหมือนกับว่ามันเป็นสิ่งที่แปลกแยก แต่ขณะเดียวกันมันก็เป็นสิ่งที่อยู่
ภายในตัวผม คล้ายกับว่าความรู้สึกครั้ง ๆ กลาง ๆ และความไม่รู้ในความรู้ที่ตัวเองทำให้
ผมสนใจมานุษยวิทยามากขึ้น

ผมนั่งอยู่ในห้องบรรยายของคณะสังคมศาสตร์ เราเพิ่งจบการสนทนาเรื่อง
Anthropology Matters ที่อาจารย์หลายท่านมาร่วมกันเล่าประสบการณ์ว่า แต่ละคน
มาลงเอยกับมานุษยวิทยาได้อย่างไร เพื่อนคนหนึ่งถามอาจารย์ว่า เราจะทำให้
มานุษยวิทยามีพลังมากกว่านี้ได้อย่างไร อาจารย์ท่านนั้นตอบเพียงคำว่า สิ่งที่เขา
อยากจะทำคือบอกกับผู้มีอำนาจทั้งหลายก็คือ “ความจริงมันไม่ได้ง่ายขนาดนั้น”

ไม่ใช่ที่ผมไม่เคยเชื่อว่าความจริงมันซับซ้อน เพียงแต่คำพูดครั้งนี้ของอาจารย์
ยิ่งตอกย้ำความเชื่อลึก ๆ ที่ผมมีอยู่เป็นทุนเดิม ว่าความจริงมันซับซ้อนมากเสียจน
อาจจะไม่มีอยู่จริงก็ได้ และการตามหาความจริงสูงสุดอาจจะไม่สำคัญเท่าการเรียนรู้
ความจริงในสายตาของคนบางกลุ่ม และยอมรับว่าความจริงมันมีหลายชุด

วิธีการมองและเข้าใจโลกแบบนี้ เป็นสิ่งหนึ่งที่ผมเรียนรู้จากคณะสังคมวิทยา
และมานุษยวิทยาที่ธรรมศาสตร์ มานุษยวิทยาทำให้ผมสงสัยและพยายามเข้าใจ
ปรากฏการณ์ที่ดูปกติ แม้กระทั่งการเดินทาง การกิน หรือการพูดล้วนแต่เป็นสิ่งที่
นักมานุษยวิทยาสนใจ สิ่งเหล่านี้ทำให้ผมเปิดกว้างต่อความแตกต่างของผู้คน พยายาม
เข้าใจให้ใกล้ชิดกับมุมมองที่คนเหล่านั้นมองมากที่สุด และที่สำคัญทำให้ผมเห็นความ
งามของสิ่งต่าง ๆ รอบตัวที่เราเรียกกันว่า วัฒนธรรม

เดิน

สิงหาคม 2557, เมืองโป, ฝรั่งเศส

วันนี้แดดออกจ้า ท้องฟ้าที่ปลอดโปร่งทำให้ผมมองเห็นเทือกเขาสลับซับซ้อน
ทางตอนใต้ของฝรั่งเศส ผมเดินเลียบบไปตามถนนสำหรับเดินชมวิวของเมือง ดูผู้คน
เดินไปมา บางคนถือกล้องตัวใหญ่ บางคนเดินตัวเปล่า เด็ก ๆ วิ่งเล่นกันสนุกสนาน
หยอกล้อกันด้วยภาษาที่ผมเองก็เข้าใจบ้าง ไม่เข้าใจบ้าง ผมนั่งดูกิจกรรมของ
แต่ละคนแล้วนึกถึงหนังสือประกอบการเรียนวิชามานุษยวิทยาเมืองที่ธรรมศาสตร์
ที่เป็นแรงบันดาลใจให้ผมพยายามใช้ชีวิตช้าลง นั่งรถน้อยลง และเดินมากขึ้น สิ่งเล็กๆ
เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ผมอาจมองไม่เห็นหากไม่ได้หยุดและสังเกตมันอย่างตั้งใจ และ
การหยุดสังเกตสิ่งเล็กๆ รอบตัวนี้เองที่ดึงดูดให้ผมยังอยู่กับมานุษยวิทยา

คิด

ธันวาคม 2557, เลอเวิน, เบลเยียม

ผมนั่งคิดถึงมานุษยวิทยาที่ผมรู้จัก วิธีคิดและวิธีการมองโลกแบบที่ผมมี
เป็นผลผลิตจากการเรียนมานุษยวิทยาตั้งแต่ที่ธรรมศาสตร์มาจนถึงตอนนี้อย่าง
หลีกเลี่ยงไม่ได้ ผมมองดูโลกและการเปลี่ยนแปลง ตั้งใจฟังมันสนทนากับอดีตอย่าง
พิถีพิถันเพราะ เดี๋ยวไปพร้อมกับมัน และคิดถึงมันอย่างละเอียด ความรู้สึกที่ผมมี
ในวันนี้ต่อมานุษยวิทยา คือการเติบโตของคน ๆ หนึ่ง ผ่านการเปลี่ยนแปลงที่นำไป
สู่การเรียนรู้ตนเองและผู้อื่น การมองเห็นโลกอย่างไม่เพิกเฉย และการชื่นชม
ความงามของมันในทุกขณะที่สัมผัส

ผมยังจำคำพูดของเทอเรนซ์ ที่อาจารย์แจกบนของที่ระลึกในงานปัจฉิมนิเทศ
ของคณะฯ ได้ดี

“I am a human being, I consider nothing that is human alien to me.”

นี่ยังคงแสดงถึงสิ่งที่ผมรู้สึก และรู้จักคณะ (และวิชา) สังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยาได้เป็นอย่างดี

“กลายเป็นคนอื่น”

ศุภกิตต์ ไตรประเสริฐ

ศิษย์เก่า 54 สหส 5108610923

คิดถึง “สนาม” สมัยเรียน

สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา เปิดมุมมองใหม่ๆ ให้กับฉัน จุดประกายความสนใจใหม่ๆ ทำให้ฉันมองเห็นโลกกว้างขึ้นกว่าที่เคย ฉันตัดสินใจเลือกเรียนเน้นหนักมานุษยวิทยา เพราะฉันชอบที่จะออกภาคสนาม การเลือกเน้นหนักมานุษยวิทยา ทำให้ชีวิตในรั้วมหาวิทยาลัยของฉันที่นี่ เป็นประสบการณ์ที่มีแต่เรื่องน่าจดจำ การได้เข้าสนามกับเพื่อนๆ ได้ไปในหลายๆ ที่ ได้แลกเปลี่ยนกับอาจารย์ กับชาวบ้าน คนในชุมชนที่สำคัญคือ ชีวิตในสนามของนักศึกษามานุษยวิทยา มันเป็นเรื่องที่ amazing มากๆ เราสามารถเรียนรู้ ด้วยการไปอยู่ กิน นอน พูดคุย กับผู้คนที่หลากหลาย ได้นั่งดื่มกันนิดหน่อย สนามหนึ่งที่ประทับใจมากๆ คือที่หมู่บ้านไต่ดำ บ้านนาป่าหนาด จ.เลย คือครั้งนี่เหมือนเป็นทริปบายเนียร์เด็กเอกมานุษย รหัส 51 คือเป็น “สนาม” สุดท้ายของการเรียนปริญญาตรี สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา

นอกจากฟิลด์ทริปในรายวิชา ยังมีค่ายศึกษาชุมชนที่คณะกรรมการนักศึกษาจัด ซึ่งฉันก็ไปทุกค่าย ทุกค่ายสนุกสนาน ได้ความรู้มากมาย ได้มองเห็นอะไรที่เราไม่เคยรู้ไม่เคยเห็นมาก่อน ได้ชิมอาหารรสชาติใหม่ๆ มีทริปหนึ่งน่าตื่นเต้นมาก ครั้งนั้นเราไปภูทับเบิกกัน ไปทำฝาย และไปศึกษาวัฒนธรรมชุมชน ทำฝายคือฝายจริงๆ บุกป่าจริงๆ ถางป่ากันสดๆ มีชาวบ้านเดินนำ พอไปถึงแหล่งน้ำ คือปลิง/ทาก เยอะมาก เยอะจนทุกคนต้องพันตัวปิดมิดชิดทุกส่วนแต่ก็ยังยี้มีบางคนที่ไม่โดนทากดูดเลือด ซึ่งโชคดีมากที่ฉันไม่โดน เราอยู่บนภูทับเบิกไม่กี่วัน ก็มีเรื่องให้ต้องอพยพออกจากพื้นที่ เพราะในตอนนั้นพื้นที่อยู่ในช่วงมีประเด็นความขัดแย้งระหว่างผู้ใหญ่บ้าน 2 หมู่บ้าน และก็เรื่องการเข้ามาของโครงการหลวง จำได้ว่าผู้ใหญ่บ้านบอกให้ย้ายออกไปที่ภูหินร่องกล้า พวกเราก็ขนของขึ้นรถกระบะ แต่ระหว่างเดินทางตามถนน มีชาวบ้านบางส่วนออกมา

ชูป้ายไล่ บางคนถือปืน คือพวกเราก็รีบๆ ขึ้นรถกระบะกัน คือตอนนั้นความรู้สึกสนุกมากกว่ากลัว คือสนุกที่ได้เจอเรื่องตื่นเต้นๆ แบบนี้

เรื่องยังไม่หมดแค่นี้ ไปภูหินร่องกล้า เจ้าหน้าที่อุทยานเอาเครื่องดื่มพื้นบ้านกลั่นเองดีกรีสูงมาให้ชิม น้ำใสๆ เหมือนน้ำเปล่า อากาศหนาวๆ มันก็โอเค แต่ดื่มไปสักพัก เริ่มงงๆ มึนๆ แล้วก็หนีไปแบบไม่รู้ตัวเลยที่เดียว ที่นั่นเรายังทำอาหารกัน จำได้ว่าอาหารจานเด็ดที่อร่อยที่สุดของทริป และต้องมีทุกมื้อคือ “พริกน้ำปลา” ที่ทุกคนต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า “แค่มีพริกน้ำปลา ภูก็อยู่ได้ละ” (ความจริงแล้ว อาหารอื่นๆ ก็อร่อยนะ ในฐานะที่ช่วยทำอาหารอยู่บ้าง) การได้ออกทริปมันทำให้เราได้เรียนรู้จากความเป็นจริง ได้มองเห็นอะไรใหม่ๆ ที่บางทีเราก็ไม่เคยรู้ ซึ่งการอยู่แต่ในห้องเรียนมันไม่สามารถที่จะทำให้เรามองเห็นได้เท่ากับการไปลงพื้นที่จริง

อย่างภาคสนามตอนช่วงที่เกิดน้ำท่วมใหญ่ปี 54 ก็มีโอกาสดูเข้าไป “สนาม” ชุมชนแถวๆ นิคมอุตสาหกรรมนวนคร และก็เขียน paper เรื่องชีวิตของคุณลุงคนหนึ่ง ที่พิการทางสายตา ฉันกับเพื่อนหนึ่งคนเข้าไปที่บ้านแกบ่อยมาก ในตอนนั้นหลังจากที่น้ำลดแล้ว เพื่อเข้าไปเก็บข้อมูลชีวิตของคนในภาวะภัยพิบัติ ในช่วงแรกที่เรเข้าไป คุณลุงให้ข้อมูลอย่างดีด้วยความเต็มใจ เล่าให้เราฟังทุกเรื่อง แต่หลังจากที่สถานการณ์น้ำเริ่มเข้าที่เข้าทางไปซักระยะ เรากลับไปที่บ้านคุณลุงอีกครั้ง สิ่งที่เราเห็นคือ มีช่างกำลังทำบ้าน ทำรั้วบ้านของคุณลุงใหม่ เราเข้าไปคุยกับคุณลุง แต่คราวนี้คุณลุงกลับมีท่าทีตะเพิดเราบอกว่าไม่ให้ข้อมูลแล้ว “ไม่ต้องมาแล้ว มาแทนที่จะมีอะไรมาให้บ้างก็ไม่มี ไปบอกอาจารย์เลยนะว่าผมไม่ให้ข้อมูลอะไรแล้ว” เราก็งง ว่าทำไมอยู่ดีๆ ลุงถึงเปลี่ยนไป ความรู้สึกของเราตอนนั้นคือ ทั้งงง ทั้งอึ้ง หน้าซำมาก แล้วงานก็ยังข้อมูลที่ยอยากจะคุยกับลุงแกอีก ด้วยความสงสัย เราก็เดินถามคนแถวชุมชน จนได้คำตอบมาว่า แกเพิ่งได้รับเงินก้อนใหญ่จากการขายที่ดินที่เป็นมรดกของพ่อแม่แก คนแกวนั้นบอกว่า แกคงกลัวว่าคนจะรู้ว่าเรามีเงินเยอะ แล้วจะโดนปล้นมั้ง พอแกได้เงินมาปุ๊บ แกก็อยู่แต่บ้าน นี่ก็มันทำให้เรารู้เลยว่าบางทีชาวบ้านหรือคนในชุมชนก็ไม่ได้เป็นภาพแบบโรแมนติก ทุกอย่างสวยงามไปหมดอย่างที่หลายๆ คนเคยคิด หรือเคยอ่านพบมาจากงานบางชิ้น ซึ่งนี่คือความจริงที่เราได้เห็นจาก “สนาม”

คิดถึง ตึกคณะ “อาศรมสังคมวิทยาฯ”

ตึกคณะเป็นเหมือนที่พบปะรวมตัวกัน โดยเฉพาะคนที่เข้าคณะ คนที่ทำกิจกรรม ก็จะเจอกันเกือบทุกวันแถวคณะ เรียงเสริจก็มานั่งที่เก้าอี้ไม้ตรงลานของคณะ

พูดคุยสัพเพเหระ ยิ่งช่วงที่มีกิจกรรมบางที่ก็อยู่กันตึกๆ ตื่นๆ เตรียมงาน บางทีก็นั่งตากแอร์ที่ ห้อง กน. เจอคนเดินผ่านไปผ่านมา นั่งกินขนมกันกับเพื่อนๆ มหา'ลัย และคณะมีกิจกรรม “แน่น” มาก ตลอดทั้งปี ห้อง กน. และ ตึกคณะจึงไม่เคยเงียบเหงามีแต่เพื่อนๆ พี่ๆ น้องๆ แวะเวียนเข้ามาร่วมกิจกรรม ตัวตนเองสมัยเมื่อยังเรียนอยู่ก็เป็นกรรมการนักศึกษา ของคณะด้วย ตึกคณะและห้อง กน. จึงเป็นสถานที่ “สิงสถิต” แห่งหนึ่งที่เข้ามาอยู่เป็นประจำ ฉันจำได้ว่าตอนที่ฉันอยู่ ปี 1 พวกเราจะต้องเตรียมงานกีฬาเฟรชชีเกมส์กัน ในตอนนั้นเพื่อนๆ ในคณะเข้ามาช่วยกันเตรียมงานกันอย่างคึกคัก ทั้งทำอุปกรณ์สแตนดาร์ดเชียร์ อุปกรณ์สำหรับขบวนพาเหรด ในครั้งนั้นถ้ามีแต่เฉพาะทีม กน. เราก็จะทำออกมาไม่ได้แน่ๆ แต่ที่นี่ที่ได้แรงและความคิดจากเพื่อนๆ ในรุ่นร่วมด้วยช่วยกัน งานในครั้งนั้นจึงสำเร็จออกมาได้ด้วยดี นอกจากตึกคณะจะเป็นที่ที่ทำการกิจกรรมต่างๆ แล้ว ตึกคณะยังเป็นเป็นที่ที่ทำให้คนในคณะรู้จักกัน ได้พูดคุยและสนิทกันมากยิ่งขึ้นด้วย เพราะเราได้เห็นหน้า ได้พูดคุยทักทายกัน เป็นเพื่อน เป็นพี่ เป็นน้องกัน การเรียนในมหา'ลัยต่างจากมัธยมตรงที่เราจะมีอิสระมากกว่า วิชาเรียนเราก็เลือกลงกันเอง เรียนกันคนละห้อง คนละตึก ไม่เหมือนตอนมัธยมที่จะอยู่ห้องเดียวกัน ตึกคณะจึงเป็นสถานที่ที่ทำให้เรามีเพื่อนๆ ในคณะ ทำให้เราได้รู้จักกันไปเที่ยวไปกินเหล้ากัน สำหรับฉันแล้วตึกคณะจึงเป็นพื้นที่แห่งความทรงจำอันมากมายเกี่ยวกับเพื่อนๆ เมื่อสมัยตอนเรียน บางอย่างสนุก บางเรื่องเศร้า บางเรื่องไร้สาระ บ้าๆ บอๆ แต่เมื่อหวนคิดถึงเรื่องราวเหล่านั้นขึ้นมาทีไร ก็อดไม่ได้ที่จะยิ้มออกมาทุกครั้งไป

อันที่จริงแล้ว มีอีกที่หนึ่งที่เป็นพื้นที่แห่งความทรงจำเรื่อง “เพื่อน” ก็คือ “ร้านเหล้าแถวประตูเชียงราก” ซึ่งมีอยู่ประปรายหลายร้าน หลังจากที่จบมาแล้วไปนั่งร้านอื่นบางที่ก็นึกถึงตอนที่ยังเป็นนักศึกษา ที่ไปนั่งกับเพื่อนๆ เม้าบ้าง ไม่เม้าบ้าง สนุกสนานเฮฮาตามประสา ตามร้านแถวมหา'ลัย พวกเราสามารถทำอะไรบ้าง บ้าง บอๆ กันได้แบบสบายใจ เพราะที่ไปก็เป็นเพื่อนกันหมด ไปกันแต่ละทีก็เป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้นั่งคุยกัน เล่าเรื่องนู่นนี่กัน เม้าท์คนนู่นคนนี่ นินทาคนนั้นกันสนุกสนาน แล้วตื่นมาตอนเช้าก็ลืม ว่าคุยอะไรกันไปบ้าง มันเป็นการพักผ่อน (พักบ่อย) และบางทีมันก็ทำให้เราผ่อนคลายจากเรื่องอื่นๆ ด้วย แม้ว่าบางครั้งจะมีบ้างที่ถึงกับหัวร่าหน้าก็ตาม

คิดถึง “ความเป็นกันเอง” ของ (คนใน) คณะ

หลังจากที่ฉันจบไปแล้ว ฉันก็ยังคงกลับมาคณะบ้างในบางครั้ง หรือในกิจกรรม

บางกิจกรรม ฉันยังติดต่อบริกาหารหรือกับอาจารย์บางคนอยู่บ้าง ทุกครั้งที่ฉันมีโอกาสได้กลับมาที่คณะ ฉันก็จะไปหาพี่ๆ เจ้าหน้าที่ พี่ๆ เจ้าหน้าที่ทุกคนน่ารักมากๆ คือสามารถคุยด้วยได้ ถึงแม้ว่าฉันจะจบไปแล้วแต่กลับมาที่คณะ พี่ๆ เจ้าหน้าที่ก็ยังจำฉันได้ บางครั้งที่ฉันจะมาหาอาจารย์ แล้วอาจารย์ไม่อยู่ ฉันก็จะไปคุยกับพี่ๆ เจ้าหน้าที่ระหว่างรออาจารย์ ฉันค่อนข้างสนิทกับพี่ๆ เจ้าหน้าที่ที่คณะหลายคนตั้งแต่สมัยที่ยังเป็นนักศึกษา เพราะช่วงที่เรียน ฉันต้องติดต่อกับพี่ๆ เจ้าหน้าที่อยู่เป็นประจำ ทั้งงานกิจกรรมนักศึกษาและก็เรื่องเกี่ยวกับการเรียน บางทีก็ไปทริปปากสนามด้วยกันด้วย

นอกจากพี่ๆ เจ้าหน้าที่แล้ว อาจารย์ คณะเรา นอกจากจะสอนหนังสือแล้ว อาจารย์หลายคนยังเป็นที่ปรึกษาในหลายๆ เรื่องให้กับฉันด้วย หลังจากที่จบออกไปฉันยังคงติดต่อกับอาจารย์บางคนอยู่บ้าง ในบางครั้งฉันก็เข้าไปคุย ไปปรึกษาขอคำแนะนำ ความเห็นเรื่องนู่นนี่นั่น ซึ่งบ่อยครั้งที่ฉันมีเรื่องที่ต้องคิดหรือจะต้องตัดสินใจ หรือบางครั้งแค่มีเรื่องลึกลับใจ ไม่ค่อยสบายใจ ฉันสามารถไปเล่า ไปปรึกษากับอาจารย์ได้ และฉันก็มักจะได้อาจารย์ คำแนะนำที่ทำให้ฉันรู้สึกสบายใจขึ้น สามารถจัดการกับปัญหาให้มันผ่านไปได้เสมอ บางครั้งเวลาที่ฉันมีเรื่องไม่สบายใจ เมื่อฉันได้ไปคุยกับอาจารย์ฉันก็จะรู้สึกดีทุกครั้ง แม้ว่าบางครั้งอาจารย์จะนั่งทำงานอยู่ หรืออาจจะยุ่งอยู่ แต่อาจารย์ก็ยังนั่งคุยกับฉัน ฉันอยากจะขอบคุณสำหรับคำแนะนำดีๆ ที่ผ่านมา และก็ขอบคุณสำหรับความเป็นกันเองที่มีให้กับศิษย์เสมอมา

ในท้ายที่สุด ฉันอยากจะทิ้งท้ายเอาไว้ตรงนี้ว่า คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา อาจจะไม่ใช่คณะที่สอนให้เราจบออกไปพร้อมกับวิชาชีพใดวิชาชีพหนึ่ง สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ให้เรามากกว่านั้น นั่นคือมันสร้างคุณลักษณะบางอย่างให้กับเรา ทำให้เราสามารถไปอยู่ที่ไหนก็ได้ เพราะมันทำให้เราพร้อมและสามารถที่จะเรียนรู้อะไรต่อมิอะไรได้มากมาย มันอาจทำให้เราพร้อมที่จะกลายเป็นคนอื่น (becoming others) เพราะเราอาจไม่สามารถบอกได้ว่าตัวเราในตอนนั้นและในอดีตกับในอนาคต เราจะยังเป็นเราคอนเดิมอยู่หรือไม่ ตัวตนของเรามันไม่ได้แน่แท้แน่นอน มันเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา รวมถึงสิ่งต่างๆ รอบตัวเรามันก็เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จากประสบการณ์การใช้ชีวิตและการเรียนรู้ สำหรับฉัน ฉันคิดว่า สังคมวิทยา – มานุษยวิทยา มันสอนวิธีคิด ทำให้เรามีมุมมองที่จะมอง “โลก” ไบนี้ได้อย่างลุ่มลึกยิ่งขึ้น ไม่ตื่นเขินนัก

คณะสังคมวิทยาและความทรงจำของ (อดีต) เด็กเสด

ตฤณ ไอยะรา

นักศึกษารัฐศาสตร์ รหัส 4704611898

หลักสูตรรัฐศาสตร์ สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

เมื่อครั้งผมเป็นศึกษาระดับปริญญาตรีที่คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สำนักที่มักถูกขนานนามว่า “ป้อมปราการนีโอคลาสสิกแห่งสังคมไทย” ผมมักเรียกคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาอย่างรวบรัด (และเกียจคร้าน) ว่า “คณะสังคม” และท่องจำว่าเป็นหนึ่งในคณะ “เก่า” ของท่าพระจันทร์ ถึงแม้ว่าผมจะเรียนวิชาอย่างค่อนข้างหลากหลายพอสมควร ผมไม่เคยลงทะเบียนเรียนวิชาของคณะสังคมแม้แต่แต่วิชาเดียว หรือกระทั่งเข้าไปอย่างกรวยในอาคารของคณะนี้เมื่อตอนเรียนปริญญาตรีเลย

อาจดูเป็นเรื่องตลก แต่ผมไม่ได้เรียนวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาอย่างเป็นทางการเป็นจริงเป็นจังบ้าง เมื่อตอนได้ศึกษาในระดับปริญญาโท เนื่องด้วยผมได้ลงทะเบียนวิชา “Research Skills for Social Analysis” อันเป็นวิชาที่ผมได้เรียนรู้ศัพท์แสงจำพวก Ethnography, Writing Culture, Rapport หรือ Corpus เป็นครั้งแรกๆ ในชีวิต

ถึงแม้ว่าผมไม่ได้มีความข้องเกี่ยวทางวิชาการโดยตรงกับคณะรหัส 08 มากนัก นอกเหนือไปจากการร่วมวงสุราแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักศึกษา

ปริญญาโทสาขามานุษยวิทยา รหัส 51 ที่ผมได้รู้จักอย่างบังเอิญผ่านเพื่อนสนิทผมที่ย้ายสาขามาศึกษาเรื่องชีวิตมนุษย์แทน กระนั้นก็ตาม คณะนี้ได้ทิ้งอิทธิพลทางความคิดในการเดินทางวิชาการอันคดเคี้ยวของผม ผมได้ซึมซับอิทธิพลจากการมีโอกาสได้อ่านหนังสือและบทความวิชาการที่ผลิตโดยสมาชิก (ทั้งในอดีตและปัจจุบัน) ของคณะสังคม กับการเข้าร่วมและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างผู้เข้าร่วมในเวทีสัมมนาทางวิชาการที่ทางคณะนี้จัดขึ้น รวมไปถึงการบรรยายพิเศษโดยอาจารย์คณะสังคมวิทยาฯ อิทธิพลเหล่านั้นได้ก่อรูปขอบเขตของความเข้าใจที่มีต่อสังคมและแบบแผนการใช้ชีวิตทางเศรษฐกิจของผมได้ขยายตัวกว้างไกลกว่าการมองมนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจที่การกระทำถูกขับเคลื่อนจากความเห็นแก่ตัว และเริ่มนำเอาบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในเข้ามาพิจารณาชีวิตและระบบเศรษฐกิจ

ด้วยความที่คณะประกอบไปด้วยสองสาขาวิชาหลัก อันได้แก่ สาขาสังคมวิทยาและสาขามานุษยวิทยา ผมจึงขอเขียนถึงประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับคณะโดยการแบ่งตามสาขาวิชา เพราะถึงแม้ว่าทั้งสองสาขาวิชาข้างต้นสังกัดอยู่ในคณะเดียวกัน แต่อิทธิพลที่ผมได้จากการปฏิสัมพันธ์กับสองสาขานั้นแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงจากประสบการณ์อันจำกัดของผม ประสบการณ์และความรู้ที่ได้จากสาขาสังคมวิทยา (ไม่ว่าจากทางใดก็ตาม) มักเกี่ยวข้องกับการสร้างความเข้าใจที่มีต่อระบบเศรษฐกิจของผม โดยทำให้ตระหนักถึงความข้องเกี่ยวระหว่างระบบเศรษฐกิจและสถาบันทางสังคมที่ไม่ได้ทำหน้าที่ทางเศรษฐกิจโดยตรง ในขณะที่ประสบการณ์ที่สาขามานุษยวิทยาได้หยิบยื่นให้แก่ผม ล้วนมีส่วนช่วยในการปรับมุมมองของผมที่มีต่อวิถีคิดและวัตรปฏิบัติทางเศรษฐกิจของปัจเจกหรือกลุ่มบุคคล โดยผมขอแลกเปลี่ยนความทรงจำและประสบการณ์ที่เชื่อมโยงกับคณะบางประการ เพื่อให้คำคุณูปการของคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่มีต่อผมชัดเจนยิ่งขึ้น และเป็นการประนีประนอมกับกองบรรณาธิการที่ต้องจำกัดความยาวของหน้ากระดาษ

ประสบการณ์แรกที่ผมได้เกี่ยวข้องกับสาขาสังคมวิทยา คือการได้เข้าเรียนในวิชา TU 120 (สหวิทยาการด้านสังคมศาสตร์) ที่สอนโดยอาจารย์วรพล พรหมกบุตร ผู้ล่วงลับไปแล้ว สำหรับตัวผมเอง การได้รับประสบการณ์ประการนี้ไม่ได้เกิดจากความสมัครใจหรือความตั้งใจ แต่ต้องเข้ารับอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะเป็นวิชาบังคับสำหรับนักศึกษาธรรมศาสตร์ทุกคน ในช่วงแรก ด้วยความเขลาอย่างเยาว์วัย ผมคิดว่าเรียนวิชานี้แบบไม่ให้ตกก็เพียงพอ แต่หลังจากฟังการบรรยายอย่างสนุกและเป็นระบบของอาจารย์วรพล ผมก็กลับตัวเรียนวิชานี้อย่างค่อนข้างตั้งใจ การบรรยายของ

อาจารย์วรพลได้ปูพื้นฐานมโนทัศน์สำคัญด้านสังคมศาสตร์หลายประการให้แก่ผม เช่น วิธีคิดแบบวิภาษวิธี (dialectic) หรือความชอบธรรมทางการเมือง (political legitimacy) ที่ผูกอยู่กับเทววิทยา หรือระบบชนชั้น (class) หรือวรรณะ (caste)

ยิ่งกว่านั้น วิชานี้ยังทำให้ผมตระหนักว่าระบบเศรษฐกิจในแต่ละช่วงเวลาล้วนได้รับอิทธิพลจากเงื่อนไขทางการเมืองและสังคมที่อยู่รายรอบ เช่นการเริ่มจัดทำระบบบัญชีในสุเมเรียนก็เป็นผลจากความเชื่อในอำนาจอันน่ากลัวของเทพเจ้า หรือระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมก็เป็นผลจากการปฏิวัติทางความคิดและการขยายอำนาจของโลกตะวันตก เมื่อย้อนกลับไป สิ่งอันมีค่าที่ได้รับจากการเรียนวิชา TU 120 ไม่ใช่แค่เกรดหรือความรู้จากห้องบรรยายและเอกสารเท่านั้น แต่คือวิธีคิดในเรื่องของระบบเศรษฐกิจที่ถูกก่อรูปจากเงื่อนไขและบริบททางสังคมและการเมืองที่ต่างกันออกไปในแต่ละสถานที่และช่วงเวลา

นอกจากการบรรยาย ผมยังได้รับประสบการณ์และความรู้จากงานวิชาการของคนในสาขาสังคมวิทยา โดยหนึ่งในงานที่ส่งอิทธิพลต่อผมเป็นอย่างสูงคือ หนังสือ *The Rise and Fall of Thai Absolute Monarchy* ของ อาจารย์ไชยันต์ รัชชกูล อดีตอาจารย์สังคมวิทยาแห่งท่าพระจันทร์ ข้อเสนอและเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้สร้างความตระหนักให้แก่ผมว่า ผลสะท้อนของการเข้าสู่ระบบทุนนิยมและการค้าโลกจากการเซ็นสนธิสัญญาเบาว์ริงในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ไม่ได้จำกัดอยู่แต่ปริมาณผลด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังแผ่ขยายไปถึงปริมาณผลด้านการเมืองอีกด้วย เพราะระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่ขยายตัวขึ้นได้เรียกร้องให้รัฐสยามต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการอำนาจให้เข้าสู่ศูนย์กลางมากขึ้น เช่นเดียวกับวิชา TU 120 คุณูปการของงานชิ้นนี้ที่มีต่อผมคือ การฉายภาพให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจมักผูกโยงเข้ากับความเปลี่ยนแปลงด้านอื่นในสังคม และการเสนอโมทัศน์ทางเลือกกว่าด้วยความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจไทย

สำหรับสาขามานุษยวิทยา ผมมีโอกาสดำรงงานวิชาการของคนในสาขานี้หลายชิ้น โดยงานหลายชิ้นได้บรรยายถึงชีวิตของกลุ่มคนที่อยู่ภายใต้โครงข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม เวลานั้นก็งานเขียนมานุษยวิทยาของสำนักท่าพระจันทร์ งานสองชิ้นที่ผุดขึ้นมาในหัวคิดอย่างทันทีทันใดได้แก่ บทความ “ไม่มีสังคมใดเหนือกว่าสังคมอื่น” ของอาจารย์ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล ที่แปลมาจากงานของ ชานซ์ เดอ กรามอนท์ โดยบทความชิ้นนี้ได้เปิดประตูให้ผมรู้จักกับวิธีการศึกษาแบบโครงสร้างนิยม (structuralism) ของคลอด เลวี สโตรสส์ (Claude

Lévi-Strauss) ที่พยายามทำความเข้าใจสังคมผ่านการศึกษาคู่ตรงข้าม บทความชิ้นนี้ช่วยในการปลูกฝังการพยายามวางกรอบของปรากฏการณ์ให้อยู่ในความสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้าม เพื่ออำนวยความสะดวกในการศึกษาภาพรวม

ส่วนงานวิชาการของคนในสาขามานุษยวิทยาอีกชิ้นคือ “อ่าน” *วัฒนธรรมชุมชน: วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน* ซึ่งดัดแปลงมาจากวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาโทของอาจารย์ยุคติ มุกดาวิจิตร ความทรงจำต่องานชิ้นนี้ของผมผูกอยู่กับการเขียนรายงานวิชา EC 402 (เศรษฐศาสตร์สถาบัน) ที่ศึกษาเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบวาทกรรมใน พรบ.ป่าชุมชน ฉบับรัฐ และกฎหมายป่าชุมชนของ “ชาวบ้าน” เพื่อเข้าใจถึงวิธีคิดและมุมมองว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างคนและป่า ทั้งของหน่วยงานภาครัฐกับกลุ่มเคลื่อนไหวประชาสังคม อันนำไปสู่การออกแบบผลิตภัณฑ์เครื่องมือในการจัดสรรทรัพยากรป่าไม้ที่มีความแตกต่างกัน งานของอาจารย์ยุคติเผยให้เห็นว่าแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นรากฐานของกฎหมายป่าชุมชน “ฉบับชาวบ้าน” ไม่ได้เป็นแนวคิดที่ถ่ายทอดความเป็นจริงในชนบท แต่ตรงกันข้าม แนวคิดได้กลับสร้างความเป็นจริงว่าด้วยชนบทและชาวบ้านอีกชุดขึ้นมาคัดง้างกับวาทกรรมการพัฒนากระแสหลัก

งานชิ้นนี้จึงได้ผลึกผมออกจากความโรแมนติคของวัฒนธรรมชุมชนและกระตุ้นให้มองกระแสการเคลื่อนไหวเหล่านี้อย่างมีตั้งคำถามมากขึ้น อีกทั้งผมยังเรียนรู้จากข้อเสนอของหนังสือเล่มนี้ว่า การจัดสรรทรัพยากรไม่ได้อยู่บนพื้นฐานทางเทคนิคการจัดการเท่านั้น แต่ยังเป็นผลจากวิธีคิดและวาทกรรมที่หล่อหลอมข้อเสนอการจัดการทรัพยากรด้วย ยิ่งกว่านั้น งานชิ้นนี้ยังเพิ่มพูนความเข้าใจว่าด้วยการเมืองในการจัดสรรทรัพยากรในสังคมไทย เพราะได้แสดงถึงภูมิหลังของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนอย่างค่อนข้างรอบด้าน

เช่นเดียวกับสาขาสังคมวิทยา ผมได้รับอิทธิพลหรือถูกกระแทกทางความคิดเมื่อได้เข้าฟังกิจกรรมทางวิชาการที่สาขาวิชานี้เป็นเจ้าของภาพ ไม่ว่าจะเป็นสัมมนาความก้าวหน้าวิทยานิพนธ์ การบรรยายสาธารณะในหัวข้อพิเศษ หรือการสัมมนาวิชาการในประเด็นทางมานุษยวิทยา สำหรับกิจกรรมทางวิชาการสองประการที่ยังตราตรึงในความทรงจำของผมได้แก่ “การจัดการความจริงทางเศรษฐกิจในแนวมานุษยวิทยา” ที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงการเศรษฐศาสตร์ ตลาดวิชา สัมมนาสาธารณะประจำเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 โดยผู้นำสัมมนา คือ อาจารย์ยุคติ มุกดาวิจิตร ที่เพิ่งสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกมาไม่นานนัก และถ้าผมจำไม่ผิด การสัมมนา

เป็นการบรรยายสาธารณะครั้งแรกๆ ของอาจารย์ยุคนี้ หลังจากสำเร็จการศึกษา

เนื้อหาของการสัมมนาครั้งนี้แทบไม่เกี่ยวกับอะไรกับวิชาเศรษฐศาสตร์เลย เพราะเป็นการบรรยายว่านักมนุษยวิทยาศึกษาและมีมุมมองต่อระบบเศรษฐกิจอย่างไร อาจารย์ยุคนี้แสดงให้เห็นว่าสมมติฐานเบื้องต้นของวิชาเศรษฐศาสตร์ที่ระบุว่า “ทรัพยากรมีอยู่อย่างจำกัด” ไม่ใช่สิ่งที่ถูกเชื่อกันอย่างสากล เนื่องจากบางชนเผ่าเชื่อว่าทรัพยากรมีอยู่อย่างไม่จำกัด เช่นแสงอาทิตย์ที่ให้แสงสว่างและความอบอุ่นต่อผู้คน หรือการบรรยายถึงรูปแบบการแลกเปลี่ยนที่นอกเหนือไปจากการแลกเปลี่ยนผ่านตลาดอย่างที่นักศึกษาเศรษฐศาสตร์คุ้นเคย

สำหรับกิจกรรมทางวิชาการอีกประการหนึ่งที่ผมจำขึ้นใจคือ การสัมมนาเรื่อง “Cosmopolitan Villagers” ของอาจารย์ Charles F. Keyes ที่จัดขึ้นประมาณเดือนมีนาคม-เมษายน พ.ศ. 2554 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเกือบปีหลังการสังหารโหดกลางนครหลวง โดยการสัมมนานี้พยายามตอบคำถามว่าคนที่เข้าร่วมชุมนุมและถูกล้อมปราบกลางกรุงเทพฯ เมื่อปีก่อนคือใคร และเหตุปัจจัยอันใดที่ผลักดันให้พวกเขาเข้ามาอยู่กินนอนกลางเมืองหลวง จนดูราวกับว่าพวกเขาได้ยกหมู่บ้านชนบทของภาคอีสานเข้ามาตั้งอยู่ในศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ อาจารย์ Keyes ได้ถ่ายทอดข้อเสนอที่ทรงอิทธิพลในเวลาต่อมา คือข้อเสนอว่าด้วย “ชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับทั่วโลก” (cosmopolitan villagers) ที่เป็นกำลังสำคัญของขบวนการเสื้อแดง โดยคนกลุ่มนี้ไม่ได้เป็นชาวบ้านที่ล้าหลังและอับจนปัญญาความรู้อีกต่อไป แต่คือชาวบ้านที่เข้าไปปะทะและมีปฏิสัมพันธ์กับโลกและระบบทุนนิยมโดยตรง และมีความเข้าใจและความสามารถในการเข้าถึงความรู้ของโลกภายนอกมากกว่าอดีต ยังผลให้พวกเขาเรียกร้องระบอบการเมืองที่ตอบสนองต่อวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป การบรรยายของอาจารย์ Keyes ในครั้งนั้น ทำให้ผมได้ทบทวนความเข้าใจที่มีต่อสภาพเศรษฐกิจของชนบทไทยในปัจจุบัน และผลกระทบของปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์และการขยายตัวของระบบทุนนิยมต่อชีวิตผู้คนในชนบท

ถึงแม้ว่าประสบการณ์และความทรงจำที่ผมได้ถ่ายทอดในที่นี้เป็นสิ่งที่ผูกกับการเดินทางทางปัญญาส่วนตัวของผมเอง แต่การเรียนรู้อันเป็นส่วนตัวของผมยากที่จะเกิดขึ้นถ้าสมาชิกของคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาไม่ได้กระทำการกิจอื่นใดนอกจากการจัดการเรียนสอนให้แก่นักศึกษาตัวเองเท่านั้น การเรียนรู้ของผมเกิดขึ้นได้เพราะสมาชิกของคณะทำการบรรยายในวิชาพื้นฐาน บรรยายพิเศษแก่นักศึกษาคณะอื่น ผลิตงานวิชาการกับจัดงานสัมมนาแก่บุคคลภายนอก อาจกล่าวอย่าง

สรุปได้ว่า ความเติบโตทางความคิดส่วนตัวของผมนั้นส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากกิจกรรมที่คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาได้รับใช้ต่อส่วนรวม

สุดท้ายนี้ ผมขออวยพรให้ “คณะสังวิด” ยังปฏิบัติภารกิจในการผลิตและถ่ายทอดความรู้สู่สาธารณะอย่างเข้มแข็งต่อไป เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้อื่นได้เข้าถึงความรู้เหมือนอย่างที่ผมเองได้รับเมื่อครั้งยังเริ่มต้นเดินในเส้นทางวิชาการ และขอตั้งความคาดหวังให้กระจายความรู้สู่สาธารณะให้กว้างไกลกว่าในอดีตที่ผ่านมา

ด้วยความเคารพยิ่ง

ท่าศาลา ในมรสุมที่พัดพาความหนาวเย็นและความเปียกฉ่ำจากทางเหนือ

เธอไม่ใช่ทางผ่าน แต่เป็นทางเลือก

T.S.

สหัส 55...

เข้ามาในถนนสายนี้ต่างสามารถสัมผัสได้ถึงเสน่ห์ในความธรรมดาของเธอได้

เป้าหมายที่ชัดเจนได้เลื่อนรางตามเวลา พร้อมกับค้นพบความงดงามและคุณค่าในถนนสายนี้

ถ้าเพียงตั้งหน้าตั้งตารอเพื่อไปให้ถึงจุดหมายปลายทาง บางครั้งทำให้ชีวิตพลาดโอกาสในการพบเจอ ความงดงามที่อยู่ระหว่างการเดินทาง

เธอทำให้รู้ว่า “จุดหมายปลายทางอาจไม่ใช่ที่สุดของความงดงาม” เพราะเธอได้สร้างความงดงามในระหว่างการเดินทางอยู่บนถนนสายการศึกษาและวิชาการ นับจากวันนั้นจนถึงวันนี้

ขอเธอจงอยู่ยั่งยืนนานทั้งอุดมการณ์และสร้างสรรค์ผลงานอันทรงคุณค่าสู่สังคมไทย

สุขสันต์วันครบรอบ 50 ปี แต่เธอ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ธรรมศาสตร์

จากวันนั้นถึงวันนี้

จาก 1 ปี เข้าสู่ปีที่ 50

50 ปี บนเส้นทางการศึกษา

50 ปี ที่ยังคงเป็น “ทางผ่านและทางเลือก” ของใครบางคน

ต่างคนต่างมา ต่างคนต่างเป้าหมาย

เธอเองเปรียบเสมือนถนนสายหนึ่งในร้อยพันเส้นทางที่มีอยู่ในสังคม ผู้คนมากมายหลายตาเดินเข้ามา และพร้อมจะจากไปพร้อมกับใบปริญญาและหวังใช้เธอเพื่อเป็นใบเบิกทางไปยังจุดหมายของพวกเขา

แต่ถึงอย่างนั้นเธอเองยังคงยินดีที่จะมอบให้ ไม่เพียงแค่ใบปริญญาแต่เธอยังมอบทักษะความรู้ ทัศนคติต่างๆ มากมายให้แก่พวกเขาโดยที่พวกเขาไม่เคยรู้ตัวเลย เธอสอนให้พวกเขามีมุมมองที่หลากหลาย

เธอสอนให้พวกเขามองเห็นความพิเศษมากมายที่ซ่อนอยู่ในความธรรมดา ความธรรมดานั้นก็เหมือนกับตัวเธอ เป็นเสน่ห์ที่ไม่่ว่าทั้งคนที่ตั้งใจหรือไม่ตั้งใจเดิน

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

- 0
- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7

อาคารศูนย์รวมกลุ่มคณะทุกที่ตถุภมณ

กว่าทศวรรษ ณ คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา: จากคนแปลกหน้าและผู้มาเยือนสู่เสมือนเจ้าบ้าน

พศ. ดร.อนุสรณ์ อุณโณ

คณบดีคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ถ้าวิชามานุษยวิทยามักว่าด้วยการศึกษา “คนอื่น” ผมก็รู้สึกว่าคุณเองเป็น “คนอื่น” ต่อวิชามานุษยวิทยารวมทั้งคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ธรรมศาสตร์ เมื่อคราได้ยื่นชื่อวิชาและคณะนี้ครั้งแรก

ตอนนั้นผมเพิ่งเรียนจบปริญญาตรีด้านภาษาและวรรณคดีตะวันตก แต่ก็ไม่ได้คิดจะหางานทำประจำเป็นหลักแหล่งแต่อย่างใด ผมใช้ชีวิตเดินทางท่องเที่ยวไปเรื่อย เพราะความที่อยากเป็นนักเขียนที่มีชีวิตอิสระมากกว่าจะเป็น “มนุษย์เงินเดือน” ที่ถูกรัดรีดด้วยพันธนาการนานาชนิด กระนั้นต่อมาผมก็บังเกิดความคิดว่าลำพังแต่ความรู้ที่ (ไม่สู้) ได้ร่ำเรียนมาในสมัยปริญญาตรีคู่กับการใช้ชีวิตพเนจรเช่นนี้คงไม่เพียงพอที่จะช่วยให้ผมสามารถเขียนงานที่ดีได้ จำเป็นจะต้องหาความรู้เพิ่มเติม ผมจึงไปปรึกษาอาจารย์เจตนา ปรมาจารย์ด้านวรรณคดีเปรียบเทียบผู้จุดประกายความกระหายจะเป็นนักเขียนในตัวผม ว่าผมควรจะเรียนต่อด้านใดดี ใจผมอยากจะเรียนด้านวรรณคดีต่อ

เพราะเห็นว่าตรงกับเส้นทางสายนักเขียนที่ตัวเองวาดไว้ แต่อาจารย์เจตนาไม่เห็นด้วย พร้อมเสนอว่าผมน่าจะไปเรียนมานุษยวิทยาที่คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ธรรมศาสตร์ มากกว่า ผมจึงถามอาจารย์ว่ามานุษยวิทยาคืออะไร จะช่วยการเขียนงานของผมได้ดีกว่าวิชาด้านวรรณคดีอย่างนั้นหรือ อาจารย์เจตนาไม่ตอบ กล่าวแต่เพียงว่า “คุณไปที่นั่นแล้วอาจารย์เขาจะบอกคุณเองว่ามานุษยวิทยาคืออะไร” ฉะนั้น ในวันที่มาสมัครสอบปริญญาโทมานุษยวิทยาที่ท่าพระจันทร์ ผมจึงรู้สึกเหมือนว่าตนเองเป็น “คนอื่น” หรือว่า “คนแปลกหน้า” ที่ทะเล่อทะล่าเข้ามาในอาณาบริเวณที่ตนเองไม่รู้ อะไรเลย

ถึงจะรู้สึกว่าคุณเองเป็น “คนอื่น” หรือว่า “คนแปลกหน้า” ต่อวิชาและสถานที่ แต่ด้วย “อหังการศิลปิน” ที่ล้นทะลักในตอนนั้นก็ทำให้ผมประหม่าหรือว่าครั้นคร้ามไม่ ตรงกันข้าม ผมกลับมีความมโหฬารผสมความหมกมุ่นซึ่งปิดกั้นโอกาสที่จะเรียนรู้จากอาจารย์หลายท่านในคณะอย่างไม่น่าให้อภัย ผมตอบคำถามอาจารย์ปริตตาขณะสอบสัมภาษณ์อย่างไม่สู้จะยี่หระ โดยไม่สำเหนียกเลยว่าคำถามที่แสนเรียบง่ายของอาจารย์นั้นแหลมคมเพียงใด ผมมักจะขัดจังหวะอาจารย์ธีรยุทธ ขณะถ่ายทอดความคิดอันลุ่มลึกในแบบฉบับของอาจารย์เพราะความที่ผมยังคงชินกับวิธีหาความรู้ที่ตนสั่งสมมา อีกทั้งผมยังมีคำถามอาจารย์เสมอชัยด้วยคำถามอันคับแคบที่ตนกำลังหมกมุ่นอยู่ ทั้งที่จริงแล้วความรู้อันลึกซึ้งและกว้างขวางของอาจารย์สามารถพาผมไปได้ไกลกว่าที่ผมจะจินตนาการได้มากนัก ทั้งนี้ยังไม่นับรวมว่าเหตุใดผมจึงไม่ฉกฉวยหรือเฉลียวใจในความกระตือรือร้นและทุ่มเทของเจ้าหน้าที่คณะอย่างพิวิชัย ผมเดาว่าคงเป็นเพราะความรู้สึกว่าคุณเองเป็น “คนอื่น” ต่อวิชาและสถานที่แห่งนี้ที่ทำให้ผมไม่นำพาที่จะเก็บเกี่ยวความปราดเปรื่องของอาจารย์แต่ละท่านอย่างจริงจังในตอนนั้น ผมรู้แต่ว่าคุณเองเป็น “คนแปลกหน้า” ที่เผชิญผ่านมาและจะผ่านไปสู่เส้นทางสายนักเขียนที่ตัวเองวาดไว้

แต่ก็อย่างที่บางคนเปรียบเปรยไว้ การเรียนมานุษยวิทยาเปรียบเสมือนการเกิดใหม่ มานุษยวิทยาสามารถเปลี่ยนบุคคลได้ ต่างแต่เพียงว่ากว่าผมจะเกิดใหม่ในโลกใบนี้ได้ก็ต้องระหกระเหินและใช้เวลามากกว่าคนอื่นอยู่หลายปี

ผมจำไม่ได้ชัดว่าเหตุการณ์หรือกระบวนการใดดึงผมเข้าสู่โลกของมานุษยวิทยา แต่พอจะประมวลได้ว่ามีสองสาเหตุด้วยกัน สาเหตุแรกเกี่ยวกับความปรารถนาจะเป็นนักเขียนของตัวเอง คือ ผมเห็นว่ามานุษยวิทยาให้เครื่องมือสำหรับ

เขียนโลกและชีวิต ขณะที่วรรณคดีศึกษาให้เครื่องมือสำหรับศึกษาการเขียนโลกและชีวิตที่ว่าอีกทอดหนึ่ง ฉะนั้น เมื่อผมต้องการจะเขียนโลกและชีวิตด้วยตนเองผมก็ควร จะทุ่มเทให้กับมานุษยวิทยามากกว่า ส่วนสาเหตุประการที่สองเกี่ยวกับพันธกรณีที่มี ต่อสังคม คือ หลังจากสำเร็จการศึกษาผมได้มีโอกาสร่วมงานกับ “ขบวนการประชาชน” จำนวนมากและพบว่ามานุษยวิทยาให้เครื่องมือสำหรับทำความเข้าใจและช่วยคลี่คลาย ปัญหาที่ผู้คนในขบวนการเหล่านี้ประสบอยู่ได้ มานุษยวิทยาช่วยให้ผมเห็นว่าผู้คน โดยเฉพาะระดับสามัญ มีชีวิตและต่อสู้ดิ้นรนกันอย่างไร พวกเขาหัวเราะร้องไห้กับ สิ่งไหน ทั้งยังช่วยให้ผมได้ยินว่าพวกเขาหมายความว่ามั่นแบบไหนหรือว่ารู้สึกกับ มั่นอย่างไร ฉะนั้น เมื่อผมเลือกที่จะเกี่ยวข้องกับปัญหาของผู้คนและสังคมผมก็ควร จะทุ่มเทให้กับมานุษยวิทยามากกว่า และด้วยเหตุผลประการหลังก็ยังผลให้ผมเปลี่ยน เส้นทางจากการจะเป็นนักเขียนสู่การเป็นนักเรียนมานุษยวิทยาในที่สุด

แต่การจะเข้าสู่โลกมานุษยวิทยาสำหรับผมไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะผมไม่ได้ ตระเตรียมสิ่งใดไว้สำหรับการนี้ตั้งแต่ต้นโดยเฉพาะในสมัยเรียนมานุษยวิทยาที่ ทำพระจันทร์ งานเขียนของผมในช่วงนี้ส่วนใหญ่แม้จะอาศัยวิธีการทางมานุษยวิทยา แต่ก็ถูกนำเสนอในแวดวงขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นส่วนใหญ่ ครั้นเมื่อมี โอกาสนำเสนอในงานในแวดวงมานุษยวิทยาไทยก็พบว่าตัวเองยังมีอาการประดักประเดิด อยู่มาก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความที่สถานภาพของตนเองยังคงกำกวม และครั้นเมื่อผม ตัดสินใจจะปรับสถานภาพของตนให้ชัดเจนขึ้นด้วยการสมัครเป็นอาจารย์ที่คณะนี้ ก็มี อันต้องประสบกับความท้อลู่ลู่อยู่มาก ส่วนหนึ่งมาจากเรื่องราวภายในคณะในช่วง เวลานั้น อีกส่วนมาจากตัวผมเองที่สมัยเรียนไม่ได้มุ่งมั่นทุ่มเทให้กับวิชาและคณะนี้ มากพอทั้งในแง่ของการฝึกฝนและการสร้างสายสัมพันธ์ สุดท้ายจึงต้องระหกระเหิน ไป “เกิดใหม่” ในต่างแดนและเมื่อกลับมา ก็สามารถสมัครเข้ามาเป็นอาจารย์ในคณะนี้ ได้ในที่สุด

การเข้าสู่โลกมานุษยวิทยาผ่านคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาพาผมไป พบเจอเรื่องราวหลากหลาย บางเรื่อง เช่น การสอนหนังสือและทำงานวิจัย รวมไปถึง การเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับปัญหาของผู้คนและสังคม เป็นสิ่งที่ผมมุ่งหวังตั้งใจ แม้จะ ไม่ได้คิดว่าจะมีความหนักหนาสาหัสหรือว่าเข้มข้นแหลมคมในระดับที่ประสบอยู่ แต่บางเรื่องก็ไม่ได้เป็นสิ่งที่ผมคาดการณ์ไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการดำรงตำแหน่ง

ผู้บริหารคณะหลังจากเข้ามาทำงานได้ 3 ปีตามเกณฑ์เบื้องต้น ในด้านหนึ่งการเป็น ผู้บริหาร เปิดโอกาสให้ผมได้ออกแบบว่าจะให้คณะดำเนินไปในทิศทางไหนอย่างไร แต่ในอีกด้าน โอกาสที่ผมจะได้ใช้ชีวิตในสนามอย่างนักเรียนมานุษยวิทยาหรือว่าการ ค้นคว้าในลักษณะอื่นก็พลอยจำกัดลงไปด้วย จะหาตุลให้กับพันธกิจเหล่านี้ที่ต่างสำคัญ พอกันอย่างไรเป็นโจทย์ใหญ่ที่ผมทั้งต้องขบคิดและปฏิบัติไปด้วยในเวลาเดียวกัน

หากจะเทียบกับคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่ผ่านร้อนผ่านหนาวมาได้ กิ่งศตวรรษ เรื่องราวที่ผมเขียนมาก็คงเป็นเพียงส่วนประกอบยิบย่อย กระนั้นการได้ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของคณะนี้ในช่วงเวลาที่ทศวรรษที่ผ่านมาที่มีความหมายสำหรับ ผมมาก เป็นการเดินในเส้นทางที่สมบุกสมบันและออกจะคาดเดายากหรือกระทั่งหักศอก ในบางครั้ง เพราะใครจะคาดคิดว่าจากก้าวแรกที่ทะล่ทะล่ำเข้ามาอย่างคนแปลกหน้า หรือว่าผู้มาเยือนจะลงเอยด้วยการเป็นเจ้าของบ้าน ที่ปัจจุบันต้องคอยดูแลรักษาและ พัฒนา “บ้าน” หลังนี้ให้ก้าวหน้าสืบไปสำหรับคนแปลกหน้า ผู้มาเยือน รวมถึงเจ้าบ้าน รุ่นต่อไป

คิดถึงศาสตราจารย์ ดร.วาทรี บัญชา มิวนธิบส์
พศ.๒๕๒๖ (ตุลดา) มหาวัจน
รศ.สมเพลิน เกษมรัตนสันติ

ท่านมาเป็นคณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ตั้งแต่เมื่อไร พวกเราไม่ทราบ
การเป็นคณบดีคณะใดๆ ในสมัยนั้น หน่วยงานระดับสูงเป็นผู้แต่งตั้ง และเมื่อเราเข้ามา
เป็นอาจารย์ที่แผนกสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์นั้น
(สมเพลิน เข้ามาเมื่อ 2510 แพรวพรรณ เข้ามาเมื่อ 2511) ก็พบว่าท่านเป็นคณบดี
อยู่แล้ว เราทราบแต่เพียงว่าท่านเคยเป็นทูตทหาร เดินทางไปประจำประเทศต่างๆ
หลายประเทศ เช่น ประเทศเวียดนาม ประเทศฝรั่งเศส เป็นต้น และตอนที่ท่านศึกษา
ปริญญาเอกทางด้านกฎหมาย ท่านก็ได้ศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศส แต่เพราะฝรั่งเศส
เป็นต้นตำหรับวิชาสังคมวิทยา จึงอาจเป็นแรงบันดาลใจที่ทำให้ท่านเห็นความสำคัญ
ของวิชานี้ (ผู้เขียนไม่แน่ใจว่าท่านได้เคยศึกษาสังคมวิทยามบ้างหรือไม่) จึงคิดว่าควร
มีการเรียนการสอนสาขานี้ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (จริงๆ ก็คือในประเทศไทยก็ว่า
ได้ เพราะขณะนั้นไม่มีมหาวิทยาลัยใดเปิดสอนสาขานี้เลย) นั่นจึงเป็นสาเหตุที่ว่าเหตุใด

คณะของเราถือกำเนิดเป็นแผนกสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ในคณะสังคมสงเคราะห์
ศาสตร์ โดยมีศาสตราจารย์ คุณหญิงสุภาพ วิเศษสุรการ เป็นหัวหน้าแผนกคนแรก
และมีอาจารย์อีก 4 ท่านเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการจัดทำหลักสูตร โดยเฉพาะรอง
ศาสตราจารย์เฉลิมศรี ธรรมบุตรและรองศาสตราจารย์จำเรียง ภาวิจิตร ซึ่งท่านทั้ง 2 ได้
สำเร็จการศึกษาปริญญาโทสังคมวิทยาจากประเทศฟิลิปปินส์ ปริญญาโท มานุษยวิทยา
จากประเทศอเมริกาและปริญญา Agriculture Extension จากประเทศอเมริกา (ทั้งสอง
ท่านนี้โอนย้ายมาจากมหาวิทยาลัยประสานมิตร) และน่าจะเป็นอาจารย์สองท่านแรก
ของประเทศไทยที่ได้ศึกษามาทางนี้

กาลเวลาหมุนเวียนเปลี่ยนไป คณบดีก็เปลี่ยนไปด้วย ท่านอาจารย์บัญญัติ
เกษียณอายุราชการ ท่านได้พักผ่อนโดยการเดินทางไปหลายประเทศและเดินทางไป
มาระหว่างประเทศไทยและประเทศฝรั่งเศสเสมอ เพราะท่านมีภรรยาเป็นชาวฝรั่งเศส
แต่เมื่อใดที่ท่านมาเมืองไทย ท่านจะแวะมาเยี่ยมเยียนพวกเรา โดยเฉพาะยามที่คณะ
เรามีกิจกรรมพิเศษต่างๆ เช่น งานสัมมนาทางวิชาการ งานวันเกิดคณะ เป็นต้น ครั้ง
หนึ่งที่ผ่านมา ท่านแวะมาที่คณะปลายๆ ปี 2537 อาจารย์แพรวพรรณได้เชิญท่านไป
รับประทานอาหารเที่ยงซึ่งเป็นอาหารเวียดนาม ท่านบอกว่าท่านชอบอาหารเวียดนาม
มาก เพราะท่านเคยไปประจำอยู่เวียดนามเป็นเวลานาน เราคุยกันถึงงานปีใหม่ที่คณะ
จะจัดโดยเล่าว่า อาจารย์และเจ้าหน้าที่ธุรการจะจับกลุ่มกันเป็นกลุ่มเล็กๆ แต่ละกลุ่ม
จะจัดอาหารมาเลี้ยงกัน ท่านจึงบอกว่าอย่าไปทำอย่างนั้นเลย แล้วท่านก็มอบเงินให้
5000 บาทให้มาจัดเลี้ยงปีใหม่อีกกัน ขณะนั้นอาจารย์แพรวพรรณซึ่งเป็นรองคณบดีฝ่าย
บริหารจึงคิดว่าน่าจะต้องหาเงินให้คณะสักก้อนหนึ่งเพื่อนำดอกผลมาเป็นค่าใช้จ่ายที่
จำเป็นของคณะ จึงได้เรียนท่านอาจารย์บัญญัติว่า ขออนุญาตนำเงิน 5,000 บาทนี้มา
เป็นเงินประเดิมของเงินกองทุนที่กำลังจะหาให้คณะ และเมื่อหามาได้เป็นเงินจำนวน
มากแล้ว จะนำดอกผลมาจัดเลี้ยงปีใหม่ให้อาจารย์และข้าราชการทุกปี และขอเรียกเงิน
ที่กำลังจะหาให้คณะว่า เงินกองทุน 3 ทศวรรษ (คือ พ.ศ. 2538 คณะมีอายุ 30 ปีพอดี
เมื่ออาจารย์บัญญัติได้ฟังดังนั้น ท่านก็บอกว่าท่านกำลังจะขายบ้านที่สีลมของท่าน และ
จะอพยพไปอยู่เมืองนิซ (Nice) ที่ประเทศฝรั่งเศสเลย ท่านจะมอบเงินที่ได้จากการขาย
ส่วนหนึ่งเป็นเงิน 2 แสนบาทให้คณะเพื่อเป็นเงินประเดิมให้กับกองทุน 3 ทศวรรษนี้
นั่นคือ ปี พ.ศ. 2538 เมื่อเราเริ่มรณรงค์หาเงินก้อนหนึ่งให้คณะนั้น เราได้
รับความกรุณาจากท่านอาจารย์บัญญัติให้เงินมา 2 แสนห้าพันบาทแล้ว เรารู้สึกมีกำลังใจ
ในการรณรงค์หาเงินและระลึกถึงความกรุณาของท่านไม่รู้ลืม

เราตั้งใจกันว่าหาเงินให้คณะให้ครบ 1 ล้านบาท เรียกเงินนี้ว่า เงินกองทุน 3 ทศวรรษ และหาอีก 3 แสนบาท เป็นเงินให้เจ้าหน้าที่ของคณะได้ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียน เป็นเงินยืม โดยคิดดอกเบี้ยถูกที่สุด ตลอดปี 2538 จึงเป็นปีการรณรงค์หาทุนอย่างขมิ้มขม

กิจกรรมหลัก ๆ ในการรณรงค์จะมี 2 ประการ กล่าวคือ

1. การจัดบริเวณให้เช่าเป็นล็อตๆ เพื่อออกร้านขายของ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทุกคณะมักจัดทำกันเพื่อรณรงค์หารายได้ ส่วนใหญ่มักจะจัดใกล้ๆ บริเวณคณะ ครั้งนั้นคณะเราจัดกันอยู่ใต้หลังคาจอดรถข้างหอประชุมใหญ่ (กายภาพสมัยก่อน ก่อนการเปลี่ยนแปลง) คณะเองก็ได้กันที่ล็อตใหญ่เป็นที่ขายของๆ คณะด้วย ได้รับความร่วมมือจากอาจารย์ทุกท่าน เจ้าหน้าที่ทุกท่าน ต่างนำสิ่งของเหลือใช้ทั้งเก่าและใหม่มาจำหน่าย และจากศิษย์เก่าที่สำเร็จการศึกษาไปแล้ว (เช่น คุณศิริพันธ์ ได้นำผลิตภัณฑ์ของบริษัทปลาพิพย์ซึ่งเป็นกิจการของครอบครัว มาทอดขายในงานทุกวัน) อีกทั้งยังได้รับความอนุเคราะห์จากบริษัทเอกชนต่างๆ เช่น บริษัทลิเวอร์พูลเรเซอร์จำกัด บริษัทสหพัฒนพิบูลย์จำกัด บริษัทห้างขายยาอังกฤษตรางู (ซึ่งเป็นบริษัทของครอบครัวว่องวานิช คือเป็นของอาจารย์เก่าของเราคนหนึ่งชื่ออาจารย์วิไลพันธ์ ว่องวานิช) ฯลฯ ต่างก็ได้ให้ผลิตภัณฑ์ของบริษัทมาขายและมอบเงินทั้งหมดที่ได้จากการขายให้คณะ ยังมีการจัดขายของอีกครั้งหนึ่งโดยไปขอเป็นเจ้าภาพร่วมกับกรมพาณิชย์สัมพันธ์ที่ถนนรัชดาภิเษก ปกติทางกรมจะจัดปีละ 4 – 5 ครั้งอยู่แล้ว เราขอเป็นเจ้าภาพร่วม 1 ครั้ง หลังจากจัดเสร็จแล้ว ทางกรมแบ่งกำไรให้คณะจำนวนหนึ่ง

2. การขอบริจาคเงินโดยตรงจากศิษย์เก่า จากผู้ที่มีรู้จักมักคุ้น เช่น คุณประมวล สภาวสุ คุณสุขวิช รังสิตพล คุณบุญนาถ ศรีประเสริฐ ฯลฯ และจากเพื่อนๆ ที่เข้าใจการทำงานของเร

รวมยอดตลอดทั้งปีได้เงินโดยประมาณ 1.5 ล้านบาท จึงได้แบ่งเงิน 1 ล้านบาทเป็นเงินกองทุน 3 ทศวรรษ กำหนดวัตถุประสงค์ของการใช้ดอกผลไว้ และกำหนดคณะบุคคลที่เป็นผู้ควบคุมดูแลตลอดจนการเซ็นอนุมัติเพื่อถอนเงินที่เป็นดอกผลเพื่อนำไปใช้จ่าย

อีกจำนวนหนึ่งเป็นเงิน 3 แสนบาทให้บุคลากรประจำคณะกู้ยืมหมุนเวียน และยอดสุดท้ายเป็นเงิน 2 แสนบาทนำไปเปลี่ยนเครื่องปรับอากาศห้องพักอาจารย์ชั้นห้า ซึ่งในขณะนั้นชำรุดทรุดโทรมเกินกว่าจะซ่อมแซมและคณะมีงบประมาณไม่เพียงพอ

และนี่คือทั้งหมดในการจัดหาเงินเข้าคณะ ซึ่งได้รับเงินประเดิมจากท่านอาจารย์บัญชาเป็นเงิน 2 แสนห้าพันบาท

สำหรับท่านอาจารย์บัญชานั้น หลังจากที่ได้อพยพเป็นการถาวรไปอยู่ที่ฝรั่งเศส ก็ไม่ได้กลับมาเมืองไทย มีอยู่ครั้งหนึ่งทราบข่าวภรรยาท่านเสียชีวิต ท่านได้กลับมาอยู่เมืองไทยได้ระยะหนึ่ง แต่ท่านก็ได้กลับไปอยู่ที่ฝรั่งเศสอีกซึ่งทางคณะไม่ทราบ คณะได้พยายามติดต่อขอให้ท่านมาเป็นประธานจัดงานสัมมนาของคณะ แต่ติดต่อได้เพียงน้องชายของท่านโดยดูจากสมุดโทรศัพท์ที่เห็นเป็นนามสกุลเดียวกัน ซึ่งน้องชายท่านแจ้งให้ทราบว่าอาจารย์ได้เสียชีวิตนานแล้วในต่างประเทศ สิริรวมอายุได้กว่า 90 ปี คณะจึงไม่มีโอกาสได้แสดงความคารวะท่านเป็นครั้งสุดท้าย ณ โอกาสที่คณะสังคมนาวิทยาและมานุษยวิทยามีอายุครบ 50 ปี เรา 2 คนขอแสดงความยินดีต่อคณะที่ได้เจริญก้าวหน้า มีความเข้มแข็งทางวิชาการมาโดยตลอด และขอระลึกถึงท่านศาสตราจารย์ ดร. พลตรีบัญชา มินทรชินทร์ ที่ท่านได้สร้างคณะนี้ขึ้นมา จนกระทั่งเรามีวันนี้ ถ้าท่านมีโอกาสรับรู้ถึงความก้าวหน้าของคณะ ท่านคงต้องยินดีปรีดาเป็นอย่างยิ่ง

ด้วยความคิดถึงและอาลัย

